

A gazdasági munkásmozgalom fejlődés- tanához.

Trade unionizmus és industrial unionizmus.



A gyakorlati szocializmus legégetőbb kérdése a legutóbbi években a gazdasági munkásszervezeteknek szocialisztikus tartalommal való megtöltése volt. E kérdés főleg azon országokban vált sürgős megoldást követelő problémává, ahol a nagyobb mértékben kifejlődött kapitalisztikus termelés kinövésével még nem vette fel a harcot egy erőteljes politikai szocialista mozgalom, vagy ahol utóbbinak a szakszervezetekre gyakorolt befolyását keresztény, vagy polgári alapon nyugvó gazdasági szervezetekkel igyekeztek meggyöngíteni.

Magyarországot, hol a szocializmus jegyében folyó gazdasági szervezkedés karöltve haladt és együtt növekedett a szociáldemokráciával, ez a kérdés közvetlenül nem érinti, de föltétlenül érdekli a magyarországi munkásságot, nemzetközi összeköttetései folytán s különösen azon nagymérvű kivándorlás által, mely Magyarország munkaerejét tizedeli, s azt minden más országnál nagyobb mértékben szállítja oda, hol a munkásmozgalom legválságosabb pillanatait éli ezidőszerint: az Egyesült-Államokba.

Az Egyesült-Államok munkásmozgalma nemcsak az általa érdekelt egyéneknek és csoportoknak képezi már huzamosabb idő óta tanulmánya tárgyát, hanem az európai szocialisták, szociológusok és

szociálpolitikusok is többé-kevésbé beható kutatások tárgyává tették, annak tudatában, hogy „az iparilag fejlettebb ország a kevésbé fejlettnél csak saját jövője képét mutatja”, vagy annak előérzetében, hogy ennek az országnak a további fejlődése van hivatva a szocialista követelmények megvalósítására, vagy megvalósíthatatlan voltának beigazolására.

* * *

Köztudomású, hogy az Egyesült-Államok gazdasági fejlődése eddigelé fényesen igazolta a marxista szocializmusnak a kapitalizmus kialakulásáról szóló tanításait, nevezetesen a vagyonok felhalmozódására és mind kevesebb kézben való összpontosulására, másszóval az akkumuláció és koncentrációra vonatkozó jóslatait. Ezzel a tőkekoncentrációval karöltve óriási változások állottak be az Egyesült-Államok nemzeti jövedelmének eloszlásában. A hivatalos statisztikát véve alapul, a jövedelemeloszlás tekintetében a következő adatokat nyerjük:

1850-től 1860-ig az ipari termelés kerekszámában 1800 millió dollárt eredményezett, a kifizetett munkabérek 350 millió dollárt tettek ki, tehát a termelt javak értékének 20 százalékát;

1860-tól 1870-ig a termelés értéke négyezer milliót meghaladó volt, a kifizetett munkabérek 750 millió dollárra emelkedtek, de ez a jövedelemeloszlást még egyenletlenebbé tette, amennyiben az előbbi évtized 20 százalékával szemben ez az összeg csupán 18 százaléka a termelt értékeknek.

1870-től 1880-ig terjedő évtizedben a termelés értéke meghaladta az ötezer milliót, a kifizetett munkabérek pedig megközelítik a 950 millió dollárt, ami az előbbi összeg 17 százaléka.

A következő, óriási proszperitást jelentő évtized alatt a termelt javak értéke kilencezer millió dollárt, a munkabérek pedig ezernyolcszáz milliót tettek ki, vagyis az óriási proszperitás ez évtizedében a munka ugyanolyan arányban osztozott a nemzeti jövedelemben, mint három évtizeddel ezelőtt; végre 1890-től 1900-ig az árútermelés tizenháromezer millió dollárt eredményezett és a kifizetett munkabér 2300 millió dollárra rúg, százalékokban kifejezve: 77. Oly alacsony mint valaha. *)

Ebből a tényből: a munkásosztálynak a nemzeti jövedelemben való mind kisebb részesedésének tényéből első sorban is az következett, hogy az Egyesült-Államokban mind termékenyebbé vált a talaj a politikai szocializmus, a szociáldemokrácia számára, melynek ép úgy hivatása egy arányosabb jövedelemeloszlást biztosító tulajdoni rend

*) V. ö. Daniel de Leon: The Preamble of the Industrial Workers of the World. 6. és köv. 1.

érdekében folytatott küzdelem, mint ahogy a gazdasági mozgalom a jelenlegi termelési mód ellen irányuló s a jövőt előkészítő szervezkedés érdekében történik.*)

S a szocializmus nem is váratott magára sokáig. Előbb homályosan, tapogatódzva bukkan fel a hírhedt amerikai korrupció közepette, majd a társadalmi élet minden terén: politikában, irodalomban, tudományban mind nagyobb jelentőségre tesz szert, míg e pillanatban, támogatva a gazdasági válság agitatórikus hatásaitól azon van, hogy a polgárság nyakára nőjön. S ami ezt csaknem minden egyéb szükséges előfeltétel megléte dacára is akadályozza ezidőszert, az az amerikai munkásság jelenlegi szervezettsége.

Ezen gazdasági szervezkedési mód nagyban-egészen még ma is az a trade unionizmus, melyről az 1899-iki párisi nemzetközi munkáskongresszuson az egyik amerikai küldött ezeket mondotta:

„Tudomásom szerint a leghatalmasabb munkásszervezet az Egyesült-Államokban és az, amely a legtöbb reményt nyújtja a jövőre nézve, az *Amerikai Munkásszövetség — Federation of Labor* — megalkotva a szakszervezetekből, melyek szelleme és irányzata a régi angol Trades Unionokra emlékeztet. E munkásmozgalom, irányát tekintve, még a bérrendszer alapján küzd, azaz a munkaidő leszállítását és a munkabér felemelését követeli . . . Elöttem kétségtelen, hogy e szervezet igen intelligens vezetői már belátták az imént említett célok elégtelenségét. De még korainak tartják, hogy továbbmenjenek a szocializmus irányában. Alulról fognak ez irányban nyomást gyakorolni és az ellenálló elemek eltávolítása után az *Amerikai Munkásszövetség* rövidesen az óvilág céltudatos proletariátusával együtt az osztályharcot fogja proklamálni.”

Ebből a jóslatból ma, húsz évvel később sem valósult meg semmi és nem is fog megvalósulni soha, a szervezet mivoltában rejlő okok s annak elavult alapja, az idejét múlt trade unionizmus miatt.

Az *American Federation of Labor* olyannyira megtestesíti a trade unionizmus összes törekvéseit, hogy annak rövid története képes lesz ennek egész fejlődéstanát feltárni előttünk, mely fejlődésmenetet annyi-val is inkább tarthatunk tipikusnak, minthogy azt semmi zavaró körülmény, koalíciós tilalmak vagy egyéb törvényes megszorítások fel nem tartóztatták.

„Az amerikai Munkásszövetség a támadások tüzeiben született meg. Midőn 1880-ban Pittsburgban szervezték, a kapitalista sajtó egyhangúlag elítélte ezt az „amerikaiatlan” beavatkozást és az a tény,

*) V. ö. szerzőnek *Szakszervezeti mozgalom és szociáldemokrácia* c. tanulmányát a *Huszadik Század* VIII. évf. 6. számában, 511. old.

hogy az első konvenció számos küldöttje külföldi születésű volt, ürügyül szolgált ahhoz, hogy az új szervezetet s az általa hirdetett elveket megtámadják.” Így számol be róla egy kongresszusi jelentés.

Ezek az általa hirdetett elvek, különösen pedig alapvető célja (*to render employment and means of subsistence less precarious by securing to the workers an equitable share of the fruits of their labor*) igen fenyegette, amint láttuk, az ép azon időtájt óriási fejlődésnek induló kapitalista osztályt értéktobbletének zavartalan fokozásában.

A kapitalisták erre azon eszközhöz nyúltak, melyet politikai és közigazgatási téren igen hatékony gyanánt ismertek fel akadályaik elhárítása és céljaik biztosítása tekintetében: a korrumpálást. Miután a földszínéről nem tudták elpusztítani a munkásságnak ez önkéntelen, reflexszerű, önvédelmére alkotott szervezeteit: korrumpálták azokat. Csakhamar megalakulása után megkezdődött a küzdelem a haladó és a konzervatív elemek között és a kapitalistáknak ismét sikerült elérni, hogy ügynökeik a szervezet politikájának kialakítása körül vezérsze-
repre jutottak.

Ennek egyik legkiválóbb ténye a *National Civic Federation* megalakítása volt, „ez az elhunyt Hanna szenátor ravasz elméje által kieszelt szervezet sajátságos keveréke milliomosoknak, munkásvezéreknek és előkelő polgároknak”. Állítólagos célja „a munkásoknak és munkaadóknak önkéntes kibékítése békéltető bizottságok útján”; tényleg azonban arravaló, hogy a szervezett munkások támadó hajlandóságait megakassza anélkül, hogy ezért ellenszolgáltatásul a szervezett tőke bárminemű engedményeket tenne. Egy értekezletről, melyet ezen szervezet 1904. május 7-én New-Yorkban tartott, azt írták, hogy az több száz millió tőkét és több mint két és fél millió bérmunkást képvisel. Utóbbi adat kétségkívül az *American Federation of Labor* elnökének és néhány tisztviselőjének jelenlétére vonatkozott, kik elég szerencsétlenül bevonatták magukat a mozgalomba — írja Morris Hillquit igen sok elnézéssel.*)

Az amerikai munkásságnak ilyen és hasonló eszközökkel való narkotizálása okozta azt, hogy abban az országban, ahol Marx gazdasági tanításai a legfényesebb igazolást nyerték, épen az az elmélete maradt látszólag igazolatlanul, melyben a marxizmus egész szociológiája és szociálpolitikája gyökeredzik, az a tanítása, mely nemcsak a szocialista rendszerek között képez nóvumot, hanem az egész világtörténeti szemléletet fekteti új alapokra: az osztályharc elmélete. Es itt rejlik egyszersmind a gyökere annak, az Egyesült-Államok tudomá-

*) V. ö.: *Die gegenwärtige Lage des amerikanischen Gewerkschaftswesens* c. cikkével a *Sozialistische Monatshefte* 1907. évf. 5. sz. 378. 1.

nyos és politikai köreinél jóval tovább hatolt és az utolsó években széleiben vitatott problémának, hogy miért nincs szocializmus az Egyesült-Államokban. Ennek számos oka azon eredőben fut össze, hogy az osztályharc oly speciális módon volt föltartóztatva, hogy annak leghatalmasabb mesterséges gátjait épen a legjobban szervezett munkásság emelte, részben illuzórius politikai jogai, részben a munkásosztályban elfoglalt kiváltságos helyzetétől hipnotizáltatva.

Az amerikai burzsoázia gondosan őrködött afelett, hogy valamelyes osztályjelleg, osztálytendenciák ne érvényesüljenek társadalmi téren s a gazdasági téren szükségképen érvényesülőket is, amennyire csak lehetett, elburkolta. Ez történt a Trade Uniókkal is, melyek rendeltetésükénél fogva sem lehettek egyebek, mint bérmunkások által helyzetük javítására megalkotott szervezetek. Világos, hogy ha ez megtartja a maga osztályjellegét, akkor kész a veszedelem és a politikai szocializmus számára meg van teremtve az a reális alap, amelyre az biztosan támaszkodhatik idővel. Ezt meg kellett akadályozniok és megakadályozták.

Így történt azután, hogy az Amerikai Munkásszövetség nem fejlődött ki valószínű munkásszervezetté. Alakulataiban nem alkalmazkodott a polgári társadalom folytonosan változó struktúrájához; nem fogta fel a magasabb, legfontosabb hivatását egy Trade Union-mozgalomnak. A tőkésök ügynökei, kik bebocsátást nyertek és az ügyek és javaslatok tárgyalásánál, melyek a szervezet politikájára és taktikájára vonatkoztak, ellenőrzési joggal ruháztattak fel, ezen szervezetet a tőkésosztály segédcapatává formálták, olyan mértékben, hogy a *Wall Street Journal*, a trösztmágnások szószólója dacosan kijelentette: „Az *American Federation of Labor* ma a legerősebb bástya a szocializmus veszélyes árjával szemben.”

Nem hinném, hogy ezek után akadjon valaki, aki azt állítaná, hogy akkor, amidőn megállapítjuk, hogy az *American Federation of Labor* igen jelentékeny és a kutatók által figyelembe nem vett oka volt annak, hogy a szocializmus nem fejlődött ki az Egyesült-Államokban oly időben, amidőn annak kifejlődését a jövedelemeloszlási viszonyok megkövetelték, azon a helytelen alapon állunk, hogy egyes tőkés-ügynököknek oly óriási befolyást tulajdonítunk s voltaképen azon hibába estünk, mint a szocializmus ellenségei, kik azt állítják, hogy az egész csak néhány „felforgató”, „izgató” stb. munkája. Korántsem úgy van: Az *American Federation of Labor* ép oly osztályerősítő és fentartó eszköz a burzsoázia kezében, akárcsak a militarizmus, mely utóbbihoz abban is hasonlít, hogy itt, úgy mint ott, magukat a munkásokat használja fel munkások ellenében.

Így kerekedett azután felül ugyanazon hamis szólám, mely a régi konzervatív pártok, úgy a demokratikus, mint a republikánus párt papiroson levő elvi nyilatkozatainak munkáspolitikai hitvallása, a munkások szervezetét képező *American Federation of Labor*-ben, a politikai funkciót elvi alapon perhorreszkáló gazdasági munkásszervezetekben: a tőke és munka érdekközösségének theóriája, mely ugyanott praktikus megvalósítást is nyert.

Kétségtelen, hogy a szocializmus hiányának az Egyesült-Államokban nem egyedüli oka azon társadalmi alkatelemek kiképződésének hiánya, melyekre a Marx-féle szociológia támaszkodik, nem egyedül az osztályok kibontakozásának és öntudatos két ellenséges csoportként való szervezkedésének hiánya, hanem más nagyfontosságú materiális tényezői is közrehatottak az Egyesült-Államok társadalmi életének. Legyen elég itt csak három más tényezőnek, mint olyanoknak, melyek a társadalmi tekintetben is irányadó gazdasági körülmények alapjait képezik, t. i. a területnek, népességnek és termelőerőknek viszonyát röviden megvizsgálunk. Erre nézve a következő értesítést nyerjük:

„Míg oly kevés idővel ezelőtt, mint 1880-ban még csak 55.404 vízikerekről és semmiféle elektromos motorról nem számoltak be a statisztika adatai, addig tíz évvel később a vízikerekek száma 139.800-ra menő volt és az elektromotoroknak, ezidőtájt indulva fejlődésnek, azóta 16.923-ra emelkedett számuk a gőzerő alkalmazásának egyidejű aránylagos elterjedésével.”

„A helyzet, mely mindezen tényekből előállott, azon különösen hangzó jelentésekből világlik ki, mely jelentések szerint régi lokomotívok, melyek egykor városi magasvasútainkon szolgálatokat tettek és elektromos motorok által helyettesítettek, ma kínai vasutakon szállítják a vonatokat! Gépek és termelési módszerek, melyek a haladottabb központokban lejárták magukat, minduntalan ismét felbukkannak kevésbé fejlődött vidékeken, odavitetve népességünknek mindinkább nyugatra törekvő árjától. Alig szükséges kiemelni, hogy ily körülmények között a népesség nemcsak, hogy nem állandósult, nemcsak hogy még mindig folytonos áramlásban van, nemcsak hogy még mindig fenforog „az alkatrészek folyton-folyvást történő változása, vagy kicserélődése” az osztályok között, hanem még mindig észlelhető Amerikában az a sajátságos jelenség, hogy egyazon család tagjai között az összes osztályok vannak képviselve. A legfelső plutokráciától kezdve, a középosztály különböző fokozatain keresztülmenve, le egészen a gyári bérabszolgáig, sőt még lejjebb, a teljesen máról-holnapra élő proletárig. Nem szorul ily körülmények között különös magyarázatra, hogy Amerikában még mindig „az anyagi termelésnek lázasan fiatalos

mozgalma” van folyamatban és hogy ezzel összhangban, még nem volt idő rá, „hogy a régi szellemvilág eltűnjék”. Az Európából való bevándorlás sem segített. Ez általában az árral úszott.”*)

Sajnos, ezeknél a felsorolt mesterséges és természetes akadályoknál sokkal több jelentőséget tulajdonítottak az amerikai szocializmus problémájának európai kutatói a *roastbeef* és *apple pie*-nak, úgy hogy a még kicsiny, de elvhű szocialisztikus amerikai gazdasági szervezet méltán panaszkolta a stuttgarti nemzetközi kongresszushoz intézett jelentésében:

„Az amerikai munkásság osztálymozgalmának elmaradottsága gyakran adott okot és alkalmat ama proletárok kicsinylő véleményére, akik az ezen országban uralkodó valóságos állapotok tekintetében homályban tartattak. A külföld bölcsek doktrínereji, kik néhány hetes rövid ittartózkodásuk alatt az állapotokat és viszonyokat felületesen megnézték, elítélték az amerikai munkásosztályt, mint képtelent arra, hogy azon célokat elérje, amelyek után az egész világ szocialistái törekednek.

Sokan, kik Németországra úgy tekintenek, mint a szocializmus klasszikus hazájára, azt állítják, hogy Amerika forradalmi propagandájának oly államok példáját kellene követnie, melyek iparilag kevésbé fejlettek, mint az Egyesült-Államok és Kanada és minduntalan Európához fordulnak tervekért, melyek szerint a tőkésosztály intézményei eilen folytatott destruktív propaganda és a szocialista köztársaság érdekében folytatott konstruktív munka folytatandó volna.”

Láttuk a Trade Unionokat a szocializmust gátló szerepükben. Lássuk most, mit valósítottak meg abból, amit programmjukba iktattak. Az említett jövedelemeloszlási statisztikából következtethető, hogy magasabb munkabérek kiküzdésére irányuló tevékenysége teljes kudarccal végződött. De nemcsak, hogy az összes nagyobb sztrájkok szenvedtek szegyenletes vereséget az utóbbi években Amerikában (így legutóbb a távíróalkalmazottaké), melyek következményeképpen a munkások megalázkodva könyörögtek visszavételükért, nemcsak, hogy szó nélkül tűrték el a folytonos bérleszállításokat, hanem még azt is el kellett tűrniök, hogy az árúcikkek és élelmiszerek ára az utolsó öt évben 30 százalékkal emelkedjék, úgy hogy a bérek redukciója és az élelmiszerek árának felcsavarása egyaránt fokozatosan rosszabbítja az amerikai munkásság helyzetét.

És mi okozza a Trade Unionok ezen tehetetlenségét?

*) V. ö. *Az amerikai szocialista munkáspárt évi jelentése a stuttgarti nemzetközi kongresszushoz.*

Mindenekelőtt azon már említett ok, hogy nem tartott lépést a gazdasági fejlődéssel. A kezdetleges és fejlődőfélben levő kapitalizmussal szemben elég hatályos trade unionizmus a tőke fokozódó koncentrációjával szemben annyira elgyöngült, hogy teljesen annak kezeibe került. Nagy mértékben elősegítette ezt a folyamatot az a viszony, melyben — ezen uniókban — a szakmaszemponatok az osztályszemponatokhoz állanak.

A hivatások között vont erőszakos határvonalak megállapítása, melyeket az ipari fejlődés a valóságban eltörölt, elkeseredett háború kezdetét jelentette egyik szakszervezet részéről a másik ellenében, a munkaalkalomnak önmaga számára való megtartásáért folyó küzdelmet az általános osztályérdekek rovására.

A középkori céhrendszert, melynek társadalomgazdasági hivatása az volt, hogy a kézműipart, a házilag üzött kisipart védelmezze és fentartsa, a szakmák szerint való rideg tagozódottság jellemzi. Minden szakma egy-egy különálló gazdasági köztársaság volt, oly merev szabályokkal, aminőkkel a politikai köztársaság terén is csak az antik világban találkozunk.

Az ipari fejlettség ezen fokán nem az az ellentét tudatos, mely a munkaadó és munkás között áll fenn, s nem az a társadalmi küzdelem van gazdaságilag szervezve, melyet az iparban mesterek és legényekként dolgozók folytatnak egymás ellen, hanem az a küzdelem, melyet egy-egy piac termelőereje folytat a másik piac versenyének kizárása érdekében.

Egy-egy város közös haszna és jóléte érdekében szervezkedtek annak ipari termelői szakmánként a másik város hasonlóan szervezett ipari termelői ellenében. Vagyis ezen a fokon a szakmákhoz való tartozás tudata hatja át az ipari munka képviselőit, míg az az érdekellentét, mely az ipari termelés jelenlegi fokán, az annál érdekelt két csoport, a munka és tőke, mint két osztály között fennáll, teljesen ismeretlen még.

A gépipari termelés ezt az állapotot teljesen megfordította: két táborot teremtett, melyek egyikének az van érdekében, hogy mentői kisebb munkaidőért mentől nagyobb bért kapjon, a másiknak, hogy mentől nagyobb munkaidő és mentől kisebb bérfizetés által szaporítsa a kapitalisztikus értéktöbbletet. A munkáját bér fejében árusító proletár és a géptulajdonos kapitalista állanak szemben mint két osztály.

A szakmában elfoglalt helyzet itt mindinkább háttérbe szorul az osztályhelyezettel szemben.

Minden szakmában tért hódít a gép s mindenütt ugyanarra az osztálytagozódásra vezet. A külön szakmaérdekek védelme még indo-

kolatlanabbá válik a gép által okozott óriási mérvű munkamegosztások és munkaegyesítések folytán, melyek a szakmák közötti merev határokat is ledöntik.

Ezen gazdasági fejlődés során az univerzálisabb szempontok, az osztályszempont és a munkásság nemzetközi érdekeinek szempontjai, mindinkább háttérbe szorították a szűkebb szempontokat, a szakmáknak és a piac védelmének szempontjait. A munkásosztály öntudatos mozgalma emellett a praxisból is megtanulta a szakmák szerinti szervezkedés hátrányait az osztály érdekei szempontjából s így a céhrendszertől a modern munkásszervezkedés felé mintegy átmenetet képező trade unionizmus, mint elméletileg indokolatlan és gyakorlatilag káros formája a gazdasági proletármozgalomnak, előbb-utóbb át fogja engedni a teret annak az Amerikában már erősen kifejlődő gazdasági munkásmozgalomnak, mely egy-egy ipari centrum összes munkásait szakmájukra való tekintet nélkül, csupán a közös osztályhelyezetre való tekintettel, egyesíti.

Mialatt ez a fejlődés bármily lassan is, de folytonosan és egészséges módon terjed tova a harci tereken belül, ezeken kívül az amerikai kapitalizmus tökéletesen végzi munkáját. Létrehozza azon állapotokat, melyek a forradalmi gyümölcsök megérlelésére vezetnek. Hogy mik ezen állapotok, az kiderül két nyilatkozatból, melyek egyenesen kapitalista konyháról kerültek ki. Leslie M. Shaw még kincstári titkár korában egy kapitalista banketten a következőket mondotta: „Térdeljenek le és imádkozzatok istenhez, hogy mentsen meg bennünket a mi gyarapodásunktól.” Néhány héttel azután pedig a new-yorki *Sun* című lap, a tőkés osztály éber orgánuma, mely mindenkor kész sztrájkoló munkások ellen a legképtelenebb terrort ajánlani, ezt a figyelmeztető szótat bocsátotta közre: „A gyarapodásnak és haladásnak oly évei vannak mögöttünk, aminőket ezen nemzet története még soha fel nem mutatott” és mégis „nagyobb nyugtalanság és szorongás van a levegőben, mint kevéssel azelőtt, hogy Sumtert ágyúzni kezdték”. Fort Sumter ágyúzása pedig a polgárháború bevezetése volt.

Az amerikai nép régi álma, melyet oly sokáig álmódott a kapitalista intézmények gyönyöréről és öröklétéről, eloszlófélben van; s vele együtt mindinkább eloszlik az a kettős álom is, mely a *pure and simple* unionizmus hatékonyságáról ábrándozott, azon unionizmuséről, mely a tőke és a munka testvéri viszonyán nyugszik és amelyet az a másik álom kísért a *pure and simple* politikai szocializmusról, azon szocializmusról, mely a választói urnák elé áll, anélkül, hogy a munkásosztály ipari szervezeteinek hatalmával fel volna szerelve. (V. ö. a Szocialista Munkáspárt idézett kongresszusi jelentésével.)

De nemcsak gazdasági tekintetben merülhetnek fel kifogások a trade unionizmus ellenében, hanem annak egész összealkotása, adminisztratív intézkedései tekintetében is, valamint az általuk kifejlesztett morál és munkáspolitikája ellenében is. Lássunk ezek közül néhányat. Első sorban is azzal a jogos szemrehányással lehet illetni, hogy nem minden munkást szervez a maga szakmájában, miáltal nemcsak hogy a szervezetlenségbe hajt egy munkástábort, önmagának nevelvén olcsó konkurrenciát s önön sírját ásva meg, hanem egy mindinkább kasztjellegű magára öltő munkásarisztokráciát teremt, mely az osztály örömről-bújáról mitsem akar tudni. Ennek az eszközei pedig: magas, 500 dollárig terjedő felvételi díjak, szigorú megvizsgálása a „nem kívánatos elemek”-nek, túlzottan magas pénzbüntetések, *check off* rendszerek, mely utóbbiak főleg bányákban vannak meghonosítva s melyek szerint az unióhoz tartozó munkások béréből a fizetésnél levonják az unió számára fizetendő illetéket. A tőkés bányatársaság tehát úgy szerepel itt, mint az unió pénztárosa.

Könnyű elképzelni, hogy a trade unionizmus nemcsak a munkásosztály szorosan gazdasági törekvéseinek ártott, hanem óriási pusztításokat vitt véghez azon lelki erőkből is, melyek nélkülözhetetlenek egy osztálymozgalom kiképződéséhez: az osztálytudatban és az osztályszolidaritásban. Szomorú visszafejlődést okozott így a sajátos munkás-erkölcsben a sztrájk törésnek valósággal intézményessé tétele által. Beavatottak állítása szerint nincsen az *American Federation of Labor*-nek egyetlen szervezete sem, mely a sztrájk törés vádjával szemben igazolni tudná magát. Az 1904. évi nagy coloradói bányászsztrájk alatt az *American Federation of Labor* elnöke köriratban tiltotta meg az unióknak, hogy a *Western Federation of Miners* sztrájkoló bányászait valamelyes segélyben is részesítsék, sőt mi több, szervezett vonatvezetők szállították a sztrájk törők által kibányászott szenet, s vezették azon vonatokat, melyekben a sztrájkoló százait deportálták el New-Mexico magányos mezőseire. *)

Hogy nemcsak kifelé mennyire lazítják a proletárerkölcsöt az uniók, hanem hogyan kergetik saját tagjaikat is a sztrájk törésbe, arra nézve jellemző a következő eset:

New-York és vidékén a sörgyárosok szerződést kötöttek volt munkásaikkal, vagyis az unióval. Ezen szerződést letelte után a gyárosok meg akarták újítani, de bizonyos módosítások mellett, melyek határozottan a gyárosok előnyére és a munkások hátrányára voltak összefabrikálva. Hogy ezen céljukat elérhessék, szükségük volt az uniók tisztviselőinek segélyére. Bizonyos megalkuvás után ezt is meg-

*) V. ö. Arnold Roller: *Die direkte Aktion*, pag. 10.

szerezték. A szerződés, mely a munkást teljesen a gyárosok kényekedvének szolgáltatotta ki, az unió gyűlésén, részben értelmének félremagyarázása folytán, részben pedig brutális erőszakkal keresztülhajtattott. A szervezet közkatonái, azok, kik mindig fizettek és sohasem szólottak, zúgolódní kezdtek és szószólójuk kérdőre vonta a tisztviselőket, a miért „fegyelmi vétség” címén megbüntették és mivel az nem szűnt meg velük szemben tovább küzdeni és a bírságot sem volt hajlandó megfizetni, a tisztviselők büntetést büntetésre halmoztak, mely végül tekintélyes összegre jutott. Mivel a vádlottnak nem volt egy csepp kedve ezen összeg előteremtésére és kifizetésére, az unióból törölték s mint „nem tagja az uniónak”, munkáját veszette, családjával együtt a nyomornak esve áldozatul. Mindez a nyilvánosság előtt beigazolást nyert. A tisztviselők azon fenyegetésére, hogy bármely gyárban csak mint sztrájk-törő vállalhat munkát, a sokat üldözött munkás így felelt: „Nemcsak, hogy lesz bátorságom, mint sztrájk-törő munkát kérni, de sőt megtisztelve fogom magam érezni, ha ezen úrfajzat „sztrájk-törődnek fog nevezni.”*)

Az ilyen „az igazságszolgáltatás jogának” ürügye aítatt folytatott sztrájk-törés kivételből mindinkább szabállyá lett: a Trade Unionban érvényesülő hajlandóság egyik munkáscsoport részéről a másikon állítólagos igazságtalanságok miatt bosszút venni, mindinkább mozgató ereje lesz azok romboló tevékenységének; ezren és ezren a szervezetlenek nagy ármádiájába hajszoltattak vissza ez úton.

A munkások közötti azon versengést, melyet a kapitalisztikus fejlődés mindinkább csökkent, az uniók mesterségesen szítják a tőkésosztály érdekében.

„A gép a tanult munkást oly mértékben tette fölöslegessé, hogy míg azelőtt egy bizonyos iparágak foglalkozásnélküli munkásai veszélyeztették csak a munkában levő ugyanazon szakmabelieket, most az összes iparágak foglalkozásnélküli munkásai (tényleg az egész *industrielle Reservearmee*) súlyosbbodik minden iparágak munkában levőire; ismerünk volt cipészeket, akik kalaposok helyeit foglalják el, volt kalaposokat, akik takácsok helyeire kerültek, volt takácsokat, akik fémmunkások lesznek, volt mezei munkásokat, akik gyári munkások helyeit foglalják el stb. stb.” s míg a munkaadók ezen változott viszonyokhoz hozzáalkalmazkodtak, addig a munkások nyugodtan túrték mesterséges szétforgácsoltatásukat.

E szétforgácsolás egy sajátságos típust fejlesztett ki: a „tőkésosztály munkáshadnagyait”, vagy más néven a *labor fakir*-t, amely típust az unió-tisztviselők szállítják. Ezeknek üzelmeiről szinte hihe-

tetlen tényeket mutat ki az amerikai munkásmozgalom története. Egyet-mást érdemes róluk megrögzíteni.

A munkabeszüntetések kilencven százaléka — így számol be egy röpirat — ezen vezérférfiak önző céljait szolgálja és pedig a következő módon: a szervező (*working delegate*) az uniónak minden tekintetben megbízott embere, ki rendesen kevesli elég liberális fizetését s más kereseti forrás után néz s ezt meg is találja. És mi az? A sztrájk! És hogyan végzi azt? Elmegy oly munkaadóhoz, kinek sok és sürgős munkája van és követel egy bizonyos összeget, azért, hogy a szervezése alatt álló munkásokat nem viszi sztrájkba. Ha kívánsága teljesül, folyik a munka, ha nem, akkor az amúgy is elégedetlen munkásoknak megmagyarázza, hogy most van ideje a munkabeszüntetésnek. A munkát valósággal be is szüntetik. A munkaadó vesztét látva, alkuba bocsátkozik a *working delegate*-tel; az utóbbi megkapja a kívánt prédát és a jámbor juhokat valami ürüggyel visszaküldi a munkába.

Ha egy vállalkozó valamely versengő cégnek jelentékeny kárt akar okozni, úgy egyedüli teendője, hogy a *working-delegátussal* megköti az üzletet, aki a jól fizető cég konkurrencsénél egyszerűen beszünteteti a munkát, mialatt amaz elkaparintja az utóbbinál eszközölt megrendeléseket.

De még más haszna is van a sztrájknak a munkaadó céljai szempontjából. Ha egy munkaadónak több szakképzett emberre van szüksége, mint amennyit kaphat egy bizonyos időben és bizonyos munkához, úgy a *working delegate* jó pénzért tüstént sztrájkba lépteti egy másik gyár munkásait és a sztrájkolók szükséges mennyiségét annak osztja be, ki azért az áruért jól megfizet.

Ezeket az állapotokat ápolják az úgynevezett *Pure and simple Trade Union*-ok, így nevezve, mert pusztán és kizárólag gazdasági, szakmaérdekek képezik ez egyesületek bevallott célját, míg minden politikai tevékenységet perhorreszkálnak. Elvük: ki a politikával az Unionokból! Misem természetesebb, minthogy ez az elvük ép *úgy* papirosan maradt, mint ahogy a vezérek machinációi folytán még a szűk és lehetséges szakmaérdekek sem nyertek általuk semminemű védelmet.

Amilyen a gazdasági szervezkedés, ugyanoly képet mutat a munkásosztály politikai szereplése is. Az unióknak mint szervezeteknek látszólagos neutralitása csak arra való volt, hogy az azokban szervezett individuumok politikai pártállását a legnagyobb fokban presszionálják egyes politikusok érdekében. De maga az unió sem zárkózhatott el a politizálás elől és egy és más szociálpolitikai kérdésben szükségképen állást kellett foglalnia.

Ilyenkor suttyomban a polgári pártokat, a tőkésérdekek legkiáltóbb exponenseit támogatták, nyíltan pedig munkáspolitikáért könyörögtek. A könyörgés e szociálpolitikája nem ismeretlen más országok kevéssé, vagy helytelenül szervezett munkásmozgalmainál sem, de az amerikai munkásszövetségnél ez olyannyira kiáltó, hogy érdemes lesz kissé részletesebben foglalkoznunk az Egyesült-Államok gazdasági és politikai munkásszervezeteinek viszonyával.

Az *American Federation of Labor* anélkül, hogy a parlamentarizmust és politikai tevékenységet általában fölöslegesnek vagy haszon nélkül valónak tartotta volna, nyíltan állást foglalt a gazdaságilag szervezett munkásság politikai tevékenysége ellen. A leghatalmasabb munkásszervezet ezen állásfoglalásának természetes következménye a munkások jogi és politikai védelmének teljes hiánya volt. „Az amerikai bíróságok azon sajátságos joguknál fogva, hogy a törvényeket azok hiteles magyarázata által megváltoztathatják vagy megsemmisíthetik akképen, hogy azokat az alkotmány bizonyos intézkedésével ellentétben állóknak jelentik ki, egyik szociálpolitikai törvényt a másik után törölték ki az államok kódexeiből. Az 1905. és 1906. évek tűnnek ki különösen, mint olyanok, amelyekben az ily törvények elpusztítása valósággal járványszerű volt.” *)

S miután a kongresszus is rendszeresen leszavazott minden olyan törvényt, mely munkásvédelmi célokat szolgált, az *American Federation of Labor* elérkezettnek látta az időt, hogy a kérvényezés terére lépjen.

Az Egyesült-Államok elnökéhez, alelnökéhez, szenátusához és képviselőházához intézett kérvényében többek között ezt mondja: „A munkások úgy jönnek önökhöz, mint polgártársaik, kik az életben elfoglalt helyzetüknél fogva nemcsak minden más polgárral azonos érdekekkel bírnak ez országban, hanem azonkívül még Amerika teherhordozói és bérkeresői is. Mint a munka képviselői kérjük önöket, hogy ezen nehézségeken segítsenek; mert önöknek hatalmukban van ezt megtenni. A munkásság appellál önökhöz és reméljük, nem hiába. Ha azonban nem méltatnának bennünket figyelemre, úgy polgártársaink lelkiismeretére és segítségére fogunk appellálni.”

A föltételek és az azok bekövetkezéséhez fűzött fenyegetések valósággal beteljesedtek. A kérvények címzettéi ügyet sem vetettek az Uniók kívánságaira s az 1906. év választási küzdelmében az *American Federation of Labor* is résztvett. Hogy minő eredménnyel, arra nézve elég feljegyeznünk, hogy a mintegy 2 millió munkásból álló szervezet annyi súllyal sem bírt, hogy valami önálló akaratot vagy irányt, vagy programot kifejezésre tudott volna juttatni, s bár fenye-

*) V. ö. Morris Hillquit idézett cikkével.

getését beváltotta, ugyanaz a munkásellenes politika jutott túlsúlyra, mint azelőtt.

Ezeknek a viszonyoknak a természetes következményei nem maradtak el. Megjelentek és kiváltották az amerikai munkásosztályból az extrémításokat: egyrészt a mind nagyobbodó szervezetlenséget, mely kitűnően beleillett a tőkés *open shop* mozgalmába, mely arra irányult, hogy a műhely egyaránt nyitva legyen szervezettnek és szervezetlennek, másrészt a Trade Unionok gazdasági életképtelensége, korrupciója és politikai kudarca igen kedveztek a forradalmi szindikalizmusnak, mely elvi alapon üzen hadat minden politikai akciónak.

Az amerikai szindikalista mozgalom valamivel realisabb, céltudatosabb és hogy úgy mondjuk következetesebb, mint az európai. Sokkal közelebb áll az anarchizmushoz, mint a szocializmushoz és ebben nem kis bűnük van azoknak a szocialistáknak, akik a politikának jelentőségén felüli szerepet juttatnak a társadalmi életben és a szocializmust a szociáldemokráciával azonosítják. A politikával szemben abszolúte negatív álláspontot foglalva el, meg sem kísérik, hogy álláspontjukat a marxizmus tekintélyi érvével támogassák, mint ezt Európában teszik némely szindikalisták a politikai exigenciák szolgálatába nem hajtott Marxra való hivatkozással.

Ez az álláspont pedig burkolt felelőssé tétele a marxizmusnak olyasmiről, ami nem a marxizmus bűne, mert nem Marxtól hajtották a politikai exigenciák szolgálatába, hanem ellenkezőleg a marxizmus hajtotta a politikát a saját szolgálatába, tette saját céljának egyik s talán nem is a legjelentékenyebb eszközévé, hogy azonban ezt az eszközt a taktika céljára avatta, ez nem elég ok arra, hogy a politikát, mint eszközt a maga helyén el ne ismerjük.

Hiszen a kommunista kiáltvány, mely a marxista szindikalisták teljes elismerésével és nagyrabecsülésével találkozik, mi más practice, mint politikai exigenciák támasztása? Ha azonban a politikai tevékenység láthatólag túlteng a munkásmozgalmakban, úgy ez többek között azon abuzusra vezethető vissza, hogy a taktika úrrá lett az elvek, az eszközök, a célok fölött. Es ha ez baj is, bizonyára nem orvosolható a politika teljes abolíciójával, akár Marxra való hivatkozással dolgozzék is ez, akár anélkül. És éppen abban következetesebb önmagához az amerikai szindikalizmus, hogy nem támaszkodik Marxra, amidőn a politika ellen érvel s a politikai és szakszervezeti reprezentáció ellen küzd. És helyesen, mert ha a politikai szocializmus csakugyan helytelen, ha tévedés az, hogy „minden osztályharc politikai harc”, úgy ez a marxizmus tévedése s ezt kell kimutatni, amit azonban a nem-marxista szindikalizmus is elmulasztott.

Érthető mindezek után, ha a politikai szocializmusnak, a szociáldemokráciának is legfontosabb problémája az Egyesült-Államokban az unionizmus kérdése. Ez a probléma két elvet tesz lehetővé a politikai szocializmusban.

„Az a két nagy elv pedig, melyek az amerikai szocialista és munkásmozgalmon belül észlelhető küzdelmek alapjául szolgálnak, a következő:

Az egyik az, hogy a szocializmus politikai mozgalma nem mellőzheti a gazdasági mozgalmat, még ha akarná is, és nem volna szabad mellőznie, még ha tehetné is, és hogy nem képzelhető egészséges vagy eredményes politikai mozgalom ebben a teljesen kapitalisztikus országban, ha az nem gyökeredzik egészséges gazdasági mozgalomban. Röviden, ez az elv azt hirdeti, hogy Amerikában a szocializmus jóhiszemű politikai mozgalma csak egy hasonlóképpen jóhiszemű, vagyis forradalmi alapon álló gazdasági mozgalom visszatükröződése lehet.

A másik elv az, hogy a politikai mozgalomnak semmi köze se legyen a gazdasági mozgalomhoz, még ha lehetne is, és semmi köze sem lehet, még ha akarná is. „Neutralitást” hirdet a szakszervezetekkel szemben és az unionizmust csak átmeneti jelenségnek tekinti.”

S ez a kettős szakszervezeti elv bontja meg az amerikai munkásságot politikai tekintetben is, s osztja két pártra. Az egyik, a *Socialist Party* azt reméli, hogy a maradi uniókat képes forradalmi tartalommal megtölteni. A másik, a *Socialist Labor Party* azon igyekszik, hogy új, az osztályharc alapján álló gazdasági munkásszervezetek frissítsék fel az amerikai stagnáló munkásmozgalmat.

Az utóbbi szükséglet hívta életre az ipari unionizmust.

Ez felismerve ama tényt, hogy „nem osztályozzák többé a munkásokat azon különbség szerint, melyet szakképzettségükben találnak, hanem ama gépek szerint, melyekhez le vannak kötve”, azon elvi alapra helyezkedik, hogy a munkásosztály univerzális tendenciái oly szervezkedési formát követelnek meg, mely a gazdasági munkásmozgalmat egyetlen nagy ipari unionban tömöríti, mely felölel minden ipart, „megállapít szakma-önállóságot helyileg, ipari önállóságot nemzetközileg és a munkásosztály egységét általánosan”. Ehhez képest nyíltan és tudatosan az osztályharc alapjára helyezkedik és bár a politikai küzdelmet egyébként szükségesnek tartja, univerzális törekvéseinél fogva mellőzi a lokális vagy nemzeti politikai párteretekkel való összeköttetést.

Nem pillanatnyi előnyökért küzd, hanem a bérrendszer megszüntetéséért, „míg valamennyi munkás a politikai, valamint gazdasági téren össze nem találkozik s elfoglalja és megtartja mindazt, amit munkája termelt egy politikai párthoz való csatlakozás nélküli gazdasági szervezet segítségével”.

Az industrial unionizmus visszaállítja jogaiba és megerősíti a munkásságnak legfontosabb, de a trade unionizmus által diszkreditált fegyverét: a sztrájkot, mellyel a munkásosztály érdekeit megvédenek tartja, „de csak oly szervezet által, amely úgy van alkotva, hogy egy iparhoz tartozó összes tagjai, vagy szükség esetén az összes iparok tagjai beszüntessék a munkát, valahányszor egy sztrájk vagy kizárás bármely ágában előfordul és így az egyen ejtett sérelmet valamennyien ejtett sérelemmé teszik”.

Mégis végső fegyvere gyanánt nem a generálsztrájkot, hanem a generál *lock-out*-ot, az általános kizárást tekinti az industrial unionizmus. Azt tűzve ki céljául, hogy a munkásosztály megszerezze és megtartsa a termelés eszközeit s vegye át a nemzeti termelés vezetését, ez eszköz önmagától adódik.

„A munkásosztály tökéletes ipari szervezete akkor aztán biztosította is már a küzdelem békés kimenetelét. Lehetséges azonban, hogy a tőke nem adja meg magát s ellenállást fog kifejteni . . . Ez esetben azon hatalomnál fogva, melyet az ipari szervezetség nyújt, a munkásság a tőkésosztályt a termelésből azonnal kizárná” — mondja De Leon s hozzáteszi, hogy ilyenfokú gazdasági szervezetség nélkül a proletariátus politikai győzelmének napja, megsemmisülésének napja volna.

Ezen elvek megtestesítője az *Industrial Workers of the World* (Világ ipari munkásai) nevű amerikai gazdasági szervezet, mely 1905-ben Chicagóban alakult meg. Az általa kibocsátott kiáltványt, melynek egy részét fentebb idéztük, az Egyesült-Államok munkásmozgalmának legjelesebb és legradikálisabb képviselői írták alá.

Az *Industrial Workers of the World* szervezeti formáira e helyen nem terjeszkedhetünk ki részletesen, mégis eredetiségénél fogva a szervezési technika alapelveivel érdemes megismerkedni. Ez a „szocialista társadalom előrelátható struktúráját igyekszik követni s a munkásságot az iparágak azon csoportjaiban és osztályaiban foglalni össze, melyeket a munkások a kooperatív köztársaság munkásigazgatásában meg fognak honosítani”. Ehhez képest a szervezet 13 osztályra tagozódik, melyek együttvéve az egész modern ipari életet egybefoglalják s ez alosztályok egymással közeli rokonságban álló iparágak szövetségesei. „Egy ipari szervezetben (*Industrial Union*), avagy annak ágában a legkisebb egység egy oly szervezet, mely magában foglalja egy bizonyos műhely, ipari telep, gyár, gazdaság, tanya, majorság vagy közlekedési vonal alkalmazottait. Valamely iparág különböző gyárainak vagy telepítvényeknek — melyek egy bizonyos erdőterületet foglalnak magukban — majorságnak, avagy bányaterületeknek munkásai egy ipari szervezetet képeznek.”

Vegyünk egy példái: gyakori eset, hogy valamely árucikk egy részét egy bizonyos helységben levő gyárban készítik, míg a többi részeit más helységben! Persze mind a két telep ugyanazon társaság tulajdona. Vegyük csak pl. a Singer varrógép-társaságot. A gépek faalkatrészei South Bend-ben (Ind.) készülnek, a többi részek Elisabethen, N. J. és más helyeken. Persze ezen különböző helyeken dolgozó munkások összműködése szükséges, hogy egy teljes gép végleg elkészüljön. A varrógépkészítők ipari szervezete tehát egyesítené magában az összes munkásokat, kik oly gyárakban dolgoznak, ahol az ily gép szerkezetének egyes részei készülnek. A famunkások, akik a gép faalkatrészeit készítik, ép úgy gépkészítőknek tekintendők, mint a géplakatosok, gépészek, fényezők stb. Ezek mindnyájan ugyanazon gép egy-egy részét készítik, tehát ha szervezkednek, a varrógépkészítők ipari szervezetének tagjai sorába kellene tartozniok. *)

Az *Industrial Workers of the World* eredményeiről és sikereiről elég lesz megemlíteni, hogy az 1905-ben 2000 taggal megalakult szervezetnek 1907. júliusában 362 ipari uniója volt szervezve az Egyesült-Államok 37 különböző államában. Irodalma, kiválóan szerkesztett lapja, az *Industrial Union Bulletin*, s ezekkel együtt eszméi mind nagyobb elterjedtséget nyertek, úgy hogy Angliába s Ausztrália sziget-államaiba is diadalmasan bevonult immár. Szociálpolitikai jelentőségét a nagytőke is megérezte s minden képzelhető terrorral dolgozik ellene; legfőbb eszköze persze e téren is az — *American Federation of Labor*. Nem is csoda, hiszen az *I. W. W.* minden adandó alkalommal kimutatta, hogy az osztályharc nála nemcsak pusztá theória s kiveszi a részét minden forradalmi nyilvánulásból. Így tett a Haywood pörnél is, mely az Amerikában is megindult tőkés-munkáskonfliktusnak igen rikító nyilvánulása volt s melynél legelső gyanánt követelt igazságot a forradalmár Haywood számára.

Sokatígérőek azon szolgálatok is, melyeket ez új szervezet a tudománynak van hivatva tenni; az ipari élet nyilvánulásait merőben új szempontok alatt tekintvén, sok új tényt s sok régi felfogást új megvilágításban fog felderíteni s különösen az ipar- és agrárprobléma összefüggéseiről várhatunk nagyjelentőségű megállapításokat.

Egyáltalán nem kell csodálkoznunk, hogy az Egyesült-Államok nyújtják ezt a nóvumot a gazdasági munkásmozgalom fejlődéséhez. Azt a páratlan fejlődést, melyet a gazdasági élet terén mutatott fel ez ország, a közel jövőben ugyanily fejlődés fogja követni a szellemi kultúra terén. Minden jel e mellett szól. Az Egyesült-Államok az az ország, mely hamarosan Franciaország szerepét fogja átvenni a forra-

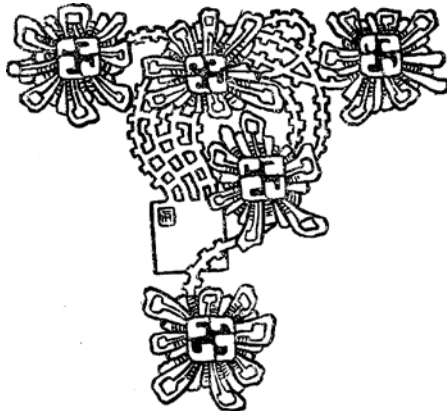
*) Lásd Trautmann: *Handbook of Industrial Unionism*.

dalmi gondolatok és törekvések kigondolása és megvalósítása tekintetében. Es ez irányban nem első lépése az industrial unionizmus.

„A május elseji nemzetközi munkásnap eszméje is Amerikában született meg s a nemzetközi munkáskongresszus, mely 1889-ben Párisban tartatott meg, lelkesedéssel adta tovább az eszmét az egész civilizált világnak; a szervezett munkások milliói, kiknek száma még évről-évre emelkedik, köszöntik ma a gazdasági és politikai osztályszolidaritás nemzetközi tüntetésének ezt a napját. Azonban a keresztszülők már egy évvel a gyermek születése után cserbenhagyták azt, és a tőkésosztály annak helyébe minden év szeptemberében egy „törvényes” munkásnapot engedélyezett számukra, a *laborday*-t.”

De mindhiába! Az industrial unionizmus elindult hódító körútjára, magával vive a forradalmi szocializmus eszméjét, az osztályharc gondolatát s az ipari demokrácia követelményét s a tőke növekedő koncentrációjával be fog hatolni az oceánontúli országokba is, ahol ma még az industrial unionizmusnak híre sincs: be fogja vinni a fejlődés elkerülhetetlen útja s azok a tanulságok, melyeket a régi Európának az új világ következő éveinek története nyújtani fog.

Bolgár Elek.





A sajtó lélektanához.

— jegyzetek az újságról és az újság-írásról. —

— **Második és befejező közlemény.**”) —

5. A sajtó korrupciója.

Magán a publicitáson, az egészen legitim, nyíltan csinált és csaknem teljesen kifogástalan hirdetés-üzleten kívül háromféle dolgot szokás a sajtótól vásárolni:

1. dicséretet,
2. elhallgatást,
3. az igazságnak, a becsületes meggyőződésnek, a közérdeket szolgáló ítélkezésnek az ellenkezőjét: közgazdasági cikkekben, riport-cikkekben, vezércikkekben.

Az első ellen alig lehet szólni. Ha az új bárók és új udvari tanácsosok becses életrajzukat sokszorosítva kívánják a közönség elé terjesztetni, ne sajnáljanak érte egy kis pénzt. Amikor nyilvánvaló dolog, hogy a báróságokat és udvari tanácsosságokat pénzért árusítják, amikor tehát odafenn üzletnek tekintik azt, ami üzlet és amire eddig is csak a régiség rakott tiszteletet gerjesztő patinát, nevetséges volna, ha az újságok, ha üzleti vállalkozások ilyenkor finyássági görcsbe esnének. Amikor cégéres tökfilkókról politikai tekintetek és más tekintetek miatt napról-napra az áhítat hangján kell írni, nevetséges volna, ha a báró úr nem kaphatna a pénzéért néhány jó szót. Ebben az üzletben egy van, ami kifogásolható, az, hogy nem üzik elég nyíltan. Ha nyíltan és bevallottan üznék, ha nyilvánvaló volna, hogy a báró úr épen úgy tartozik a — sokszor üzleti érdekeit is szolgáló — dicsérő sorokért az obulusokat lefizetni, mint a Van Houten kakaó, akkor ez az üzlet majdnem olyan korrektté válnék, mint a hirdetési üzlet. Megütközni csak az ütközhetnék meg rajta, aki templomi szószéknek tekinti az

*) Az első közlemény e szemle márciusi számában jelent meg.

újságot, ahelyett, hogy üzleti vállalkozásnak tekintené, aki kinyilatkoztatás gyanánt olvassa a nyomtatott írást, ahelyett, hogy gyenge és gyarló emberi szó gyanánt olvasná.

. . . Meg lehet vásárolni azután a sajtó hallgatását. Hallgasson olyankor, amikor lármát kellene ütnie. Itt kevés a mentség. Még kevesebb ott, ahol hazugságokat vásárolnak meg a sajtótól.

Meg kell azonban mondani, hogy erre kevés a példa. A leglazább erkölcsű újságok is ritkán vállalkoznak rá, hogy — politikát kivéve, ahol amúgy is folyton hazudni kell — nyilvánvaló, legtöbbször a legnaivabb ember számára is átlátszó hazugságok ódiúmát magukra vegyék. Igazi közérdek ellen ritkán ír az újság; legfeljebb hallgat róla.

Ez is elég súlyos. Két meggondolás enyhíti azt az ítéletet, amelyet a rút elhallgatásokról mondanunk kellene. Az egyik az, hogy nagy visszaéléseknél, nagy panamáknál, úgynevezett nagy disznóságoknál a legritkább esetben sikerül a teljes elhallgattatás. A megvásárolhatóságnak van egy határa; ezen a határon túl nyugtalankodni kezd a sajtó, egy újság belefúj a vészkiáltásba és a többi követi. (Igaz, hogy az azután nagyon nagy disznóság legyen.) A másik meggondolás az, hogy a sajtó megvásároltsága magában még sohasem tett lehetővé semmiféle visszaélést. Előbb a parlamentnek, városi és megyei közgyűléseknek, tisztviselői karoknak kell hallgatniuk és csak azután jön a sajtó hallgatása. A Panama-csatorna emberei előbb vették meg a politikusokat, azután a sajtót.

A sajtó a gazdasági és politikai erők megosztásának a hűséges tükre. Ha a sajtó visszaéléseket hallgat el, akkor azokat a visszaéléseket valószínűleg a sajtó hallgatása nélkül is elkövették volna, mert előbb vásárolják meg a parlamenteket és a városi közgyűléseket ... Tessék visszagondolni egy-két igen felháborító üzletre, telekcserékre, üzemmegváltásokra; az újságok egyszer-kétszer makacsul lármáztak, de teljesen hiába. Előbb vásárolják meg a parlamenteket és a városi közgyűléseket . . . Ha a sajtó hallgat, akkor valószínűleg nem is volna ereje az üzletkötést meggátolni. A közvélemény érzékenysége és ereje kisebb volna, mint azoknak a tőkéknek, politikai és gazdasági hatalmaknak az ereje, amelyek az üzletet meg akarják csinálni. Hozzá kell még tenni, hogy a legtöbb panama csak az emberek érzése szerint panama, hogy forma szerint legtöbbször korrekt üzlet, és hogy piszkos titkocskáit csak olyanok ismerik, akik gondosan hallgatnak róla. Hogy tehát könnyen becsukhatják rágalmazásért azt, aki tolvajt kiabál. Végül, hogy a közvélemény a legritkább esetben hálás a tolvajkiabálásért, hogy támogatással ritkán

fizet érte, és hogy viszont a nagy zsákmányolásra induló tőkének a — szervezetlen, sohasem eléggé öntudatos és rettenetes nehezen megmozduló — közvéleménnyel szemben ezer eszköze van a bosszúállásra.

És így, ha szubjektíve semmi mentség nincs azok számára, akik hallgatásért pénzt fogadnak el, objektíve újra csak meg kell állapítanunk azt, hogy a sajtó nem lehet jobb, mint az a társadalom, amelyben él, hogy a sajtó nem emelkedhetik a környezetének, a talajának, a levegőjének a morálja fölé, hogy a gazdasági erők eloszlásának, a közvélemény érettségének, kulturális fejlődöttségének, politikai iskolázottságának a hű tükre. A kiadók számára nincs mentség, a sajtó számára van.

Hogy az elhallgattatásra való alkalmakat némelyik újság azután keresi, az természetes. Minél fejlettebb azonban a sajtó, minél erősebb, minél centralizáltabb, annál kevésbé válik az elhallgattatásra való hajlandóságából revolverezés. Az az újság, amelyik illegitim mellékjövedelmek nélkül is megél, amelyiknek az előfizetési pénzek és a hirdetési jövedelmek is fejedelmi hasznot hajtanak, az nem fog folyton panamák után szaglászni, hogy legyen mit elhallgatnia.

A magyar sajtóban a termelés teljes anarchiája dühöng. A magyar állapotok teljes züllöttsége és a magyar viszonyok teljes ziláltsága okozza, hogy Budapesten sokkal több lap van, mint amennyi az előfizetőiből megélhet. A szegénység oktalan költekezése ez, az ország szegénységének esztelen, rémült, kapkodó pazarlása. Hogy itt buzgóbban szaglász elhallgatandó panamák után egyik-másik újság, annak ez a szomorú szegénység az oka. A termelésnek ez a sajtóbeli anarchiája óriási krachchal fog — talán nemsokára — végződni. Elhull a férge; és akik megmaradnak, azok nem fognak a bankdirektorokhoz menni, hogy hallgattassák el őket. Hanem — megvárják, míg a bankdirektorok mennek hozzájuk . . .

(Ami a kormány szubvencióit illeti, meg kell ismételnünk ezt: az a lap, amelyik szőröstül-bőröstül eladta magát, elpusztul; és amíg — bár bőséges ellenszolgálatokért — egy jól adminisztrált lap támogatja a kormányt, addig bizonyos, hogy a közönség hangulata még nem ellenzéki hangulat.)

Ami pedig a bankok állandó pausáléit illeti, ezek nem olyan tisztességes üzletek, mint ahogy a lapok néha írják, de nem is olyan tisztességtelenek, mint ahogyan professzionátus kártyások képviselőházi beszédekben elpanaszolják. Ez az üzlet egyrészt csak gazdaságilag fejletlen országban virágozhatik; másrészt a bankok tudják, miért fizetnek, harmadszor a pausáléknak igazán meglehet bocsátani, mert a nagy visszaélések elhallgatására a pausálé nem elég. Azért — külön fizetség jár.)

Segíteni pedig mindezen nem segíthet más, mint a haladás, a jövő. Amint a sajtó ízléstelenségeinek a kiirtását csak a közízlés emelkedésétől lehet várni, épen úgy csak a politikai érettség fejlődésétől, a gazdasági tudás terjedésétől, a demokratikus társadalmi rendtől, a közönség éber ellenőrzésétől és világos kritikájától lehet várni a sajtó (és a parlament és a magisztrátus) korrupciójának a kiirtását. A siralmasan kritikátlan közönséget ízléstelenségekkel lakatják jól. Az iskolázatlan közvéleményt becsapják. Minden közönségnek és minden közéletnek — óh halhatatlan, bölcs, öreg mondás — olyan sajtója van, mint amilyent megérdemel.

6. Az újságíró.

A sajtó a közönség nevelését egy irányban egészen elvégezte már. A publikum ki van tanítva róla és minden újságolvasó tud két dolgot: hogy az újságíró nem okvetlenül borzas, nagy nyakkendős, tisztátlan gallérú és mindig adós maradó fiatalember, és hogy a sötét tekintetű dzsentlmen, aki bekopogtat hozzád és azt mondja, hogy ha nem fizetsz neki ötven koronát, kiírja, hogy viszonyod van a lányod nevelőnőjével, az egészen bizonyosan nem újságíró; bátran kirúghatod és még bátrabban átadhatod egy rendőrnek.

A revolverezés, az a bizonyos mocskos kis manőver, amelynek a nyíltságától és arcátlanságától maga ez a kulturhistóriai név is származik, szinte egészen kipusztult a sajtóból. Újságírók voltaképen sohasem is úzték; egy-két desperado — legtöbbször csak az újság környékén élő emberek — vetemedtek rá. A sajtó elterjedtsége, az, hogy a sajtó kitanította a közönséget a revolver-ember kirúgására, az, hogy mindenki betelefonozhat magához a szerkesztőhöz és megkérdezheti: „Az úr küldte-e hozzám ezt a kócost”, szinte tökéletesen kiirtotta az aljas, kicsi revolverezést.

Őszintén meg kell mondani, hogy van egy másik oka is ennek a kipusztulásnak. Az újságíró is ember; az ember pedig gyenge és gyarló és szívesen elhallgattatja a lelkiismeretét, ha igen szegény és ha egy igen nagy jóllakásról van szó. A revolverezés kipusztulása összefügg az újságíró anyagi helyzetének a javulásával. Az újságírók egy része gógócs úr, aki pofonütné azt, aki azzal az inszINUÁCIÓVAL közelednék feléje, hogy akármennyi pénzért inkorrekt dolgot cselekedjék. Azonkívül a legtöbb újságíró soha nem is kerül abba a helyzetbe, hogy — amint mondani szokás — panamázzon. Az újságírónak a saját lapja üzleteihez is legtöbbször csak annyi köze van, hogy néha felháborodik rajta és a szégyenletes elhallgatásokon igyekszik enyhíteni.

A verseny élesedése, az újság-üzem megnagyobbodása felszök-tette a jó újságíró értékét. A lapok elszaporodása megalapozta a kere-set biztosságát is. A jó újságírót nemcsak jól fizetik, hanem legtöbbször kapnak is rajta, és kevés eset van rá, hogy igazán jó újságíró hosszabb ideig állás nélkül lett volna. A sokat emlegetett és kínos ostobán emlegetett bohém tehát eltűnt, és jött a helyébe egy jól öltözködő — sokszor velszi hercegi eleganciával öltözött — komoly, számláit pontosan fizető, szerény és megbízható úr, akiben titánkodásnak nyoma sincs, akiben azonban annál több a rendszeretet és a kötelességtudás.

A régi újságíró-romantikából annyi maradt meg, hogy az újságírók egy része éjjel dolgozik és nappal alszik; de aki tudja, hogy mennyi újságíró van már, aki nem is dolgozik éjjel, és aki tudja, hogy az az éjjeli munka milyen kevéssé jár az erkölcsök lazaságával, hogy hány az antialkoholista az éjjel dolgozó újságírók között, és hogy az éjjeli munkája után kávéházba betérő újságíró mennyivel inkább iszik egy csésze fehér kávéval habbal, mint holmi agyvelőroncsoló abszintet, az tudja, hogy ez az éjjeli munka sokkal kevésbé demoralizáló, mint — mondjuk — a számtisztek munkája, amely után a sörházba visz az út.

Ami kevés romantika még a szerkesztőségben van, azt többnyire az írók viszik oda, az írók, akik Magyarországon még szinte kivétel nélkül újságírók is, akik kivételes helyzetet tudnak maguknak egy-egy redakcióban teremteni és akik a maguk életét néha szabálytalanul, kisebb-nagyobb explóziókra rendezik be. Maga az újságíró: pontos, rendes és rendszerető ember. És amilyen mértékben szorul ki az irodalom az újságból és amilyen mértékben válik lehetségessé, hogy az író írói munkából — újságírói munka nélkül — megéljen, abban a mértékben száll el az újság-műhelyekből a régi romantika minden maradványa.

Az írók pedig — ez nekik is használ, az irodalomnak is, «íz újságnak is — kivonulnak a szerkesztőségekből. Lassanként kétféle ember marad benn: riporter és újságszerkesztő-, rovatszerkesztő-hivatalnok. Még a nagy publicisták, a költő-vezércikkírók is kiszorulnak a napisajtóból. A legtöbb lap egyenesen arra törekszik, hogy az ítéletet mondó cikkeit — különösen a politikaiakat — uniformizálja. Mindegyik lapnak megvan a maga iskolája: az egyik csendes nagyképűségű liberalizmust, a másik áhítatos, nemzeti izzást akar minden vezércikkében. És megkapja. Négy-öt ember írja a vezércikkeket és a viláért sem lehet őket egymástól megkülönböztetni. Egyik napon éppen olyan nagyképű és langyos, vagy ájtatos és csendesen izzó a cikk, mint másnap.

Egyre inkább a lap beszél, egyre kevésbé az ember. A nagy publicista-költők kiszorulnak a lapból. (Kivétel néhány politikus-publicista, aki a maga képére teremt egy lapot és akivel azonban áll és bukik az újság.) A publicisztika hőskora — legalább a napisajtóban — elmúlt. Az újság maga akar beszélni. És legfeljebb ünnepnapokon enged szóhoz jutni egyéniséget.

Maradnak tehát a riporterek és a szerkesztő-hivatalnokok. Ebben a két kategóriában azonban tengersok a változatosság és ebben a két kategóriában még mindig — vagy itt csak igazán — szóhoz jut az ügyesség, az ötletesség, a tudás, az újságíró-zseni. Le merem írni, hogy újságíró-zseni, mert csak Luigi Barzinire kell hivatkoznom, és világos, hogy a riport lehet fejedelmi intelligenciájú, sugárzó szépségű, elragadóan művészi és tudományosan pontos. A riportban lehet csudákat produkálni; és a szerkesztésben is. A szerkesztői ötletesség néha egy hadvezér nagy stílusát egyesíti egy nagy bankár gyorsaságával és éleslátásával; egy-egy rovatvezető néha iskolát nyithatna politikusok és diplomaták számára.

Igaz: sokszor felszínes az újság. De a redakciókban végre nem ülnek orvosprofesszorok és földmértan-tanárok, és egy-egy szakkifejezés néha hibás helyre kerül orvosok és mérnökök óriási gaudiumára; de minél inkább differenciálódik az újságcsinálás, minél inkább szerkesztő-hivatalnokok kezébe kerül a munka, annál inkább bizonyos, hogy minden újságot a hozzá alaposan értő szakember dolgoz fel a közönség számára.

Mínthogy azonban a gyorsaság nem mindig engedi meg, hogy az újság-anyag a maga emberéhez jusson és mínthogy annyi ezerféle történés van, hogy az ezredrésze számára sem lehet teljes nyugodtsággal egy bizonyos szakembert kijelölni, az újságíró első kvalifikációja ez: ne legyen olyan esemény, ne jelentkezhessek olyan ember, ne juthasson a kezébe olyan könyv, amelyről intelligensen, művelt embereket nem botránkoztatóan, csinosan ne tudna referálni, amelyről ne tudna formás és nagy dolgokban nem hibázó (t. i. a maga közönsége szemében nem hibázó) ítéletet mondani, amelynek nagy vonásokban a múltját és — ha eseményekről van szó — csaknem pontosan a következményeit meg ne tudná jelölni. És ismerje fel eseményekben és emberekben az érdekesebbet, a további eseményeket és érdekes cselekedeteket ígérőt; lássa meg az együgyű táviratban és a szimpla tudósításban a szenzációt; ismerje fel a közömbös beszédben a vihart ígérő bejelentést.

Alapos tudásra nincs szüksége; de szüksége van arra a képességre, hogy akármilyen tudás-mezőn gyorsan tájékozódjék. Hogy egy

vaskos könyvet egy óra alatt elolvasson és egy félóra alatt olyan cikket írjon róla, amelyben minden benne van, ami a vaskos könyvből a közönséget érdekelheti. Részletismeretre nincs szüksége, de ismernie kell minden eseménynek és minden embernek a vonatkozásait: politikai eseménynek az előzményeit és haldokló zene virtuózok múltját egyformán. Nem kell, hogy nagyon ismerje Albániát, de tudnia kell, hogy tíz éves, csendes küzdelem és makacs fegyverkezés folyik érte; és készen kell rá lennie, hogy egy nap alatt — ha szükség van rá — öt könyv segítségével albán-szakértővé válik. Nem kell sok nyelvet tudnia, de jó minél többet. Nem kell nagyon lelkiismeretesnek lennie, de nem szabad hibáznia. Nem kell mindig ízlésesnek lennie, de sohasem szabad unalmassá válnia. A riporternek ezenfelül még bátornak, ügyesnek, kitartónak, találékonynak és vakmerőnek kell lennie. És kell, hogy írni tudjon.

Ezekkel a kvalitásokkal — jó újságíró lehet akárki, máról holnapra is. Mindenki a bornyújában hordja a marsallbotot, jöhet a szemináriumból, jöhet a pult mellől, jöhet a közös hadsereg tisztikarából és jöhet lakatosműhelyből; ha tegnap jött, ma már jó újságíró lehet. De a tegnap jöttékből ritkán lesznek mára jó újságírók. A jó újságírót a szerkesztőség neveli, de az újságírónak magával kell hoznia azt a bizonyos hatodik érzéket, az újságcsináló érzéket, és legfeljebb előny: ha szokatlanul bő ismereteket, ügyességeket, nyelvtudást hoz magával.

A híres kancellár-mondás, amelyet utóbb maga a kancellár cáfolt meg, hogy az újságírók pályatévészett emberek, annyiban mindenesetre igaz, hogy az újságírók valamikor mind más pályára készültek. De nincs azért pálya, amelyre annyi szeretettel lépnének emberek, mint erre, nincs mesterség, amelyet annyi szent áhítattal és annyi naiv gyönyörűséggel kezdenének meg, mint ezt. Igaz: az áhítatos és naiv kezdőkből cinikus és hidegvérű emberek válnak; de nincsen azért pálya, amelyen annyi kötelességtudás, annyi pontosság, annyi szeretet és fanatikus kitartás dolgoznék, mint az újságírásban. Hanyag és kötelességmulasztó újságírót még alig látott a világ. És ha a mesterség egy kissé meg is változtatja a közönséges értelemben vett morált, az újságírók között mégis a tisztesség, az erkölcsi erő, a komoly becsületérzés valóságos hőseit és mártírjait lehet találni.

Mi az, ami az embereit úgy hozzákapcsolja ehhez a pályához? Nem az a lelkesedés, amely otthagytatta velük a szemináriumot és az egyetemet, mert az már elpárolgott. Nem is az, hogy a szentlélek lovagjának érzi magát az újságíró, mert csak újságírósága mézesheteiben érzi magát annak. Nem az, hogy miniszteri fizetések is vannak

egy-egy redakcióban, mert az újságírók átlagát — bár a fizetések fölébe emelkednek a középosztály, a lateiner-tábor keresetének — nem fizetik fejedelmien. Nem is a pálya úgynevezett előnyei, hiszen a legtöbb újságíró csak kelleetlenül veszi igénybe a szabadjegyeket és gyűlöli például a színházat. Nem is a munka eseményessége és változatossága, hiszen az újságíró az események iránt való érzékenységet csak a munkája számára őrzi meg. Talán nem is az, hogy minden közember a bornyújában hordja a marsallbotot és hogy — különösen fiatal emberek — néha káprázatos gyorsasággal emelkednek a rangsorban. Hanem az az elfogódás talán, az a bizonytalan borzongás, amely akkor fut át az emberen, amikor a rotációs gép megindul és amikor az ember úgy érzi — még ha egy reakció-szaggal telt papírtömeget ont is a gép — hogy egygyé vált az emberiség egész haladásával és hogy a saját testén lüktet keresztül a haladás ritmusa.

7. Újságíró-szervezkedés.

Újságírók között időről-időre felhangzik a szervezkedés jelszava. A hivatalos újságíró-egyesületeket valamikor szintén azzal a jelszóval és azzal a becsületos szándékkal alapították, hogy az újságíró-munkások anyagi helyzetén kell javítani, az újságíró-társadalom erkölcsi érdekeit kell megvédeni; a kezdetben szerény, harcos és demokratikus egyesülésből azonban idővel mindig dísz-egyesület lesz, reprezentáló testület vagy kényelmes klub; a fiatal költőkből öreg főrendiházi tagok lesznek; az újságíró-bérmunkásból újságíró-munkaadó válik (sokszor ridegebb és kicsinyesebb, mintha szatócs gyanánt kezdte volna a pályáját); a be nem érkezettéit, a munkások, a fiatalok ilyenkor mozgóldni kezdenek és szervezkedni akarnak.

Újabbán a szakszervezet jelszava hallatszik sűrűn. Akik lelkesednek érte, a szakszervezettől várják az újságíró-érdekek eredményes szolgálatát és az újságíró-társadalom erkölcsi érdekeinek a hathatós védelmét.

Ez a remény azonban egészen dőre. Az újságíró — a szónak osztályharcis értelmében — egyenesen szervezhetetlen; és ha valami csoda valamely szervezetet megteremtene, ez a szervezet egészen tehetetlen volna, és sem az újságíró anyagi érdekeiért, sem az úgynevezett erkölcsi érdekekért nem cselekedhetnék semmivel sem többet, mint a hivatalos újságíró-egyesületek.

Az újságíró — hiába érzi és valami kedves naivitással hiába vallja magát újabbán büszkén munkásnak — nem munkás. A munkájával és a munkaadójával szemben egészen más a helyzete, mint az igazi, a szervezhető és, tegyük mindjárt hozzá, tanult munkásnak.

Ami az igazi munkást mindenekelőtt jellemzi és a szervezkedésre és a gazdasági harcra rákényszeríti, az a szomorú törvényszerűség, hogy valószínűleg egész életében bérmunkás marad: az újságírónál nincs meg. Ami ott kivétel, az itt szabály: egy újságíró-karrier a legtöbb esetben úgy végződik, hogy — ha az ember nem is válik munkaadóvá, de — hozzájut a vállalkozói nyereség egy részéhez és megkapja a munkája teljes értékét. Azonkívül: az újságírás a legnagyobb mértékben átmeneti foglalkozás és a képviselőségtől a színházigazgatásig a vagyonszerző alkalmakra való átmenetel egész tömegét kínálja. Azután: nincs két újságíró, akinek a munkája egyforma volna, és nincs őt, aki számára joggal lehetne egyforma munkafeltételeket követelni. Végül: a szervezkedésnek, a különben is nehezen elképzelhető harcnak nincs semmiféle anyagi garanciája. Egy újságíró-sztrájkot elgondolni is képtelenség.

Az újságíró-munka, a jó újságíró-munka értéke csak a közönség éber és kényes ízlésében van. Németországban köthetett is vagy húszt költő kartellt arra, hogy egy bizonyos ár-minimumon alul nem adnak el verseket az irodalmi lapoknak. Németországban a jó vers közszükséglet. (Legalább az irodalmi lapok világában.) De miért volna Magyarországon közszükséglet a jó újság? A verseny még arra is rávitte a kiadókat, hogy jó újságot adjanak. De ha szükség volna rá, tíz irodalmi hajlandóságú kereskedősegéddel, vagy tíz ifjú jogással csináltatnák meg a lapjukat, anélkül, hogy a közönség nagy tömegei a változástól észrevennének valamit. Aminthogy van Budapesten újság — és nem a legkevésbé olvasott — amelyet ötven koronás havi fizetésért hazafias jogászok írnak össze . . .

Sztrájkról tehát neveltséges beszélni. A szedőkkel való szövetkezésről szintén neveltséges. Az imponderabiliák, amelyek itt a legfontosabbak, az újságírásnak a művészethez való közelsége, az egyéniség, az egyéni képességek és tehetségek döntő fontossága, lehetetlenné tesznek minden bérmunkás-mintára való szervezkedést. A szervezkedés a legjobb esetben két dolgot érhet el: valamelyes hasznos munkaközvetítést és bizonyos újságíró-társadalmi érdekek szolgálatát. De nem ám — amiről szintén szokás ábrándozni — a sajtó korrupciójának a kiirtását.

A sajtó korrupciója gazdasági okokból fakad. Ez ellen hiába akármiféle újságíró-felbuzdulás, annyival inkább mert — az egyébként sokszor méltatlanul — újságíróknak semmiféle erejük nincs rá, hogy csak egyetlen kiadót is meggátoljanak legitím vagy illegitím üzletei megkötésében. Az az újságíró, aki a lapja üzleteiről tud és akinek az állásánál fogva, módjában volna őket meggátolni is, az egyébként

többnyire nem is akar meggátolni semmit, mert legtöbbször neki is van valami haszna a dologból. Az újságíró nem bérmunkás . . .

Felfelé való harcát az újságírónak magának kell végigküzdenie. Ez a harc semmiképen nem reménytelen. Igaz, kemény munkával, de férfikorra a legtöbb újságíró eléri a polgári jólétnek egy bizonyos fokát. A húsz-, huszonnégy-, harmincezer koronás fizetésű írók, publicisták és szerkesztők a budapesti sajtóban nincsenek sokan. De vannak egy páran. És a tízezer koronás jövedelem a férfikorban levő újságírók között szinte a létminimum.

Ezt az összeget nem mindig egy munkaadó fizeti; az újságíró-jövedelem sokszor több helyről szűrődik össze. Így például egy harminc éves, ügyes politikai riporternak, egy nagy budapesti napilap munkatársának (államtudományi doktor, az ügyvédi pályát hagyta ott) a következő jövedelmei vannak. A lapjától kap rendes — fix — fizetés gyanánt ötszáz koronát. Minthogy minden nap be kell járnia a képviselőházba, ott tudósítást csinál egy esti lap számára is; ettől kap kétszáz koronát. Politikai tudósítással lát el két külföldi lapot, ez jövedelmez minden hónapban négyszáz koronát. Összesen ezeregyszáz korona egy hónapban, tizenháromezerkétszáz korona, hatezerhatszáz forint egy évben. Az államtitkárok fizetése.

Egy másik politikai riporter, egy kisebb lap munkatársa, huszonhét éves, építésznek készült, keres egy hónapban a lapjától 300 koronát, vidéki laptudósítással 300 koronát, különböző cikkekkkel 100 koronát, összesen 700 koronát.

Egy huszonhárom éves rendőri riporter kap havonként a lapjától 240 koronát, egy esti laptól 160 koronát, cikkekkkel keres 40 koronát, összesen 440 koronát.

Ezekért a jövedelmekért azonban keservesen, verejtékesen meg kell dolgozni: reggeltől hajnalig. Tíz órakor délelőtt kezdődik a munka és éjfél után ér véget.

Kevesebb munkával kevesebb jövedelem jár. Újságírók, írók, publicisták, akik csak egy lapnak dolgoznak, kényelmesebben élnek, de kevesebbet keresnek. Van huszonnégyezer koronás fizetés, de van kétezer koronás is.

A tisztességesebb és nagyobb budapesti lapoknál a minimális fizetés egészen fiatal emberek számára 100—160—200 korona. Van munkauzsorások, nagy hazafiak és közéleti erkölcsösök, akik negyvenötven koronás toll-rabszolgákkal íratják össze az újságjukat. De ki fogja a maga ezer koronáját kockára tenni azért, hogy a képviselő úr a rabszolgáinak húsz koronával többet fizessen havonként?

8. A magyar sajtó.

Egyenesen érthetetlen, hogyan született meg az a szállóige, hogy Magyarország a politikai iskolázottság országa.

Politikai iskolázottság . . . Magyarországon sok becses erő, a magyar közéletben sok értékes tulajdonság van, de a politikai iskolázottságot igazán hiába keresi itt a leglelkiismeretesebb társadalmi kutatás Diogenes-lámpája.

Két párt és két ember között — három évvel ezelőtt — bizonyára az volt a legalapvetőbb politikai különbség, hogy az egyik negyvennyolcas, a másik hatvanhetes. Ez volt a legmélyebb szakadék, a legnagyobb távolság, zenit és nadir. Gróf Apponyi Albertnek egy keserűségben született elhatározása ezt az óriási távolságot egy szép napon mégis áthidalta. Apponyi hatvanhetesből — máról-holnapra — negyvennyolcassá tudott lenni. Egy hazafias lélek bizonyára csak nagy forrongások, aggodalmak, lelki tusák és tépelődések után jut egy ilyen nagy elhatározásra. És — csodálatos — mikor barátaival, híveivel, harminc-negyven főből álló pártjával közölte elhatározását, a harminc-negyven ember egyszerre szintén úgy érezte, hogy a hatvanhetes alapba vetett hite megingott. A csodálatos nagy változást, a töprengésekkel és lelki tusákkal járó, a harminc-negyven ember veledcsinálta a vezérrel. Tegnap még ők is hatvanhetesek voltak, ma ők is csak a negyvennyolcas programtól tudták várni a haza javát.

Még ez is rendben van. A harminc-negyven a vezérrel együtt élt, látták a vívódásait és töprengéseinek a visszhangja az ő lelkükben is megszólalt. De azután jöttek a választások . . .

A harminc-negyven embert hatvanhetes programmal választották meg. A választóknak tudniok kellett, miért szavaztak a hatvanhetes programra. A harminc-negyven érthette a vezér változását. De az ezrek és a tízezrek. A távollevők . . . A politikai finomságok és a személyes *rancune*-ok iránt érzéketlenek . . . Nekik ragaszkodniuk kellett a hatvanhéthez, amelyben négy évvel azelőtt a haza üdvét látták.

Nem ez történt. A harmincat-negyvenet az új negyvennyolcas programmal épen úgy megválasztották, mint a hatvanhetessel. Nemcsak Apponyi Albert feküdt le este hatvanhetesnek, hogy reggel negyvennyolcas gyanánt keljen fel, hanem a választók ezrei és tízezei is. De akkor: milyen volt az ő hatvanhetes meggyőződésük ereje, és milyen lett az ő új negyvennyolcas vallásuk tudatossága és értelmessége? Tudták-e ezek a választók, mit jelent hatvanhetesnek lenni és tudták-e később, mit jelent negyvennyolcasnak lenni?

Miért beszéljünk egyébként a választókról? A függetlenségi párt nagy győzelme után a függetlenségi körben nyílt értekezleten vita folyt arról: benne van-e az általános választójog a függetlenségi programmban. És Bartha Miklós és Károlyi István hangosan, és több tucat képviselő halkán amellett plaidírozott, hogy nincs benne. Kossuth Ferenc döntötte el egy határozott „De benne van”-nal a kérdést. A függetlenségi párt vezértagjai nem tudták, hogy egy ilyen döntő fontosságú követelés benne van-e a pártprogrammban.

Arról, ami a koalíció kormányra jutása óta történt, jobb nem beszélni. Mit is beszéljünk tovább? A példa fáj. Magyarországról meg lehet állapítani, hogy nem a politikai iskolázottságnak, hanem a politikai iskolázatlanságnak a klasszikus hazája.

Hiszen tudjuk mi, hogy ennek a rémítő zavarodottságnak, ennek a lelki kuszáltságnak mi a magyarázata. Egyelőre azonban elég ennyi: a magyar közélet teljes zavarodottsága, a közönség teljes politikai iskolázatlansága meglátszik a magyar sajtón is.

Lapok, külföldi lapok is, ritkán állnak párt-szolgálatba. Az újságot a szabad mozgásában a feszes pártprogram gátolja. Az újság nem elveket akar terjeszteni, hanem terjeszkedni akar bármilyen elv rovására. A lapok legnagyobb részének büszkén hirdetett pártatlansága igazában nem etikai elv, hanem — ha öntudatlanul is — üzleti. A párthoz, vagy egy szorosan meghatározott pártprogramhoz való tartozás gátolja a szabad mozgást. A pártatlan újság azonban felhasználhat minden áramlást lent és minden szellőt fent, hogy a hajóját jó vizekre juttassa.

A külföldi lapok sem szeretik a hangos színvallást, a magyar lapok egyenesen rettegnék tőle. Egy bátor szó jobbra vagy balra valamely nagy kérdésben külföldi laptól is elriaszthat egy csoport olvasót; a magyar lap ilyenkor az egész olvasóközönségéért retteg.

Ennek két következménye van. Vagy az, hogy olyan dolgokban, amelyek külföldön a politika nagy vízváltói, hogy ilyen dolgokban a lapok jó része nem mer határozott véleményt mondani, hanem elemelkedik, elszellemeskedik, a szavakkal eljátszogat körülötte (gondoljon mindenki például arra, hogyan viselkedtek a lapok a szekularizáció kérdésével szemben); vagy az, hogy némelyik újság a legtarkább és a legképtelenebbül összeszedett nézetekkel traktálja az olvasóközönséget. Van újság, amely a polgári radikalizmus egész csomó követelése mellett a nemzetiségek kiirtását követeli. Más lap az izzó sovinizmus himnuszai után az állami iskola ellen, a fajszeretet lángoló kitörései közepette a nagybirtok parcellázása ellen, az önálló vámterület dicséretével egy lélekzetre a nagyipar ellen, a demokratikus haladással

együtt kivételes törvények mellett, a házszabályok szentségével együtt egy csomó képviselő kipofozása mellett ír. Nem tudják, mi a perspektívája például az önálló vámterületnek, mi a tartalma a demokrácia jelszavainak.

Azaz: talán tudják. De lehetetlen, hogy a közönségüknek őszintén elmondják. Az agrárius színezetű negyvennyolcas újság olvasója megköveteli a lapjától az önálló vámterület hazafias hangoztatását, de dühösen hördülne fel, ha a lapja megmagyarázná neki az önálló vámterület igazi jelentőségét. Így van azután, hogy az itt említett agrárius olvasó negyvennyolcas újságot olvas, de a negyvennyolcas újságnak soha sem szabad a negyvennyolcas jelszavak tartalmát megmutatnia; így van, hogy zsidó kereskedők, zsidó rabbinusok boldogtalanok, ha egy napon nem kapják meg szívükhöz nőtt újságjukat: a nagybirtokos arisztokráciának nemzeti jelszavakból élő, kereskedelem-ellenes lapját, amely időről-időre — a plébános-előfizetők kedvéért — egy kis hazafias antiszemitizmust is megereszt. Így van, hogy két hét múlva ugyanaz a lap ugyanazon a helyen az ellenkezőjét írhatja annak, amit két héttel ezelőtt írt, így van, hogy a magyar újságok nagy része — kellő óvatossággal — csaknem minden elvet megtagadhat; és csaknem minden elvet elfogadhat. A közönség iskolázatlan.

Ez a közönség, a lapok nagy részét fentartó magyar középosztály nincsen tisztában a maga érdekeivel. Különös társadalmi kapillaritás útján átvette a nagybirtokosság és a hivatalviselő dzsentri egész, gondolkozását. A meggyőződési és a jelszavai nagybirtokos-meggyőződések és nagybirtokos-jelszavak. A fájdalmi azonban polgári fájdalmak. Innen a zavarodottság, a gondolkozás kúszáltsága, a lap-előfizető megbízhatatlansága. A magyar polgári középosztálynak nincsenek kidolgozott, egész politikai programjai, kialakult, teljes, befejezett meggyőződései, nincsenek élesen elhatárolt pártalakulásai: nincsenek tehát magyar lapok, amelyeknek élesen elhatárolt, tiszta és világos programjuk van.

A kialakulatlanságnak gazdasági okai vannak. A termelés régi rendje azonban kiadott minden erőt, ami benne volt. A nagybirtokos osztályuralom utolsó *àtout*-ja a negyvennyolcasság volt. Az erejevesztett termelési rendet és a ráépült politikai uralmat azonban semmi sem tarthatja már sokáig életben.

Az osztályok tudatára ébrednek a maguk érdekeinek; az eddig elhomályosított osztálytagozódás a legnehezebb járású agyvelő számára is világossá lesz; a polgári osztály megalkotja a maga politikai programjait. És a lapjaitól megköveteli a maga meggyőződéseinek a hirdetését.

Nem jöhet többé egy új függetlenségi párt, amely felvesz a programjába hetet, havat, kéket zöldet, mindent, amiről azt gondolja, hogy a választóknak tetszik, felvesz anélkül, hogy csak egy program-pontját is a maga értéke szerint értékelné és a maga igazi jelentőségében megértetni akarná. Nem jöhet többé omnibusz-programm, amely meghódít minden elégedetlenséget és amely demokratikus lobogó alatt feudális csempészárút szállít. Ki van játszva az utolsó *à tout*.

Az osztálytagozódás azután nyílt színvállást követel a lapoktól. Akkor minden lapnak tudnia kell, mit akar, mert tudnia kell, mit vár tőle a közönsége. Sok lapra keserves napokat fog hozni ez az átmenet, de a lapok nagyrészének szellemi és erkölcsi nívóját emeli. Mert az élesen körvonalazott pártprogramra korlátokat állít a vezércikkekben üzött szemérmetlen előfizető-fogdosás elé; és mert a párt-ellenőrzés, amelyet nem kell hogy egy bizottság gyakoroljon, amelyet épen a pártéletadta politikai iskolázottság végez, ez az ellenőrzés erős korlátokat rak az üzletkötések, a megfizetett írások és a megfizetett — elhallgatások elé. (Aminthogy sokszor a legkényesebb kérdésekről egy-egy igaz szót, néha egészen egyformán hangzót a *Népszava*-ban és az *Alkotmány*-ban lehet találni. Két „elfogult” pártlapban: a szociáldemokratában és a klerikálisban.)

Pártoknak: osztályoknak harca szüli a haladást. Ez alól az igazság alól a sajtó sem kivétel. Ha itt-ott nem is demonstrálja még ezt az igazságot, az ígétét már megmutatja. És zavaros, sokszor piszkos áradásában mindenképen, a fejlődés korábbi vagy későbbi stádiumában egyformán — újra csak ezt kell mondani — a haladás örök ritmusa lüktet.

Bíró Lajos.





Az élmény megmaradása és ellentétessége.

— Harmadik és befejező közlemény. —

VI. FEJEZET.

14. Ha valamely kívánságunk teljesedik, helyesebben szólva: ha e maradásának és ellentétes-ségének világitásában. teljesedés tudatára jutunk, vagyis ha az előbb fenomenálisán egészben vagy részben elnyomott meggyőződés győzelmessé és aktuálissá válik (amivel kapcsolatban a feszültség, a nyomás és eszméletünk szorongattatása, vagyis az eszmélettől kísért kívánság megszűnik), akkor eszméletünkben egy másik változás is történik. Mindaddig, amíg a felülkerekedett meggyőződés aktuális, magasabb fokú jóérzést élünk át (aktuálisan), mint a kívánság alatt, mikor még ama meggyőződés elnyomott állapotban volt. Ez a magasabb fokú jóérzés csökken, mikor a kérdéses meggyőződés aktuálisból fenomenálissá válik; azonban nem süllyed le egészen az előbbi színvonalig, magasabb színvonalon tűnik el eszméletünkből, magasabb színvonalon válik pusztán fenomenálissá; a folyamat egy magasabb fokú fenomenális,

*) E szón az örömet és fájdalmat értem, hasonlóan ahogy a fizika hőn úgy a hideget, mint a meleget, fényen úgy a világosságot, mint a homályt, és ahogy a jog vagy nonon úgy az aktív vagyont mint az adósságot érti. Az örömet és a fájdalmat a német pszichológusok rendszeren a *Gefühl* kifejezésben foglalják össze; újabban azonban — nézetem szerint helyesen — mindinkább hódít az a szokás, hogy az örömet és fájdalmat kívül egyéb lelki állapotokat is *Gefühl*-nek neveznek; ezért e munka német kiadásában az örömet és fájdalmat *Wohlgefühl*-nek neveztem el. Ennek a kifejezésnek is megfelel a „jóérzés” szó.

eszméletlen jóérzést, meglegedettséget, magasabb életszínvonalat hagy maga után (föltéve, hogy a meggyőződés maga fenomenálisán fenmarad, és hogy még mindig nagyobb az értéke számunkra, mint azé, melyen győzedelmeskedett, azaz még mindig alkalmas arra, hogy kívánásunk reá irányuljon).

Az aktuális jóérzés (a hanyatló aktuális jóérzés) integráljának nagysága, mely a felülkerekedett meggyőződés aktuális jelenlétét kíséri, három körülménytől függ.

Ezek között első a jelenvolt kívánság hevedése, a jelenvolt feszültség ereje, annak a nyomásnak az ereje, amelyet a felülkerekedett meggyőződés a reális ellentétes meggyőződéssel szemben gyakorolt. E hevedés foka a szereplő két ellentétes meggyőződés értékülönbségének függvénye.*) Ez az érték szintén reális tény; már a cáfolatlan reális élménynek tulajdonsága. Azonos avval az értékkel, amely -lyel az átélt fizikai tény az élet szempontjából bír; hiszen a reális élmény azonos evvel a fizikai ténnyel. Épen ez az érték az erő, az energiaforrás, amelyből a meggyőződés nyomása származik; ez a nyomás azonban csak abban az esetben keletkezik, ha egyensúlyi zavar áll elő ez erő ellenében, azaz, ha az illető reális meggyőződést egy kevésbbé értékes meggyőződés egészben vagy részben legyőzi. Ez a nyomás már a két ellentétes tény egyikének első aktuális átélésekor (v. ö. 10. szakasz) megjelenik; mert e perctől fogva mindkettőt lehetségesnek tartjuk és várjuk, és az értékesebbnek a másikkal szemben előnyt adunk. Ha a kevésbbé értékes élmény lesz fenomenálissá, akkor ennek kisebb értéke és a vele járó jóérzés, valamint a feszültség szintén fenomenálissá válik (kiesik eszméletünkől): a megszokottat nem vesszük észre, és nem is érezzük, és belenyugszunk; ha az értékesebbik élmény válik fenomenálissá, akkor ennek értéke és az őt kísérő jó érzés lesz fenomenálissá. Épen fenomenális élménytartalmunk értékének nagysága határozza meg a jóérzés ama fenomenális színvonalának magasságát, melyet az előbbi bekezdés végén említettem. A fenomenálisán felülkerekedett ellentétes élményhez tartozó fenomenális jóérzésnek színvonala megfelel a reális élmény értékének, mert a győzedelmes fenomenális észrevétel-élmény annyi, mint a reális élmény; az is az illető ténynek reális, fizikai meglétét jelenti, mert hisz a reális ellentétes élmény legyőzött volta egyértékű annak nemlétével. A fenomenálisán győzedelmes várást kísérő fenomenális jóérzés

*) A legyőzött ellentétes meggyőződés nem lehet tisztán negatív, pozitív tartalmának is kell lennie, mert különben az érték határozatlan marad; az a meggyőződés, hogy valaki nem herceg vagy nem tehetség, értékesebb mint az ellentétes meggyőződés, abban az esetben, ha az illető tudja, hogy ő király vagy lángész.

foka párhuzamos avval a jóérzéssel, amely a győzedelmes élményt kíséri.)*

A reális élmény értéke változhatik; változtatják a környezetben (élményeink fenomenális és aktuális voltának objektív, külső föltételeiben) végbemenő változások és a magunk változásai (pl. szép időben nincs értéke az esernyőnek, vagy hosszú testi pihenés után, mikor mozgásra vágyunk, kevés értéke van a jó könyvnek). De maradhat reális élményeink értéke állandó is (pl. az egészség értéke). Ha az utóbbi eset áll fenn, akkor az érték, a jóérzés foka, illetőleg az értékesebb élmény utáni vágy sohasem válik aktuálissá. Ha azonban az előbbi eset áll fenn, ha egy reális élményünk értéke változik, akkor az értékesebb élménynek győzedelmessége esetében annak akkori értéke aktuálissá válik, fokozottabb aktuális jóérzés lép föl, amely utóbb ismét fenomenálissá válik; ha ellenben a kisebb értékű élmény győzedelmes, az esetben ennek mostani, kisebb értéke válik aktuálissá, kisebb jóérzés áll elő, és az értékesebb élmény kívánása is aktuálissá válik. Azonban mind a jóérzés, mind a kívánság idővel ismét visszasülyed a fenomenalitásba, ha a kívánság nem teljesül.

A kívánság teljeseését kísérő aktuális jóérzés nagysága másodszor attól függ, vájjon a kevésbé értékes élmény előbb egészben vagy részben volt-e győzedelmes, és ha részben, attól, mily mértékben (vagyis attól, vájjon biztosnak vagy csupán lehetségesnek gondoltuk-e a kedvezőtlen élményt, és vájjon az utóbbi esetben mekkora volt a valószínűsége).

Harmadik meghatározója a kívánság teljeseését kísérő jóérzés fokának az időtartam, melynek folyamán az új élmény aktualitása és a velejáró jóérzés az illető színvonalakon marad. Ez a körülmény azonban a tapasztalás szerint az előbbi két körülmény függvénye.

A VII. és VIII. fejezetben látni fogjuk, hogy az értékesebb élménynek reális léte maga oly körülmény, mely nem engedi, hogy a kisebb értékű élmény győzedelmeskedjék, ha más körülmények, objektív, külső föltételek vagy a megszokás ezt ki nem kényszerítik. Más szóval: ha csak az érték hatna, akkor a reális, ellentétes élmények közül mindig az értékesebbik győzne; látni fogjuk, hogy a kívánság, a vágy épen annak kifejezése, hogy evvel az értékfölleleti erővel ellentétes kényszerállapot áll fenn. A tapasztalás továbbá azt tanítja, hogy a kívánság teljeseése esetén a jóérzés növekvésével arányosan növekszik a szervezet fizikai munkája is: a mozgékonyág hiányát, a lomhaságot, a hallgatagságot, a vérkeringés lassúságát (a szemnek fénytelen-

*) V. ö. alább 16. szakasz.

ségét), amelyek a reménytelen vágyak állapotának jelei, az ellenkező esti állapotok váltják fel. Az e fokozott munkában felhasználódó energia világosan a kívánságnak, a vágnak rovására keletkezik: annak folytán, hogy a vágy megszűnik, teljesedik, lesz a test élete vígabb. A vágy tehát energia a szó fizikai értelmében vagy ilyenek jele. A vágy teljesedésével járó aktuális jóérzés nagysága tehát egy energiának nagyságát jelenti, mely a szervezetben adott idő alatt átalakul. Mintha a kevésbé értékes élménynek győzelme gátat jelentene az élet ama folyama előtt, amely pusztán az értékviszonyok hatása alatt létrejönne, és mintha e gátlás folytán e olyam feltornyosulna, és a kívánság teljesedése e gát elmozdítását és a feltornyosult folyadék lefolyását jelentené. A fenomenális (nem-aktuális) jóérzés az egyenletes életfolyamnak, az egyenletes energia-átalakulásnak lászik megfelelni.

15. Természetesen kísértésbe jövünk, hogy a kívánság teljesedését kísérő aktuális jóérzésre nézve talált ez eredményt kiterjesszük a jóérzésre általában oly értelemben, hogy: mindenféle jóérzés nagysága attól függ, hogy a szervezetnek mennyi energiája alakul át adott idő alatt, vagyis a szervezeti energia átalakulásának sebességétől. Erre visz az a tény is, hogy a jóérzésnek minden csökkenése azzal a kívánsággal jár, hogy „bár ne volna”, és „bár megszűnnék”, ami előbbi eredményünk szerint visszaszorítást, tornyosulást, a legyőzött erő nyomását jelenti. Ugyanezt a nézetet támogatja az a tény is, hogy az igen nagy szenvedés a halált vagyis mindazoknak az energia-átalakulásoknak megszűnését okozza, melyek összességét az életnek nevezzük. Ugyanerre az eredményre visz az a tény is, hogy a szervezet szembeszökően arra törekszik, hogy a lehető legnagyobb jóérzéssel járó állapotokat tartsa fenn, vagy idézze elő. E nézet helyességére mutatnak továbbá a jóérzés külső testi jelei, a fokozott munka. Végre összhangzásban áll e föltevés az a tény is, hogy bizonyos határig minden tevékenység fokozásával a jóérzés fokozódása jár.

Ellene látszik azonban szólni e föltevésnek az a tény, hogy minden tevékenységre nézve van ilyen felső határ; ezen túl a tevékenység jóérzése csökken; mihelyt e határon túlmegyünk, valami idegen fanyar mellékíz vegyül a jóérzésbe. Ellenkezni látszik fölvetelünkkel az a tény is, hogy a tevékenység időtartamával párhuzamosan ez a határ alászáll, míg végre 0-vá nem fogy, vagyis a nyugalom kellemesebb, mint ama tevékenység legkisebb foka is, és különböző tevékenységek után az alvás nagyobb jóérzéssel jár, mint amilyennel jár bármilyen

tevékenység. Úgy látszik, ellentmond általánosításunknak végül az a tény is, hogy a kellemetlen érzésekkel is gyakran járnak oly testi megnyilatkozások, melyek fokozott fizikai munkát jelentenek.

E tények ellentmondása általánosításunkkal szemben azonban épen csak látszólagos. A szervezetben minden erővel, melyből tevékenység fakad, egy másik erőnek kell párosulnia, mely helyreépítést biztosít, hogy a szervezet megtarthassa azt a stacionárius állapotot, mely jellemzi. Az anyagelhasználás, a disszimiláció erőivel és tevékenységeivel szemben működniök, illetőleg folyjniok kell a pótlás, az asszimiláció erőinek, illetőleg folyamatainak is. Vegyük most fel, hogy ezek az ellentétes működések antagonisztikusan függenek össze úgy, hogy egy tevékenységnek bizonyos határon túl menő gyakorlása a helyreépítő működés terén oly felhalmozódást, potenciált teremt, amelynek nagyobb a munkaértéke, mint az energia-átalakulás fokozódása a másik oldalon, és akkor ama tények nemcsak nem mondanak ellent, hanem egészen megfelelnek a jóérzés fizikai jellegére vonatkozó általánosításunknak. A látszólagos ellentmondás e föltevés mellett onnan ered, hogy az egész energia helyett csak az egyik oldalon működő energiát vettük figyelembe.

Azt a föltevést, hogy az egy bizonyos határon túlmenő elhasználás a pótlást, és viszont az egy bizonyos határon túlmenő pótlás az elhasználást akadályozza, a legkülönbözőbb tények igazolják. így az, hogy a disszimiláció ingerei és a túlfáradás is az alvást akadályozzák, hogy másfelől alvás közben a disszimilálás ingerei kevésbé hatnak, hogy erős munka zavarja az emésztést, a kimerültség elveszi az étvágyat, másrészt pedig az emésztés minden más foglalkozást hátráltat, hogy igen nagy kimerültség mindörökre lehetetlenné teszi a helyreállást, és hogy másrészt a túlságos hosszú nyugalom csökkenti a munkaképességet.

Általánosításunk tehát a legnagyobb valószínűséggel helyes.*)

16. Most egy mind elméletileg, mind gyakorlatilag nagyon fontos, főntebb (450. oldal) csak futólag említett tényt akarok kifejezettebben megállapítani. E helyütt annak teleológiai oldalát kívánom hangsúlyozni.

A helyes cselekvés, céljaink helyes értékelése, nyilvánvalóan fölteszi — amit különben később (VIII. fej.) még közelebbről fogunk vizsgálni, — hogy a jövőre vonatkozó biztosvárásainkhoz oly érték fűződjék, melynek nagysága amaz érték nagyságával párhuzamos, amely az illető várás teljesedéséhez, az illető észrevétel-élményhez fűződik. Tapasztalás szerint a valóság eleget tesz ennek a követelménynek.

*) V. ö. e tekintetben Störriug; *Vorlesungen über Psychopathologie* munkájának 432. oldalát is.

17. Nyilvánvaló, hogy a cselekvés — amint később szintén közelebbről látni fogunk — föl teszi, hogy a várás értéke a varast lehetőségessé tevő föltétel észrevétel-élményére (az arra való ráismerésre) is kiterjedjen, más szavakkal, hogy ennek az észrevétel-élménynek a várással együtt mint egésznek meglegyen ez az értéke.

És az értéknek akkor is ki kell terjednie az egészre, ha ez szövevényesebb, azaz ha valamely észrevétel várását biztosít, mely maga ismét más várását biztosít, mely utóbbi várásnak van önmagában véve közvetlen értéke.

Tapasztalat szerint a valóság ennek a követelménynek is eleget tesz. Meggyőződéseink legnagyobb részének tényleg ilyen közvetett, származékos értéke van.

VII. FEJEZET.

A meggyőzések értékének befolyása győzelmükre

18. Az első négy fejezetben azt mondtam, hogy az élményeknek az ellentétes élményeken aratott győzelmét külső, objektív körülmények és a megszokás okozza. Láttuk a megszokásnak egymagában való hatását abban, hogy egészen vagy részben győzedelmes várások és fenomenális észrevétel-élmények állanak elő a megszokottnak fel nem tűnésében egy esetet találtunk arra, hogy az objektív külső körülmények a szokással szemben nem fejtenek ki ellentétes hatást; amazoknak győzedelmes hatását a szokással szembe» viszont a normális aktuális átélés esetében találtuk; megállapítottuk végre a szokás győzedelmes hatását a külső objektív körülményekkel szemben az illúzió rendellenes eseteiben.

Az előző fejezetben (451. old.) az egymással ellentétes élmények értékkülönbségét is ama körülmények közé soroltam, amelyek az egyiket a másikkal szemben győzelemre segítik, ha nincsenek jelen ellentétes tényezők, amelyek elég erősek, hogy e hatást paralizálják.

Ha ez az állítás helyes, akkor az eddig mondottak helyessége kérdésessé válik. Valóban elismerem, hogy kiegészítésre szorulnak; az élmények győzelmét meghatározó körülmények teljes felsorolásából az egymással ellentétes élmények értékkülönbségét nem szabad kihagynunk.

Mindazonáltal az eddig mondottak nagyjából helyesek, amint-hogy e tárgy szokásos fejtegetései, az ismeret- és tudományelméleti művek, az értéktényezőt rendszerint teljesen figyelmen kívül is hagyják. Csakis — vagy legalább nagyobb mértékben csakis — a pragmatisták, humanisták, a *mental energy*, a *Christian science* ígéinek hirdetői és a történelmi materializmusnak hívei veszik azt tekintetbe, az utóbbiak, amennyiben szerintök meggyőződéseinket „a gazdasági viszonyok” határoz-

zák meg. Ezek az iskolák azonban viszont gyakran innenbecsülik, sőt egészen tagadják is a meggyőződések felülkerekedésében szereplő objektív okok erejét.

Annak, hogy az egymással ellentétes élmények értékkülönbsége nem gyakorol nagyobb hatást (hogy úgy mondjam: nem okoz nagyobb bajt), három oka van.

Első az, hogy ennek a tényezőnek általában csekély az ereje az objektív külső körülményekkel és a szokással szemben. Ez nyilvánvaló. Az ellentétes meggyőződés értéke nem képes megakadályozni, hogy észrevegyem, amint a vonatom elszalad az orrom előtt, sem el nem hitetheti velem, hogy a szép tavasz egész éven át fog tartani. Ha a túlsúly nem volna a legtöbb esetben az objektív meghatározó okok részén, akkor lehetetlen volna a tudomány, egy mindenki számára közös világ alig vagy egyáltalán léteznék, és sohasem cselekednénk, mert az értékes élmény magától megvolna. Talán azt gondolja valaki, hogy az értékkülönbség hatásának — ha egyáltalán tény — legalább a meggyőződések valószínűségének lefokozásában kellene nyilvánulnia, amikor azokat meg nem fordítja; ez azonban bizonyára nem szükséges, az a hatás egyensúlyozva lehet; a folytonosság követelménye már azzal is ki van elégítve, ha a hatás a meggyőződések labilisabb, könnyebben megingatható voltában nyilatkozik; ebben pedig a tapasztalás szerint tényleg meg is nyilatkozik.

Az értéktényezőt másodszor azért hagyhatjuk figyelmen kívül anélkül, hogy sokszor tévednénk, mert az egymással ellentétes élmények igen nagy része alig vagy egyáltalán nem mutat értékkülönbséget. Hogy a magukra hagyott testek a föld felé vagy attól el mozognak-e, hogy a lónak egy vagy több patája van-e stb., az önmagában véve egészen vagy majdnem egészen közömbös ránk nézve.

A harmadik okot abban a tényben kell keresnünk, hogy cselekvőképességünk következtében az értékesebbik meggyőződés igen sok esetben tényleg győzedelmessé válik, amennyiben cselekvéseink úgy változtatják meg az objektív külső körülményeket, hogy az értékesebbik élmény kerekedjék felül. Így az értékkülönbség hatásának nincs többé tere (kimerül, mint a következő fejezetben látni fogjuk, épen a cselekvés létrehozásában), és így igaz marad, hogy meggyőződéseinket az objektív külső körülmények határozzák meg. Ugyané körülmény következtében arra sincs lehetőség (alkalom), hogy az értéktényező a cselekvéseinkkel meg nem változtatható indukcióinkat és észrevételeinket, melyekhez azonban cselekvéseink alkalmazkodnak, megcáfolja. Képzeljük el, hogy valaki a megszabadulás minden reménye és a cselekvés minden lehetősége nélkül bilincsekbe lenne verve:

az ilyen ember bizonyára hajlandó lesz a valóságot önmaga előtt eltagadni és magát kellemes álmódásoknak, sőt illúzióknak és hallucinációknak is átengedni. A primitív kultúrák babonái részben bizonyára a sikeres cselekvési módok hiányából származnak.

Meggyőződéseink főleg akkor hódolnak meg az értéktényezőnek, amikor az említett három ellentétes ok nem működik, amikor az objektív ellentmondó okok kivételesen gyengék, az egymással ellentétes meggyőzések értékkülönbsége nagy, és cselekvés nem lehetséges. Néhány ily esetet megvilágosító például hozok fel.

A legszembeötlőbb a halál utáni életben való hit. Erre vonatkozólag az értékkülönbség a legtöbb emberre nézve a lehető legnagyobb; az objektív ellentmondó okok erejüket veszítik, amennyiben az ember a halál utáni életet megközelíthetetlen helyre és távoli időbe teszi, ahol és amikor az ellen nem őrizhető; vannak tovább e hitnek objektív okai is, pl. azok, melyek a fiziológiai ismeretek tökéletlenségéből származnak, továbbá az alvás, az álomlátás jelenségei stb., amiket az etnológia e hit objektív okaiul megállapított; és végre a halál ellen nem tehetünk semmit. Hogy ez a hit az értéktényező hatásából származik, az nyilvánvaló az oly esetekben, midőn a betegágyon vagy a hozzátartozók halálakor győzi le valakiben az eddig uralkodó ellentétes meggyőzést.

Másik eset, melyben az értékkülönbség igen nagy, a cselekvésképeség nagyon kicsiny, az objektív ellentétes okok nem nagyon világosak, a magunk vagy gyermekeink értelmi és erkölcsi jó tulajdonságaiba vetett hit, mely fen tartja magát oly ellentmondó bizonyítékok mellett is, amelyek alapján másokra vonatkozólag az ellenkező ítéletet hoznók.

Társadalmi bajok, melyeken segíteni nem tudunk, alkalmat adnak arra, hogy „örök természetörvényeket” vagy „etikai törvényeket” koholjunk, melyekből ama bajok kérlelhetlenül és mindenkorra következnek; ebben aztán megnyugszunk.

Az értéktényező azonban nemcsak a varasokra, hanem az észrevételi (érzeti, érzelmi) élményekre is hat. A társadalmi bajokat esetleg kapcsolatos csekély jót gyakran túlozzuk. A vadember úgy érzi, hogy életmódjának bizonytalanságáért kárpótolja annak érdekessége és a hősiesség tudata, és amíg nem képes biztosabb társadalmi állapotot teremteni, addig az ilyet lenézi. Mindazonáltal minden előrehaladott népnek ősei a biztosabb életmódot választották, mihelyt az lehetségessé vált.

Az uralkodó társadalmi osztályok kiváltságaikat erkölcsileg jogosaknak érzik, az elnyomottak éppen ellenkezőképpen éreznek e kiváltságokkal szemben.

A jogbölcselet, az etika, a társadalomtudomány legnagyobb része az illető meggyőződések közvetlen értékéből ered, és ez a főoka annak, hogy ezen a területen objektíve helyes vélemények nem képesek elterjedni. A történelmi materializmus említett tanítása nagyrészt helyes.

A szoros értelemben vett érzelmi észrevételekhez egészen közelálló észrevétel-élmények is mutatják az értéktényező hatását. Így pl. az anya gyermekét minden más gyermeknél szebbnek látja, az énektanár fiának énekét hibátlannak találja akkor is, ha az nem egészen tökéletes.

Az értéktényező végül hamis érzéleteket okozhat „az érzéklet” szó legszorosabb értelmében is. Hatása alatt az anya lányának arcszínét rózsásabbnak, szemét ragyogóbbnak látja, mint bárkiét, az asszony vetélytársát kevésbé karcsúnak találja, mint önmagát, és a tudós képtelen a másik tudósnak korszakalkotó mikroszkopikus felfedezését saját észrevételével megerősíteni.

19. Az értéktényezőnek e hatásai bizonyítják, hogy a reális élmény, a „képzet” meggyőződéssé, sőt észrevétellé válik azáltal, hogy legyőzött állapotából kilép, és hogy nem szükséges, hogy objektív külső föltételek okozzák ezt. A mondottak igazolják, hogy a képzet egyrészt, a meggyőződés általában és az észrevétel különösen másrészt, ugyanegy dolognak különböző módosulásai.

Az értéktényező természetesen csak annak számára teremt igazságot, akinek számára ez igazságnak a megfelelő értéke van; külön világot teremt ennek részére, míg másokra legyőzetlenül hatnak az objektív külső körülmények. Másrészt az értéktényező azt a meggyőződést is okozza, hogy nem előítélet az illető meggyőződés forrása.

Mindazonáltal azok a meggyőzéseink, amelyekhez az értéknek az objektív igazságon aratott győzelme folytán jutunk, ingatagabbak, mint azok, amelyeket az objektív körülmények győzelmének köszönünk anélkül, hogy ezeknek az értékkel is meg kellett volna küzdeniök. Egy angol közmondás így szól: „Senkinek sem oly biztos a meggyőződése arról, hogy a mennyországba jut, mint a skótnak, és senki sem szabadkozik annyira az odautazástól, mint a skót.” Azt már említettük, hogy az objektív körülmények keltette igazságokat esetleges értékbeli fogyatékoságuk ingatagabbakká teszi.

Az értékük folytán felülkerekedett meggyőzéseket kísérő jóérzés is gyengébb, mint a hasonló tartalmú és kevésbé ingatag meggyőződésekkel, a kívánság igazi teljesedésével járó jóérzés. A reális érték, a potenciális energia nem alakul át teljesen, az ellentétes erőket ellen-

súlyoznia kell. A jóérzéshez valami fanyar feszültség járul. Egy angol adoma szerint valakinek, aki egész életében az egyház körül szorgoskodott, azt mondták, hogy bizonyosan a mennyországba jut. Erre az illető így válaszolt: „Remélem én is, de ilyen kellemetlen dolgokról ne beszéljünk.” Ezért inkább a cselekvést választjuk, mint az önámítást, ha mind a kettő lehetséges.

VIII. FEJEZET.

A cselekvés mint az élmény megmaradásának, ellentétességének és értékének következménye.

20. Ha oly föltételes ítéletnek vagyunk birtokában, mely szerint egymással ellentétes cselekvésmódok közül csak egynek van meg bizonyos következménye, és ha számunkra e következmény várása értékesebb, mint a többi cselekvésmódok következményeinek várása, akkor az előbbi cselekvést végrehajtjuk.

A cselekvést végrehajtásának észrevétel-élménye és a következmény várása kíséri.

Sem amaz észrevétel-élmény, sem ez a várás nem aktuális minden esetben. Ha pl. a villamoson ülök (ami cselekvés), várva, hogy egy számomra értékes célhoz jutok el, akkor nem észlelem folytonosan, hogy ülök, sem az illető várás nem aktuális folytonosan; ellenkezőleg: lehet, hogy az egész úton más dolgokra gondolok.

Az az észrevétel, hogy egy bizonyos módon cselekszem, és az a várás, hogy egy bizonyos eredmény fog bekövetkezni, azonban legalább fenomenálisán a cselekvés egész tartama alatt jelen van. Mert ha ellenkezően cselekedném (ha az előbbi példában fölkelnék és leszállani készülnék a kocsiról), az feltűnnék nekem, ezt mint a helyes cselekvéssel (jelen esetben az ottmaradással) ellentétes cselekvést aktuálisan észrevenném, és a céloommal ellentétes következményt, céloom el nem érését aktuálisan várnám. Ez azonban más szavakkal azt mondja, hogy az az észrevétel-élmény és az a várás fenomenálisán jelen van, különben ezek az aktuális eszméleti állapotok nem állhatnának elő. Ezekkel kisebb jóérzés is járna, mint az, mely a helyes cselekvés fenomenális észrevételét és az értékesebb következménynek ezzel kapcsolatos fenomenális varását kíséri. Világos, hogy mindez a cselekvésnek föltétele. Ha nem volna biztosítva, hogy az ellentétes cselekvést mint ilyet észreveszem és azzal az ellentétes várást is táplálom, és ha ezekkel az eszméleti állapotokkal” nem járna kisebb jóérzés, akkor a helyes cselekvés nem lenne biztosítva. A cselekvés észrevétele és az ezzel kapcsolatos várás aktuális szokatlan cselekvések esetén, csak fenomenális megszokottak alkalmával,

és pedig nemcsak a cselekvés változatlan folytatása alatt, mint a fentebb példában, hanem a kezdetén is.*)

Olvasóim közül némelyek talán hajlandók lesznek a cselekvésnek s az őt kísérő észrevételnek viszonyát úgy felfogni, hogy a cselekvés valami ismeretlen fizikai ok következtében jön létre, és hogy azután épen úgy vesszük észre, mint bármely más történést, amely nem bennünk vagy rajtunk megy végbe. Más szóval, mintha előbb megvolna az észrevétel lehetősége, és azután ezt a lehetőséget megvalósítanék.

Ám egészen világosan érezzük, hogy a dolog nem így áll, hogy az észrevétel a cselekvéssel egyidejű. Érezzük, hogy ily észrevétel lehetősége nem lehet meg anélkül, hogy tényleg ne lenne észrevételünk, anélkül hogy ne vennénk részt a dologban, anélkül, hogy biztosítva lennénk arról, hogy egy ellentétes lehetőség okvetlenül feltűnnék nekünk; hiszen a cselekvés épen a dologban való ez a résztvétel. Érezzük, hogy (amint már mondtuk) ez a cselekvés föltétele. A külső, testi cselekvés esetében ez legalább a cselekvés időben első részére, a belső tevékenységre nézve igaz. A külső, testi cselekvések esetében a cselekvés második, külső felét valami bénulás vagy más váratlan akadály megghiúsíthatja ugyan — ezekben az esetekben ezt utólag észrevesszük és kijavítjuk azt az észrevételünket, hogy cselekszünk — de ezt mindig az illető külső cselekvésre célzó belső tevékenység észrevétele előzte meg.

Kísérletileg is bebizonyíthatjuk, hogy amaz észrevétel a cselekvésnek szükséges föltétele, tehát lehetetlen, hogy csupán kövesse, továbbá hogy elégséges föltétele is, ha bénulás vagy más akadály közbe nem lép. Ha a lehető legerősebben felidézzük magunkban azt a meggyőződést, hogy valamely cselekvésre képes testrészünk mozog, pl. hogy a mutatóujjunk meggörbül, akkor az el is végzi az illető mozgást (ujjunk meggörbül**). Ha a lehető legerősebben felidézzük magunkban azt a meggyőződést, hogy egy cselekvésre képes test-

*) Azt az eszméleti állapotot, mely a cselekvést kíséri, gyakran hibásan másképp írják le, mint ahogy a fenti szövegben tettük. Ily hibás előadás pl. az, mely szerint a cselekvés észrevételének és az eredmény varasának a cselekvés egész folyamán, vagy legalább kezdetén aktuálisan kellene jelen lennie, valamint eszméletünkben kellene lennie annak is, hogy ellenkező cselekvés esetében a következmény nem állna be. Hasonlóképpen helytelen az az előadás, mely szerint a cselekvés előtt a föltételes ítéletnek kellene aktuálissá válnia, valamint az is, mely szerint az egymással ellentétes következmények értékét az egész cselekvés folyamán vagy legalább a kezdetén aktuálisan összehasonlíthatnók. Úgyancsak tévedés az a tan is, hogy a cselekvést mindenkor (aktuális) akarás előzi meg. Akarás csak akkor lehetséges, mikor a cselekvés még nem lehetséges, pl. mikor még nincs itt az ideje, vagy mikor még akadályai vannak; abban a pillanatban, mikor a cselekvés lehetségessé válik, meg is történik minden előzetes (eszméletbeli) akarás nélkül. Persze az értéktényező azonnali hatását a cselekvésre lehetne reális akarásnak nevezni.

***) V. ö. James, *The Principles of Psychology*, Vol. II. 1. p. 527.

részünk nem mozdul, és ha ugyanakkor meg akarjuk mozdítani, akaratunk kudarcot vall. Ha valamely cselekvésre képtelen szervünket (pl. a fülünket) akarjuk megmozdítani, ez észrevehetőleg úgy történik, hogy ugyanakkor észlelni igyekszünk ama testrész megmozdulását,*)

A cselekvés észrevétele és a cselekvés tehát a következő módon függenek össze. Ez az észrevétel azért győzedelmeskedik az ellentétes észrevételen, mert nagyobb az értéke, mint ezé; csupán élmények, meggyőződések küzdelme forog fenn, épúgy, mint az előbbi fejezet eseteiben. E győzelem következtében a belső cselekvés maga már meg is van, mindenki számára megvan, a legobjektívabb értelemben megvan. Mert cselekvéseinknek nincsenek oly külső, objektív föltételei, melyek a nekik megfelelő élményeknek ellentéteiken aratott győzelmét előidéznek, és azoknál, akikre nézve annak a cselekvésnek nincs az ellentéténél nagyobb értéke, az ellentétes cselekvés jelenlétét megállapítják. Ennek az élménynek, a cselekvésnek, egyetlen meghatározó körülménye a cselekvőre nézve fennálló értékkülönbség; amit ezen körülmény következtében átél, az a szónak minden értelmében valóság. Az értékkülönbség a cselekvésekben ugyanazt a szerepet viszi, mint a sugárzás vagy hanghullám a fény és hang esetében. A helyes cselekvést kísérő és a helytelen cselekvést kísérő jóérzésnek a különbsége az egyetlen körülmény, mely az élményt meghatározza**) Ezért a cselekvési élmények körében a győzelem mindig a nagyobb érték részére dől el, nem úgy, mint a többi élmények eseteiben, melyeknek győzelme más körülményektől is függ. Csupán a megszokás fordítja meg néha az értéktényező eredményét, de csak ritkán. Ez a ritkaság valószínűleg ugyanazon körülményből foly, amelynek következtében a külső objektív körülmények is normálisan győznek a megszokáson. Az értékkülönbséget ezekkel a külső objektív körülményekkel kell egy sorba helyezni.

A mondottakat világosabbá tehetjük avval, ha fizikai oldaláról tekintjük a dolgot. Ha valaki szeretteinek egyikét elveszíti, és nagy fáj-

*) A mozgás pusztá képzele is gyakran előidézi a mozgást. Ez nem mond ellent fent kifejtett felfogásunknak, mely szerint a cselekvés átélése okozza a cselekvést, illetőleg — mint azonnal látni fogjuk — az maga a cselekvés. Mert hisz a képzet az élmény, csakhogy paralizálja. E paralizálás kisebb-nagyobb mértékben lehet teljes, a képzet többé-kevésbé kimenekül a paralizáltságból és részben hallucinációvá válik (v. ö. fentebb III. fejezet vége). A cselekvésnél — mint mindjárt látni fogjuk — nincs ilyen hallucináció, hanem csakis valóság. Hogy a mozgás képzele mozgást okozzon, ahhoz az szükséges, hogy a képzetnek lehető legteljesebben átengedjük magunkat; ez azonban képzet helyett győzedelmes élményt jelent. Ugyanez áll abban az ismeretes esetben is, amikor más valakit látunk mozogni, és egészen a mozgónak állapotába gondosuk magunkat.

*) Minthogy a jóérzés munkát jelent (a szó fizikai értelmében), a cselekvés a virtuális munkák törvényét utánozza.

dalma következtében a legteljesebben meg van győződve arról, hogy az elköltözött az égből él, akkor — a pszichofizikai parallelizmust téve föl — agyvelejének állapota ugyanolyan, mintha az elhaltat az égből tényleg látta volna, és ez az élmény hagyta volna hátra a kérdéses meggyőződést. Az agyvelőnek ez az állapota ugyanolyan további hatásokat okoz az illető testében, mint amilyeneket okozna a látásból származott meggyőződés. A két eset különbsége abban áll, hogy — nem véve igaznak a mennyei életet — a tényleges esetben nincsenek meg azok a külső energiák, melyek további külső hatásokat okoznak és az illető élményt mindenki számára megteremtik. Mikor az anya gyermekét szeretetből rózsásabbnak látja, mint az idegent, az az agyvelőbeli állapot, mely a rózsás szín látásának megfelel, valósággal megvan, benne és ugyanazokat a további testi hatásokat is okozza, amelyek előállnának akkor, ha a rózsás szín látása nem szeretetből fakadna. Csupán a megfelelő külső energia hiányzik. Épen így: ha átélem azt, hogy cselekszem, vagyis hogy abban a belső állapotban vagyok, mely már máskor is jelen volt, amikor t. i. a mozgást, illetve a belső tevékenységet céltalanul, impulzíve véghezvittem, akkor valóban ugyanabban a fizikai állapotban vagyok, mint voltam akkor, és ez külső mozgáshoz vezet, ha nincsenek jelen akadályok.*) Hogy az, amit átélek, valóság, abban elvégre nincs semmi különös, csodálatos, kivételes. A cselekvés esetében csak abban van a kivételesség, hogy a valóságnak az a föltétele, hogy egy bizonyos egyénnek bizonyos élménye győzedelmessé váljék, holott máskor megfordítva a valóság határozza meg az élmény győzelmét. Megmagyarázza azonban e körülményt az a tény, hogy az ez esetben győzedelmes energia átalakulása, a negatív munka, a jóérzés az illető élménynek ellentétén aratott győzelméhez fűződik, mert ehhez a győzelemhez fűződik a következmény varasának az ellentétes varason aratott győzelme. Ha a föld eszmélő, cselekvő, a meggyőződésével járó jóérzés szerint működő lény volna, akkor neki is észre kellene vennie, hogy vonz, amikor a földi testeket magához vonzza. Egészen természetes dolog különben, hogy cselekvésem a reámbatás fordítottja.

Így tehát a cselekvés abból az ismerettani irodalomban rendszerint teljesen elhanyagolt tényből ered, hogy a meggyőzések értéke határozó azok győzelmére. Az objektíve helyes észrevétel, hogy bizonyos cselekvéssel bizonyos következmény jár, azért áll be, mert az értéktényezőnek kevés hatalma van az objektív külső körülményekkel

*) Tapasztalás szerint előfordul, de ritkán, hogy azt hiszem, hogy egy bizonyos cselekvést viszek végbe, és nem cselekszem egészen úgy, hanem csak hasonlóan. Ennek magyarázata a hamis ráismerés (lásd fentebb 348. old.).

szemben; e tapasztalatok alapján, azonban azután az értéktényező idézi elő a cselekvést, mert a cselekvés esetében nem állnak neki ellen külső, objektív föltételek.

Ép úgy, mint az előbbi fejezet végén tárgyalt önámítások, a cselekvés is egyik esete annak a ténynek, hogy a reális élmény, „a képzet” észrevétellé válik azáltal, hogy a paralizáltságból kilép. Így a cselekvés is bizonyítja, hogy a „képzet” és az észrevétel lényegökben egy és ugyanaz a dolog. Sőt ebben az esetben a „képzet” fizikai ténnyé válik. Fizikai tényeket élmények győzelmében állapítunk meg, és így a cselekvés esetében is. Ebben az esetben e győzelmet saját energiánk okozza, a többi esetben külső energia. Szükségképen meg kell lennie az előbbi esetnek is, hogy az élő lények környezetüknek ellentmondhassanak, azon változtathassanak.

A cselekvés az élmény megmaradásán és ellentétességén alapszik, mert forrása a föltételes ítélet. Ha kihagyjuk a lélektanból az élmény megmaradását és ellentétességét, akkor a cselekvést nem tudjuk leírni, mert sem a „képzetnek” valósággá változását, sem a választást nem írhatjuk le. A cselekvés e lényeges elemei ugyanis az élmény megmaradásán és ellentétességén alapulnak. Ha észrevételeink és indukcióink nem utalnának ellentétre; ha észrevételeink és képzeleteink egyoldalú, holt, energiátlan és nem kölcsönösen egymáson győzedelmeskedő valóságok volnának; ha az indukció csupán a hasonlók összefoglalása volna anélkül, hogy azokat másokkal ellentétbe helyezné (ha az az indukció, hogy a kenyér csillapítja az éhséget, nem annak ellentétéként szerepelne, hogy nem minden jár ugyanily eredménnyel): akkor észrevételeinknek, képzeleteinknek és indukcióinknak cselekedeteinkben nem vehetnők hasznát. A noetikus ellentét vívó-állásba való helyezkedés a gyakorlati választás küzdelme előtt.

IX. FEJEZET.

Fizikális fogalmazás.

21. Lehet, hogy valaki azért nem fogja helyeselni a cselekvés fenti leírását, mert az „a pszihikait összekeveri a fizikaival”. Ámde azt hiszem: kimutattam, hogy a pszihikai egyszerűsmind fizikai is; hogy élmények vagy meggyőződések hatásokat gyakorolnak, másokat paralizálnak; hogy energia fűződik hozzájuk; hogy a reális élmény értéke erő és az értékesebb élmények győzelmével járó jóérzés energia-átalakulás. Mindazonáltal megkísértem kimutatni, hogy a fenti leírásból a pszihikait, az eszméletet ki lehet küszöbölni, és amaz leírását tisztán fizikális nyelvre le lehet fordítani. E fordításban is: értelmesen cselekvő lényeknek mindenekelőtt arra van szükségük, hogy, bár a környezet energiái bennök váltó-

zásokat képesek okozni, a másik oldalon mozgások álljanak rendelkezésre, amelyek az ő energiájuknak vannak alávetve; ennek az energiának ebbéli hatását a környezet energiáinak nem szabad kompenzálniok. A fogságnak, amelybe az illető lény zárva van, egyik fala gyöngye kell hogy legyen. Az ilyen lényt oly folyóhoz hasonlíthatjuk, melynek áramlása a legtöbb vonalon enyhe, úgy, hogy ezeken az áramnak egy gát, pl. egy nehéz deszkafal, ellentállna, ha egyetlen vonalon nem lenne az áramlás oly erős, hogy a falat folytonosan továbbtolja.

Annak a fizikai rendszernek, melyet értelmes lénynek nevezünk, egymással ellentétes mozgások fölött kell rendelkeznie. Bár ezeket saját energiája okozza, és ennek az energiának e hatása tekintetében folytonosan túlsúlyban kell lennie a külső energiákkal szemben, mindazonáltal ama saját energiának átalakulásait a külső körülményeknek oly értelemben kell meghatározniok, hogy különböző körülmények között különböző mozgások álljanak be; mintegy a külső körülményeknek kell megadniok a mozgás irányát. Ama rendszernek tehát bizonyos belső állományokkal, készletekkel kell rendelkeznie, melyeknek tevékenységei bizonyos külső körülményeknek megfelelően következnek be, tehát ellenkező körülmények közt nem következnek be. Fizikális nyelvre fordítva azt, amit a lélektanban tapasztalásnak nevezünk, azt kell mondanunk, hogy ama belső készleteket maguknak a külső körülményeknek kell elraktározniok a rendszerben; a külső körülményeknek tehát energiákat, vagy irányító állapotokat kell hátrahagyniuk, melyek ama külső körülmények ismétlésekor tevékenységbe mennek át, míg az ellenkező körülmények megbénítják, kompenzálják őket. E készletek fizikális követelése megfelel az élmények megmaradásának, külső körülményektől való legyőzetésüknek, a „képzetek”-nek és a ráismerésnek.

Mínthogy azonban ama rendszernek a külső körülményeket meg is kell előznie, mínthogy továbbá a külső körülmények ismétlődéseinek nem szabad minden alkalommal ugyanazokat a mozgásokat okozniok, hanem különböző más körülményekkel párosultan különbözőket, és mínthogy a mozgást ama körülményekkel kapcsolatos várások döntik el: ezért ama belső irányító energiáknak vagy készleteknek a külső körülményeknek megfelelően kell egymáshoz fűződniök (asszociálódniok) és ezeket úgy utánozniok, hogy ily belső készleteknek maguk képesek legyenek más ily belső készleteket tevékenységre bírni, amelyet azonban csak az vált ki végérvényesen, hogy amaz előbbi megindító belső készleteket az ellentétes külső körülmények hiánya működésbe hozza. Egyrészt tehát belső kompenzálásnak, másrészt belső, közvetett megindításnak kell meglennie. Amazt maguknak az irányító készleteknek ellentétessége adja meg; azonban szükséges, hogy e kompenzációt

bizonyos belső készültek (t. i. a föltételeknek megfelelők) felfüggeszthessék, egészen azonban csak akkor, ha eme készültek tevékenysége az ellentmondó külső körülmények hiánya folytán föllép. Ez megfelel varasainknak és föltételes ítéleteinknek.

A korábbi (nem értelmi okokból származó: reflex, ösztönszerű és indulati) mozgásoknak és belső tevékenységeknek is ilyen belső készülteket kell hátrahagyni ok, melyek másokat tevékenységre bírhatnak; ez ama feltételes ítéleteinknek felel meg, melyek cselekvéseink következményeit állapítják meg. Avégből, hogy a mozgások hatása arra irányuljon, hogy a rendszerben saját energiáinak lehető legnagyobb tevékenysége menjen végbe, mozgásoknak akkor kell ellentéteikkel szemben túlsúlyban lenniök, amikor az a hatásuk, hogy velök nagyobb energia átalakulása jár, mint az ellentétes mozgásokkal. Ezt az biztosítja, ha a mozgásokat okozó energia-átalakulás olyan a mozgáskészlettel kapcsolatos (asszociált) készültekhez fűződik, amelyek a külsőket utánozó belső kapcsolatokban a kedvező külső hatásokat utánozzák. Ez megfelel annak a körülménynek, hogy a várások ép úgy jóérzéssel járnak, mint a megfelelő észrevétel-élmények. A mozgáskészlet tevékenysége tehát közvetlenül nem a külső körülményektől, hanem a belső energiától függ, közvetve azonban az előbbiektől, mert csak bizonyos külső körülmények között (de a belső összefüggések közreműködése mellett) jelent bizonyos cselekvés munkát (van érték-többlet).

E fizikális fogalmazással még jobban, mint ahogy már eddig is kiderült, meg akartam világítani, miszerint az a tény, hogy a cselekvést az észrevétel határozza meg, nem azt jelenti, hogy a cselekvést valami nem-fizikai körülmény határozza meg. Mert az, hogy ily fizikai fogalmazás is lehetséges, az eddigi fejtegetéseknél még világosabban mutatja, hogy a pszihikus élmények energiák, vagy energiákat irányító, azokat tevékenységükben módosító tények. E fizikális fogalmazásnak egyébként még az a haszna is van, hogy túlságosan egyszerű pszihofiziológiai elméletekkel szemben kimutatja, mily bonyolultnak kell lennie az értelmes cselekvés egy fölveendő fizikai megfelelőjének. Egyéb értéket azonban e fogalmazásnak egyáltalán nem tulajdonítok, mert hiszen nem ismerünk oly fizikai folyamatot, mely a föntebbi követelményeknek eleget tenne. *)

*) Nem találok azonban semmi okot arra, hogy elhallgassam azt a nagy hasonlatosságot, melyet a pszihikus élmény és az elektromos influenza között látok. Az elektromos test is (mely az élmény objektív külső tételeinek felel meg) paralizálja az influált testben (mely az eszmélettel bíró lénynek felel meg) a vele ellenkező elektromosságot és ezzel szabaddá és tevékenyé teszi a vele egyértelmű elektromosságot.

X. FEJEZET.

Az élmények egy sora.

22. Az élményeknek minden vagy legalább is a legtöbb tartományában van egy élmény, mely a tartomány minden többi élményének ellentéte, amennyiben a semmi átélésének jellegével bír, míg a többi mind valamai-nek átélése. A csend, a sötétség, az üresség (a tapinthatónak vagy ellentállónak hiánya) a szagtalanság, az íztelenség ilyen élmény.*)

Ezek az élmények nyugalmat, pihenést, helyreállást jelentenek, elősegítik az alvást; míg ellenben a többi élmények tevékenységek, kimerítenek és zavarják az álmot. Közelfekvő gondolat, hogy az élmények előbbi fajtát az asszimilálás, utóbbi fajtát pedig a disszimilálás élményeinek tekintsük.

Az élmények különböző tartományaiban a valami átélései a valami különböző fokainak, a semmitől különböző mértékben távol állóknak éreztetik magukat. Az ellenálló, az íz, a szag, a hang, a fény: ez oly sor, amelyben minden következő tag kevésbé valami és nagyobb mértékben semmi, mint az előtte való.

De egy és ugyanazon élménytartományba tartozó különböző valami-élmények között is van ilyen különbség. Így pl. az erős hang vagy erős szag nagyobb mértékben valami, mint a gyenge. De a magasabb hang is fokozottabban valami, mint a mélyebb. (Általában úgy látszik, mintha a valamiség mértéke két tényezőtől függne: a tömegességtől és a sebességtől.**)

A görbe vonalban több van a valami-ből, mint az egyenesben, a görbe felületben több, mint a síkban.

Mindez, úgy látszik, arra mutat, hogy valamennyi élmény a test asszimiláló és disszimiláló tevékenységének nyilvánulása, és hogy az élmények közötti valamennyi ellentét ezen egyetlen ellentétnek megnyilatkozása.

Hogy ez igaz-e, annak eldöntésére nem vállalkozom; csak az élmények említett szubjektív, eszméletbeli jellemvonásaira óhajtottam itt rámutatni.

FÜGGELÉK.

Az élmény megmaradása és ellentétesége mint a pszichikai tárgyról való fogalmunk alapja.

fogalmát. Evvel a szóval azt egy észrevétel-élményben, egy varasban, egy képzetben, egy törekvésben

Van a lélektannak egy fogalma, amelyet nem használnak oly általánosan, mint az észrevétel, a képzet, az érzélem, az akarás fogalmát, de amely újabb időben mindinkább érvényesül. Értem a pszichikai tárgy a valamit szokás megjelölni, mely

*) A hőérzékre vonatkozólag kérdéses, hogy a közömbös, normális hőfoknak, vagy a hidegnek átélése tartozik-e ide. Én az utóbbit tartom valószínűbbnek.

**) Talán a hideg- és melegézés között is állapítható meg ilyen különbség.

(akarásban) egy jóérzésben mint ugyanaz léphet fel, mint mindé folyamatoknak épen tárgya, alkalma, Véleményem szerint e fogalom azért olyan kevésbé népszerű, mert a tárgy, bár teljesen függetlenné válhat az észrevétel-élménytől, először szükségképen mégis ebben jelentkezik. Ebből folyólag úgy látszik, hogy ily külön tárgyfogalommal vétünk az ellen a követelmény ellen, hogy a fogalmakkal takarékoskodni kell. Továbbá, ha úgy vezetjük be a tárgy fogalmát, hogy az észrevétel-élménnyel csak úgy (nem törzsökösebben) függ össze mint más eszméleti állapotokkal, akkor elmosódik az a tagadhatatlanul jelentős tény, hogy a tárgy az észrevétel-élményből származik, és hogy minden más megjelenésmódja: képzete, megkívánása, jóérzése is az észrevételből fakad.

A tárgy fogalma azonban teljesen igazolt, nagyon értékes, sőt nélkülözhetetlen a lélektanban. A vele szemben mutatkozó idegenkedést nézetem szerint annak megállapításával kell megszüntetni, hogy valamely tárgy minden megjelenési formájában, vagy sorsában mindig ugyanaz az élmény van jelen, csupán egészen vagy részben tagadott, paralizált, feltörekvő állapotban, továbbá mint munkát végezve. A tárgynak megmaradását így az élmény megmaradására vezetjük vissza. Es ebben magyarázatát leli az a tény is, hogy a tárgyat mindig a lét (vagy a nemlét) attribútuma is megilleti.

A pszichikai tárgynak, egy különös tárgyi tartalomnak, keletkezése mindenkor kétoldalú esemény; mindig két tárgy támad *egy* szerre két ellentétes élmény egymás ellen való hatásából: ez és nem ez, mely utóbbi megint más pozitívum lehet. A tárgy mindig rendszerbe tartozik. Az élmény reális tárgya különböző eszméleti tárgyakra válik szét, ha különböző reális tárgyak élményei hatnak az élménnyel szemben. Ugyanaz az egy hang erős hang- a gyöngébbel, magas hang az alacsonnyal szemben. Így tehát a pszichikai tárgy keletkezése és tartalma az élmény megmaradásán és ellentétességén alapszik.

Pikler Gyula.





Lippa és Sansepolcro.

— Második közlemény. —

IV. Agrárviszonyok, parasztok.

A lippai községi határ művelési ágak szerint így oszlik meg:			
szántóföld	5115 kat. hold	legelő.....	1504 kat. hold
kert	868	„ erdő	6078
rét	1086	„ nádas	1
szőlő	236	„ földadó alá nem esik	920
			15808

Ebből a kincstáré	7001 kat. hold
a községé	2227
az egyházé	143
magánosoké	6437
	15808

Vagyis a földnek csak 40%-a magántulajdon, mely így oszlik meg.

A birtok nagysága kat. holdakban	A birtokosok száma	A terület összes kiterjedése kat. holdakban	
	820	519 hold	346 ö1 ²
1—5	416	814	1138
5—10	189	1038	1341
10—20	135	1685	845
20—30	41	1049	3
30—40	13	440	97
40—50	10	82	438
50—60	3	156	4
60—100	3	261	1150
Összesen	1630	6437	562

A fenti, adatok a lippai község-házán levő földadó-kataszteri ívek alapján állítvák össze.

Az 1900-as népszámlálás hivatalos kimutatása így részletezi az őstermeléssel foglalkozó népességet:

100 holdon fölüli birtokos v. bérlő	1	mezőgazdasági tisztviselő	5
aluli	275	eltartott	13
kisbirtokos napszámos	33	mezőgazdasági cseléd	72
kertész	2	eltartott	80
segítő családtag: férfi	103	mezg. munkás (nap-	
segítő családtag: nő	24	sz.) 16 éven alóli	4
eltartott	817	ugyanaz 16 „ fölüli	216
		eltartott	469

216 napszámos közül 136-nak volt saját lakóháza. Akinek háza nincs, havi 2—4 koronás egyszobás lakásban húzza meg magát.

A jobb minőségű szántóföld ára hektáronként mintegy 1200 koronára tehető (S.-ban 2500 líra), melyen a szokásos művelés mellett mintegy 12 mmázsa búza terem (S.-ban 10—15 mmázsa). Rendes művelési mód a hármassforgás (S.-ban a négyes a túlnyomó), emellett azonban a trágyázást úgy elhanyagolják, hogy sok helyütt valóságos rablógazdálkodás folyik és a föld termőereje csökken. 8—10 holdas birtoknál kisebből nehezen tud megélni egy család és ilyenkor már egyéb keresetre szorul.

A kincstári föld nagyobbára erdő, melynek fáját árverés útján adják el. Minthogy az eladások hosszú időre előre történnek, a faárak rohamos emelkedéséből eredő haszontól a kincstár elesik és ez magánosok zsebébe folyik. Az egész erdőterület értékét (föld és erdő) egy szakértő mintegy 5 millió koronára becsüli. Az egész területből 292 hold kerül vágás alá, melyet 5 éven belül kell letarolni. Ez az erdőrészt 152.000 koronával kelt el, 67%-kal a becslési áron fölül. E becslés előre megállapított díjszabás alapján történik, üzleti értékét a fönt említett tény eléggé jellemzi. De ha a kincstár nem nyer az ily kezeléssel, a közönséget sem éri belőle haszon. Mert a helyi fogyasztásnak az árakra semmiféle hatása nincs, mivel a bérlő kivitelre dolgozik, az árak pedig így aránytalanul emelkedtek. A végeredmény tehát az, hogy a közönség állami tulajdonért óriási árt fizet magánosoknak, vagyis veszít: a kincstár és a közönség, nyer: a magános.

1897 óta a kincstár az évi vágásterületekből egyholdas darabokat ad bérbé a szegényebb lakósoknak oly föltétellel, hogy az ötödik évben az őszi vetés közé tölgymakkot vagy csemetét ültessenek és azután még két évig ingyen ültethetnek kukoricát. Nagyon is szükség volna a hasonló tevékenységre, mert hisz a kincstár csaknem a határ felének tulajdonosa és észszerű, humánus gazdálkodással sokat tehet a jóllét emelésére.

A község földje néhány jelentéktelen darabtól eltekintve 690'6 hektár (1200 kat. hold) közlegelő és 552,5 hektár (960 kat. hold) szántóföld. Minthogy Lippán csupa kis parasztbirtokos van, a nagy többség nem kívánja a közlegelő fölosztását, sőt a parasztság nagyon féltékenyen ügyel, hogy ennek közjellege fönmaradjon és még arról sem akar hallani, hogy a közlegelő egy része föltöréssék. Ez a közlegelő bőven elegendő a községi marhaállomány eltartására, a pásztorok és tenyészállatok tartása csak kis terhet ró a lakosságra. Talán mondanunk sem kell, hogy a parasztság ébersége nagyon is megokolt, mert ahol csak a legelőt fölosztották (erre van példa a környéken bőven), a vagyoni különbség jelentékenyen növekedett, a gazdagok gazdagabbak, a szegények szegényebbek lettek.

A községi szántóföld eredetileg kincstári volt, melyet a kincstár a községnek a filoxeravész idejében igen olcsón adott el, a vételár amortizációként törlesztendő. A kincstár ekkor azt kötötte ki, hogy ez a terület kis parcellákban csakis helybeli szegénysorsúaknak adható bérbe. Az egész terület 9120 koronát jövedelmez, mely összeg épen csak ahhoz elég, hogy az amortizáció törlesztessék és bizonyára igen gyöngye bérnek tekinthető, mert hisz egy hold alig hoz 10 koronát, holott hasonló más föld legalább kétszerannyit jövedelmez. De viszont a szegények (211 bérlő van) olcsó bérlethez jutnak és ha e föld értékesítésén változtatni való van, ez inkább abban állhatna, hogy a földből elvont táperőt kellően pótolnák. Ha akár ugarolás, akár trágyázás, akár azáltal, hogy marhajárásnak használnák, följavítanák, kétségkívül a legszegényebb bérlő is szívesen fizetne nagyobb bért, mint a most annyira kimerült földért.

A sváb paraszt fő-, hogy ne mondjam egyetlen gondja a föld. Ezért kínlódik, töri magát egész életén keresztül, érte mindenre kész, ha kell, kivándorol vagy korlátozza a gyermekei számát. Makacs, kitartó munkával megszerzi a környékbeli magyar, román és szerb lakosság földjét; nem egy román falu van Lippa körül, melynek határa felerészben már az övék. A Lippa melletti sváb falvakban (Hidegkút, Újfalu) a földárak hallatlanul emelkedtek, teljesen megeáfolva azt a közgazdasági tételt, hogy a földár egyenlő a tőkésített földjáradékkal; Újfalun (az egygyermekrendszer tipikus képviselője) mintegy 20—25 éve nem került föld eladásra. Az oláh respektálja a sváb e kitartó szorgalmát és magam is hallottam, amikor egy oláh így szólt egy munkától fáradt társának: *Ai lucrat, ca o neamt!* (Úgy dolgoztál, mint egy német!)

Az oláh földje helyett állatját, különösen szarvasmarháját gondolja. Az erdő használatából a törvények szigorú betartása kiszorítja

amibe megnyugodni még mindig nem tud. Nem tudja és nem akarja elhinni, hogy az erdő, mely a legnagyobb román költő szerint testvér-
 lelke e népnek,*) fájával és vadjával nem szabad tulajdona többé. Számos erdészeti és vadászati kihágás tanúskodik arról, hogy a nép emlékében mennyire élénk még a földközösség tudata.

A községi és egyházi politika csak mérsékelten, az országos pedig alig érdeklí a parasztot. Ha írni-olvasni tud is (sokan az iskola után elfelejtik), házában a kalendáriumon kívül legföljebb imakönyv akad; újságot ritkán olvas. Semmiféle politikai szervezetnek sem tagja, mert idáig egyik párt sem tartotta szükségesnek, hogy állandóan foglalkozzék vele.

Háza többnyire vályogból épült, zsindegyel, vagy zsúppal fedett.**)

A paraszt szobája néha padozott, de többnyire agyaggal borított és meglehetősen alacsony, nehezen szellőztethető. Fűteni a legritkább esetben szokott a paraszt, inkább csak a főzés kedvéért rak tüzet. Nyáron, aratáskor megerőltető munkát végez, télen azonban jóformán tétlenül ül otthon családjával. A szegényebb, aki takarmánnyal nem láthatja el állatját, a munka befejeztekor eladja és aztán a rajta kapott pénzzel üzérkedik, vesz és elad ökröket, néha nyer rajtuk, máskor beleveszít. Ha egy kissé könnyelmű, iszik vagy másként szórja el csekélyke pénzét avagy valamilyen baj éri, télen nyomorogni kénytelen. Ilyenkor bizony rossz napokat él; ha valami földecskéje van vagy egyéb biztosítékot nyújthat, kap kölcsön a *Lipovaná*-nál, csakhogy ez a kölcsön mindentől 10—12%-ba is kerül; máskor viszont a kereskedő kölcsönöz neki lisztet, zsírt vagy egyebet, amire szüksége van. Míg gyermekei kicsinyek és munkára nem alkalmasak, nem bánja, ha iskolába járnak, bár nem nagyon nógatja őket oda. „Hagyd el, hiszen nem lehet mindenkiből pópa”, mondta nekem egy öreg asszony, mikor figyelmeztettem, hogy unokája már 10 éves és még sem tud írni-olvasni. Néha annyira szegény az oláh paraszt, hogy gyermekeit télen nem tudja ruhával ellátni, hogy iskolába mehessenek, mely esetben az iskolaszék fölmenti őket az iskolalátogatás alól.

A kabátos ember iránt a legritkább esetben viseltetik őszinte bizalommal; ha mutatja is, ez csak pillanatig tart, azután megint gyanakvás fogja el. A jegyzőt, papot, tanítót körülbelül úgy tekinti, mint akit minden ellenszolgáltatás nélkül neki kell eltartani. Kész

*) *Codrul — frate cu Românul.* — mondja Eminescu.

***) E ház értéke telek nélkül a svábnál átlag 800, az oláhnál 500 korona értéket képvisel, sőt vannak jóval olcsóbb „házak” is. Legalább egy községi tisztviselő erősen fogadkozott, hogy ha kell, mutat a megvételre Lippán akárhány olyasmit 200 koronaért, amit a telekkönyv háznak nevez. Ezzel szemben Giovagnoli úr Sansepolcroban egy rendes fölszerelésül átlagos parasztház építésének költségeit melléképületekkel együtt 7.000 lírára teszi.

ellenséget lát az államban és vármegyében, melyet előtte a csendőr és a végrehajtó képvisel és melynek létezését csak abból érzi, hogy bántja őt. Az állam az ő szempontjából ítélve elveszi tőle az erdőt, odaadja jött-menteknek, eltiltja a vadászattól, kiveti az adót, ha nem fizeti, küldi a végrehajtót, ha nem enged, jön a csendőr; iskolába kényszeríti gyermekeit, hol olyasmit kell tanulniok, aminek tudását nem kívánja; mikor legjobb munkaerejében van és családot alapítana, elviszi katonának idegenbe stb. A vármegye ezerféle módon zaklatja mindenféle olyan tilalmak áthágásáért, melyeknek létezéséről fogalma sincs, vagy melyeket néha be kell tartani, máskor nem. Így pl. Keszincet, egy földhözragadt szegény falut, a közigazgatás egyetlen napon mindenféle csipp-csupp dologért, mint pl. a szalmát behordták a faluba, nem csináltak a házak mellett gyalogjárót, az ebeket nem tartották otthon a tilalom dacára stb., mellyel máskor senki sem törődött, 2000 korona bírságra ítélték.)* És mi jót tapasztal a kabátos embertől? Az ügyvédtől, a jegyzőtől, írnokoktól, akik minden írásért pénzt várnak; a paptól, akinek fizetni kell, ha fia születik, ha házasodik, ha meghal, ha házát beszenteli; a kereskedőtől, aki szerinte csalásból él? Ahányszor úrral van dolga, csaknem mindig rossz következik belőle, azért legjobban szereti, ha békében hagyják. Tapasztalja, hogy az urak csak azért érdeklődnek iránta, hogy pénzt csikarjanak ki belőle. Lehet-e csodálni, ha gyanakszik rájuk?

Hogy pedig a paraszt e gyanakvása nem valami veleszületett vagy belénevelt, mint némelyek képzelik, hanem egyszerűen tapasztalatokból való normális következtetés, azt mutatja, hogy e gyanakvás könnyen szüntethető meg. Csakhogy a pénzszerzés okán kívül senki sem törődik vele. A helyzet az, hogy míg régebben a földesúri és papi hatalom vezette a parasztot, ma a falusi nép vezetés nélkül maradván, kész prédája minden oly mozgalomnak, mely érdemesnek tartja, hogy vele komolyan foglalkozzék. Ma a földesúri és papi, a világi és egyházi hatalom presztízse hanyatlóban van az ország egyik kétségkívül legelmaradottabb parasztsága, az oláhság előtt is.

Azzal nem sokat törődik, hogy mit végeznek a parlamentben, de ha valaki az ő nyelvén beszél, azt hangoztatja, hogy az ő véréből való vér, az ő húsából való hús stb., ezt szívesen hallgatja meg, ha akárhány csendőr van is jelen és választáskor sokszor szavaz rá minden titkos és nyílt megfélemlítés dacára is, noha későbbben nem sokat

*) A hatóság vajmi könnyen ró ki 50—100 koronás bírságokat, melyek, ha börtönbüntetéssé át nem változtathatók, sok esetben uzsorakölcsönök kezdetei, mert hiszen a parasztnak ritkán van készpénze.

törődik az egész dologgal. Ha azonban a községi határban a kincstári erdőt vagy földet telepeseknek adják, ezt már nagyon komolyan veszi, mert ilyenkor érzi, hogy az államhatalom nyelve és vallása miatt (ez nála egy) ki akarja forgatni földjéből (mert hisz ezt a magáénak tekinti). Lippa határában ugyan nincsenek kincstári telepesek, de a szomszéd Krassó-Szörényben többször volt alkalmam meggyőződni arról az elkeseredésről, melyet a telepítési politika okoz, melynek eredményessége pedig oly csekély, hogy nem mérhető össze azzal a veszedelemmel, melyet földidéz.

A paraszt nagyon sok mindent nem ért meg abból, ami körülötte történik, mert intellektuális és morális fölfogásával meg nem magyarázhatja magának. Nemcsak oly csodák környezik, mint a vasút és a távíró; ezeket végre is megszokja, de sokszor a hatóság intézkedései, tilalmainak és büntetéseinek okai még rejtélyesebbek előtte. Minthogy valamely elkövetett tett és a büntetés közti összefüggést egyáltalában nem látja, a büntetést úgy tekinti, mint valami elemi csapást, mely a szerencsétlent saját hibáján kívül éri. A sváb paraszt roppant szégyennek tartja a börtönbüntetést, az oláh azonban nem tekinti becsületbevágónak. Volt már példa arra, hogy Lippa közelében egy falu nagy többségének bírójelöltjét azért kellett a közigazgatásnak visszautasítani, mert az illető gyilkosság miatt volt büntetve. Magam is láttam, hogy milyen köztekintélyben állt egy Illaváról nem régen kikerült gyilkos egy faluban, ki büszkén emlegette, hogy olyan jól megtanult magyarul, hogy a királlyal is elbeszélhetne. Társai úgy tekintettek rá, mint igen tapasztalt emberre szokás.

Nem lesz talán érdektelen a parasztság táplálkozásáról is szólnom. Legbiztosabb forrásnak erre nézve az iskola mutatkozott és pedig olyként, hogy egyik tanító ismerősöm szíves volt az állami elemi iskola összes, egy másik pedig a görög-keleti egy osztályának tanulóit kikérdezni három napon át, hogy mit ettek reggel, délben és este. Az állami iskola adatai három hétköznapról származnak október hó elejéről, a görög, keleti pedig egy-egy december elejei hétköz-, böjt- és vasárnapról.*)

Az állami elemi iskola 48 róm. kath. földműves- és napszámos-szülőktől származó tanulója 144 ebéd közül 28-szor evett húst (19%) és ugyanannyi vacsora közül 31-ben szerepel hús (22%). Ennek magyarázata az, hogy az adatok gyűjtése munkaidőre esett, amikor a szülők csak este tértek vissza a mezőről és ilyenkor a főétkezés ideje este volt. A gör.-kel. iskola 47 paraszt tanulója közül 12 (25%) evett

*) A böjtnapokra nézve közlöm azt írja, hogy a gör. kel. naptár szerint 196 nap van böjtnapul kijelölve, de Lippán csak (!) 131 napot tartanak, köztük minden szerdát és pénteket.

húst ebédre hétköznap, vacsorára 4 (8%), böjti napokon egy sem, vasárnap pedig kevés kivétellel mindegyik. Ez adatok szerint tehát a svábok csaknem úgy táplálkoznak, mint a románok. Azt lehet mondani, hogy a legtöbb paraszt egyszer, ritkábban kétszer eszik húst hetenként. A hús elkészítési módja legsűrűbben: paprikás, töltött káposzta, főtt hús; igen ritka a sült. A hús vagy juh-, vagy marhahús, a szárnyas kivételes.

A reggeli nagy változatosságot mutat. A sváboknál 144 reggeli így oszlik meg: 68 kávé, 17 tej, 16 kenyér, 11 gyümölcs, 6 leves, 6 savanyított dinnye stb. A románoknál 141 reggeli megoszlása: 39 kenyér, 30 tej, 13 gyümölcs, 12 szalonna, 11 főzelék, 10 lekváros kenyér, 2 kávé (vasárnap) stb.

Vacsorára kivételesen főznek valamit, legtöbbször a délről megmaradt étel vagy olyasmi kerül elő, aminek elkészítéséért nem kell tüzet raknia.

Böjtkor a románok rendes ételei délben, este a bab, nyáron a főtt kukorica; ilyenkor nemcsak a húsételtől, hanem a tejtől és túrótól is tartózkodnak. Értesülésem szerint a románok táplálkozása az utóbbi évtizedekben különösen abban javult, hogy a kukoricaliszt helyét a búzaliszt foglalta el.

Tapasztalataim szerint a svábok vagyoni helyzetükhöz képest kevesebb gondot fordítanak a táplálkozásra, az étel készítésének módjára, sőt ennek tisztaságára, mint a románok, akik e tekintetben finyásabbak. A főzés módja fölötté kezdetleges, arra pedig idáig senki sem gondolt, hogy a paraszttasszonyokat meg lehetne tanítani arra, hogy miként kell a lehető legolcsóbban a lehető legtáplálóbb ételeket készíteni. Hogy a paraszt érendje sokszor mennyire homlokegyenest ellenkezik minden észszerűséggel, arra példaként említhetem, amit magam láttam, hogy t. i. arató munkások reggelire nap-nap után a tejhez savanyú paprikát ettek. Télen a táplálék viszonylag gyöngébb, mint munkaidőben; ilyenkor a paraszt összes állataival együtt koplal, kivált falun. Ha bejön a lippai hetipiacra, lerí róla az éhség, de nemcsak róla, hanem lováról, sőt kutyájáról is.

Sansepolcróban az őstermelésből élő lakosság így oszlik meg:

földbirtokosok (<i>possidenti</i>).....	128
önálló kisgazdák (<i>su terreni di loio proprietaria</i>)	477
felesek (<i>a mezzadria</i>)	3367
mezei munkások	964
	4926

A mi parasztbirtokunk tehát ott aránylag igen ritka. A föld 128 családe, kik közt csak egy nagybirtokos van, mintegy 1000 hek-

tárnyi területtel. A földet azonban a tulajdonos nem maga munkáltatja, néhány jelentéktelen szőlőskert kivételével, hanem feleseknak adja. Sansepolcro valóságos típusa a Toscanában és Umbriában dívó *mezzadria* vagy *mezzeria* (feles) gazdálkodásnak.

Az az idegen, aki csak műtörténeti érdeklődéssel utazza be Toscanát, a művészet remekei mellett akaratlanul is észreveszi a természet ama csodás szépségét, melyet a változatosság bája ébreszt lelkében. Ez azonban korántsem áll csak a patakok, völgyek, dombok és hegyek váltakozásából, hanem ép oly szembeötlő az emberi lény munkája. Gondosan öntözött rétek, zöldelő búzatáblák, szőlővenyigével elborított olasz jávorfától (*oppio*) szegélyezve, majd a domboldalon tisztán csak szőlővel borított nagy foltok, ezüstös olajfák, a mi gyümölcsfáink, virágzó mandulafák, sötétzöld dohány táblák, ezek közt szilárdan épült, lapos cserépfedelű, emeletes házak, csodás zöldesfekete ciprusfenyők közepette, folytonos egymásutánban, a toscanai tájkép. Bár Lippa vidéke nem kevésbé gazdag természeti szépségekben Sansepolcraónál, az emberi kéz unalmas búza- és kukoricatáblákkal, a fák letárolásával, nyomorúságos viskók építésével egyhangúvá tette, míg amott az emberi kéz kiegészítette azt, amit a természet csak félig végzett el. Aki Toscanában igazán gyönyörködik, e változatosság okait is keresi. Ez az ok gazdasági, a *mezzadria*.

Minthogy a *mezzadria* formája meglehetősen változatosságot tüntet föl vidékenként, ki kell emelnem, hogy e helyen csak a sansepolcroi viszonyokról szólok. A *mezzadria* kérdése erősen vitatott egész Olaszországban; vannak olyanok, akik e rendszertől várják Sicilia és a Campagna Romana újjászületését (tudtommal ez utóbbi helyen erősen folynak a kísérletek, ha jól emlékszem, éppen Odescalchi herceg birtokain); mások viszont azt vélik, hogy elavult, idejét múlt intézmény. (*Ha fatto il suo tempo*, mondta nekem egy olasz). Senki sem állíthatja, hogy a *mezzadria* tökéletes intézmény. Viszont a tények mutatják, hogy a birtoklás e módja az abszolút magántulajdoni rendszernél nagyobb és különösen arányosabb jólétet biztosít a lakosság többségének.

Ez az intézmény már ősrégi Toscanában. A kisbirtokok egy jelentéktelen töredékétől eltekintve, mindenütt ez a birtokrendszer uralkodik. A *mezzadria* szerint a föld *podere*-kre oszlik, minden *poderén* egy ház van, melyben egy parasztcsalád lakik. A *podere* kiterjedése igen különböző, tehát a rajta élő család helyzete is meglehetősen eltérő; függ egyrészt a föld kiterjedésétől és termékenységétől, másrészt a családtagok számától. A síkságon, hol a föld igen termékeny, egy *podere* kiterjedése átlag 16 hektár, a hegyek közt néha 200 is. Egy

család átlag 10 tagból áll, noha a 25 tagú sem épen ritka, mint-hogy néha a családós fiúk is otthon maradnak.

Egy *podere* összes hozadéka átlag 3600 lírára tehető; ennek fele jut a parasztnak. A paraszt köteles: saját munkaeszközeivel rendszeresen művelni a földet, helyenként változó számú ígás napszámot szolgáltatni a földesúrnak, olajfa- és szőlőművelésre szükséges árkokat ásni és bizonyos napokon csirkéket és tojásokat szolgáltatni. Viszont a földesúr (*il padrone*) adja a vetőmagot, fizeti az összes állami és helyi adókat, az épületeket karban tartja és ő veszi az ökröket, az eredő kár vagy haszon pedig kettejük közt oszlik meg. A földműves konzervatív jellege magyarázza azt, hogy még ma is minden *podere* maga termel mindent: gabonát, bort, olajat, hüvelyeseket, gyümölcsöt; ez teszi oly változatossá a toscanai tájt.

A paraszt életéről így szól a kereskedelmi és iparkamarai jelentés: „A paraszt életét könnyű leírni. Gyermekkora első hónapjait, ha a családi viszonyok lehetővé teszik, anyja gondozása mellett tölti — ha nem, ha t. i. ez a szántóföldön foglalatосkodik, a nagyobb gyermekek vagy egy szomszédasszony gondjára van bízva. Már zsenge korban kezd munkához és első föladata a disznók és ludak őrzése, aztán, a teheneké. Később a mezei munka várja; ugyanez a leányok sorsa is. Elkövetkezik a sorozás ideje és a paraszt beletörődik. A lányok viszont a házassághoz készülnek vagy várják a hű szerető visszajöttét a hadseregből.”

A sansepolcroi paraszt a lippaihoz képest valóságos palotában lakik. Az emeletes épületek kivétel nélkül téglából vagy kőből épültek és gerinc-cseréppel fedvék. Alul vannak a háziállatok és munkaeszközök, az emeleten lakik a család. Ha a házba belépünk, azonnal eloszlik minden hiedelmünk az olaszok „piszkosságát” illetőleg. Mintegy hat magam választotta parasztházban voltam és bár persze van itt is különbség ház és ház közt, egészben véve aránytalanabban szellősebbek, világosabbak és nagyobbak e lakások, mint még a lippai sváb parasztnaké is.

Tisztaság dolgában is fölveszik a versenyt bárkivel és nem egy ház valósággal ragyogott a tisztaságtól. Ami különben e pontot illeti, sajnos, a mi parasztjaink, sőt mint Eötvös Károly mondja, uraink sem túlságosan használják a fürdőt és nagyon jól emlékszem, hogy Oros-házán, hol mintegy 9 év előtt huzamos ideig tartózkodtam, e 20.000 lakosú község egyetlen kis gőzfürdőjében alig találtam egyszer is egész évben 4—5 embernél többet egyszerre. Aki figyel utazás közben, láthatja, hogy Közép- és Felső-Olaszországban örökös fehérműmosás van minden patak és folyó mellett.

A táplálkozásról így ír Giovagnoli úr:

„A parasztek kevés húst esznek, leginkább gabonanemű és főzelék a táplálékuk. Minden parasztcsalád évente egy vagy több hizott disznót öl, a család anyagi helyzetéhez és a tagok számához képest. Minden család sok ludat és baromfit fogyaszt évente, de sok, ha hetenként egy húsételt eszik. A sertéshús különben leginkább arra szolgál, hogy a többi ételnek ízt adjon (*condire*), különösen a levesnek.

A paraszt rendszeres napi tápláléka:

2. „1. Reggeli (1/2): Kenyér, szárított hal vagy gyümölcs.

3. Ebéd (12): Leves, szalonna, főzelék makarónival, főzelék (zöldbab, burgonya, paradicsom stb.) olajjal leöntve, sok kenyér, egy pohár bor.

4. Vacsora (7): Kenyér vagy szárított hal vagy polenta vagy saláta olajjal leöntve.

„A hegyvidéki parasztek sok tejet és polentát fogyasztanak, de alig isznak bort. A munkások táplálkozása sem sokban tér el, csak-hogy több bort, mint húst vesznek.”

V. Helyi politika.

Ha azt akarjuk megtudni, hogy milyen viszony van a lippai és sansepolcrói helyi politika élénksége közt, a helyi sajtót kell megtekintnünk. Lippán két hetilap jelenik meg, a *Lippai Újság* és a *Radna-Lippa*, összesen 400 példányban; értesülésem szerint összesen 130 előfizetőjük van. E lapok vezércikkeiket rendszerint a könyvatosból veszik át, közleményeik közt kevés helyi vonatkozású van és a községi ügyekkel csak ritkán és ímmel-ámmal foglalkoznak.

Milyen csatazaj hangzik azonban felénk, ha *La Valtiberina*-t vesszük kezünkbe. E lap ultrakonzervatív, Giovagnoli úr szerint a párt „nagyfejűi” pénzelik, csaknem az egész lapot egy orvos írja egyedül. E lap állandóan ádáz harcot folytat a szomszédos Città di Castellóban megjelenő *La Rivendicazione* című szocialista lap ellen, melyet egy sansepolcrói jegyző szerkeszt. Annyi bizonyos, hogy ezek a polémiák nem valami udvariasak és igazat kell adnom Giovagnoli úrnak, mikor ezt írja: „El kell ismerni, hogy az ilyenféle sajtó semmivel sem járult hozzá a sansepolcrói lakosok neveléséhez.” A *La Rivendicazione*-ból talán elég egy ilyen címet közölni: Parasztek, ne adjatok semmit a papoknak, sem az isten, sem a szentek, sem a madonnák számára! Könnyű elgondolni, hogy mi következik ilyen cím után. De a másik lap sem marad adós és pl. Enrico Ferrit zsarolással vádolja stb. Tévedés volna azonban azt hinni, hogy ezekben merül ki a lap tevékenysége. Bőven foglalkozik a községi ügyekkel, emellett pedig tar-

talmas cikkeket találunk a földművelés egyes kérdéseiről, pl. a műtrágyáról stb. *)

Hogy Lippán miért mutatkozik oly csekély éredklődés a községi ügyek iránt, annak magyarázatát a községi kormányzat szervezete nyújtja.

Mindenekelőtt az állami tisztviselő nem fizet községi adót és így többnyire sem oka, sem joga nincs, hogy a község vezetésébe beleszóljon. Ha a cselédadó alapján van is szavazati joga, községi pótagót nem fizet és így természetesen Hekuba neki a község ügye. Már pedig az állami tisztviselők Lippán is, de minden kis városban, az intelligens osztály zöme, annak viszont bizonyára fontos következményekkel kell bírnia, ha valahol az intelligens osztály úgyszólván mesterséges úton ki van vonva az alól, hogy a közügyek iránt érdeklődjék. Kétségtelen, hogy sok dolog intézhetné el másként, ha az intelligens osztály bevonatnék a községi ügyekbe. Így azonban a lakosok előtt, kik érdekeiket nem egy esetben nem ismerik föl, ez osztálynak semmi súlya nincs, jött-menteknek tekintik őket és magukat megkülönböztetőleg „lippai polgárok”-nak nevezik.

A képviselő-testület összetétele a közönyösség másik oka. E testület áll: 8 előljárósági tagból, 20 virilistából és 20 választott tagból. Már most föltéve azt a lehetetlenséget, hogy a 20 választott tag minden kérdésben a község érdekeit védené, soha illetéktelen befolyásnak nem engedve, a 20 virilista a 8 előljárósági taggal összefogva mindig leszavazhatja őket, amint a vagyonosabb kisebbség érdekeit bántanák. Az előljárósági tagoktól pedig nem lehet azt kívánni, hogy a község érdekeinek védelmével egyrészt azok haragját vonják magukra, akiktől választásuk függ (a vármegye). Nem is említem azt, hogy a vármegye milyen könnyen találhat módot arra, hogy a renitens községgel elbánjon. Legrosszabb persze a szerencsétlen községi tisztviselő helyzete, aki függ a községi lakosságtól, a szolgabírótól kezdve az alispánig az egész megyei gépezettől és még az államtól is, úgy hogy igazán nem tudja néha, hogy mit tegyen, ha tisztességes ember. Ha nem az, legalább napjainkig volt megoldása e helyzetnek a kisebb falvakban. A jegyző, mint legtöbbször egyetlen értelmes ember a faluban, vagyonszerzésre adta magát. Potom áron megvette a legelőrészeket, uzsoráskodott, zugügyvédeskedett stb., mikor pedig megtollasodott, „befolyásos ember” lett belőle, megyebizottsági tag stb., aki nem függött többé sem a falutól, sem a megyétől, sem az államtól.

A virilizmus okozza, hogy a polgárságban fölülkerekedik a tehetlenség érzete, mert meggyőződik róla, hogy hiába minden, még

*) A két lap közti polémiának már vége, mert *La Valtiberina* időközben megszűnt; a szocialista lapnak 650 előfizetője van.

sem lehet a község érdekeit megvédeni. Az intelligens elem hiányát mutatják az olyanféle tények, hogy egy oly községben, melynek 7427 lakosa közül hivatalos kimutatás szerint 3174 tud magyarul, ahol nincs kabátot viselő ember, sőt értelmesebb paraszt sem, aki ne beszélne magyarul, a község bírása egy árva szót sem ért az állam nyelvéből. Tehát százával ír alá olyan iratokat, melyeknek tartalmából egy haló szót sem ért a maga erejéből. Vájjon elképzelhető volna-e az, ha az intelligencia törődne a község ügyeivel?

Sansepolcróban nincsen virilizmus. A községi választásoknál szavazati joga van minden 21 éven fölüli olasz polgárnak, aki írni-olvasni tud és bármilyen községi adót fizet vagy ha a parlamenti választók listájába föl van véve. Ezek választják a *Consiglio Comunale*-t, mely 20 tagból áll; ez saját kebeléből a 4 rendes és 2 póttagból álló *Giunta Municipale*-t és a *sindaco*-t (polgármester) választja. A *sindaco* állami hivatalnok.

Szervezett községi pártokról Lippán szó sincs. Sőt arról is csak legújában van szó, hogy országos politikai pártot szervezzenek; mostanáig az igen különböző párti országgyűlési képviselőket ugyanazok a pártvezérek választották meg. Pártkérdést rendszerint igen is lokális okok szoktak előidézni, különösen a német és román rész (melyek, mint említettem, helyileg is szeparálvák) közt van. E kérdések különösen a kereskedőket és általuk a háztulajdonosokat érdeklik. Például régebben az a kérdés, hogy hol épüljön a Maroson átvezető híd, okozott végtelen intrikákat, mely kérdés a közérdekkel egyenest ellenkező módon nyert megoldást. Most arról esik sűrűn szó, hogy hol tartsák a baromvásárt és a heti piacot. Természetesen itt is a közvetlenül érdekelték a lehangosabbak. Sokat bolygatott kérdés volt a kórház, mely néhány buzgó ember fáradozás folytán, úgyszólván a község akarata ellenére létesült. Apróbb vitákra ad alkalmat annak eldöntése, hogy melyik utcát kövezzék és hogy hol ásassanak mezei kutat.

Egyesek mint „befolyásos emberek” szerepelnek, holott tényleges befolyásuk vajmi csekély, mert nem irányítják a tömeget, hanem vele haladnak, legföljebb mindenkinél hangosabbak. De mint ilyenek a vármegye előtt nagy tekintélynek örvendenek, amely tekintélyt azután anyagilag értékesítik és pedig úgy, hogy maguknak úton-útfélen kedvezményeket biztosítanak, részint pedig úgy, hogy hozzátartozóiknak a vármegyétől vagy államtól függő állásokat biztosítanak. Kifelé a megyével vagy országgal szemben ők szerepelnek a község közvéleményeként és amikor országgyűlési képviselőválasztás van, ők rendelkeznek a választáshoz szükséges nem csekély anyagi eszközökkel.

Némelyek előtt e dolgok talán kicsinyeseknek látszanak az országos politikával szemben; kellő mérlegelés után azonban talán nem fogják túlságosnak venni azt az állítást, hogy a helyi politika úgy viszonylik az országoshoz, mint a belpolitika a külpolitikához: az utóbbi a csillogóbb, az előbbi a mélyebbreható.

„Sanscполcróban” írja Giovagnoli úr, „a politikai pártok eléggé elevenek, jelenleg a tanácsban a konzervatív párt uralkodik. A néppárti közigazgatás mintegy három évig tartott, 1901-től 1904-ig, azonban nem igen állta meg helyét, mert tagjai a közigazgatásban az egyenetlenséget állandóvá tették. Kivált a szocialisták, akik nagyon lármások voltak. Ez idő szerint csak két szocialista városi képviselő van. Minthogy Sanscполcro meglehetősen kis hely, persze nehezen állítható össze jó képviselőtestületi lista. A húsz tagból álló tanács fele szellemileg meglehetősen közepes tehetségű. Figyelemre méltó, hogy ama polgárok nagy része, kik a mérsékelt politikai pártok hívei, tartózkodnak a választásoktól, melyekben így csaknem kizárólag egyrészt a szocialisták, másrészt a konzervatív monarchisták vesznek részt a klerikálisokkal szövetkezve”.

Bár nem volt módomban a néppárt embereivel politikai dolgokról beszélnem, nincs okom kételkedni Giovagnoli úr szavaiban. Azt tudom, hogy a szocialistáknak nagy erőfeszítéssel sikerült a régi *sindaco*-t megbuktatniok, ki már mintegy 25 év óta állt a város élén. Hogy a szocialisták uralmához fűzött remény nem teljesült, könnyen érthető, mert vezetőiknek alig lehetett jártasságuk a városi ügyek vezetésében. Hogy jól nem gazdálkodhattak, azt mutatja, hogy a legközelebbi választásnál csúfos vereséget szenvedtek és most csak két képviselőjük van. Azonban a *giunta* jelentéséből kiérzik, hogy olyan ellenzéke van az uralkodó pártnak, mellyel számolnia kell. Ennek azután az az egészséges hatása van, hogy a konzervatív párt sem maradhat el a nép érdekeinek előmozdításában.

Egyébként Sanscполcróban a következő politikai jellegű egyletek vannak:

1. Liberális monarchista egylet.....	120 taggal
2. Függetlenségi egylet.....	28 „
3. Szocialista egylet	32 „
4. Szocialista ifjak köre	30 „
5. Alberto Mario szabadkőműves-páholy . . .	28 „

Aki Lippa anyagi viszonyai iránt érdeklődik, meglepetve fogja látni, hogy mily nehézséggel jár bármit is megtudnia. Ha a községi élet két főbajáról 1. az intelligencia kizárását, 2. a virilizmust jelölhetni meg, ehhez harmadikul a nyilvánosság hiánya szegődik. Míg

Sansepolcroban a *giunta* évi jelentése nyomtatásban jelenik meg és bőven tájékoztat mindenkit minden fillér kiadásról és bevételről, követeletről és tartozásról, Lippán még a képviselőtestületi tagok sem kapják meg még a költségvetéstervezetet sem. Mindössze annyi történik, hogy, gondolom két hétre, e költségvetés „közszemlé”-re van kitéve egyszer egy évben. Elgondolhatni, hogy ez mennyire megnehezíti annak lehetőségét, hogy az adófizetők ellenőrizzék és lássák, mire kellenek az ő filléreik.

Így tehát minden ügy patriarchális módon intéztetik el és még az érdeklődő is csak nehezen nyerhet bepillantást a község vagyoni helyzetébe. Amint ez alig is képzelhető másként, 1—2 előjárósági tagnál többnek senkinek sincs és nem is lehet Lippán áttekintése a község gazdálkodásáról. Így tehát, ha az említett „befolyásos” emberek érdekeiről van szó, az ellenőrzés csekély, mert sem a községi tisztviselő, de még a vármegyei sem tartja ajánlatosnak, hogy azok haragját magára vonja, akiknek szava még a vármegyei választásoknál is nyom a latban.

Bármennyire is kerülöm a személyeskedést, annyival is inkább, mert meggyőződésem szerint Lippa ügyeit általában az átlagnál nagyobb körültekintéssel vezetik, lehetetlenség egy példát elhallgatnom az ügy érdekében.

A fogyasztási adókat az államtól a község bérlője jelenleg 14, jövőre 15 ezer koronáért. Miniszteri rendelet értelmében a község köteles az adót maga kezelni, másra csakis úgy bízhatja, ha ez meghatározott fizetést kap érte; ha azonban bármily formában is albérletbe adja, az állam a szerződést azonnal fölbontja. Lippán azonban ezt az adót egy kereskedő akként kezeli a községgel kötött szerződés értelmében, hogy évente beszolgáltatja a 14.000 koronát, a többlet az övé.

Már most hosszas utánjárás és lehetőleg lelkiismeretes becslés alapján megállapítottam a borfogyasztást és a termelők fizette mérsékelt adó tekintetbe vételével a bérlő által szedett borfogyasztási és a hivatalos vágatási lajstrom alapján a húsfogyasztási adót. E megállapítás szerint a bérlő szed évente 31.766 koronát; marad bruttó (a kezelési költség igen csekély) 17.766 koronája, ami nem kevesebb, mint 21%-nyi pótdadó megtakarítását jelentené csak egy tételnél, ha a község maga kezelné az adót.

Minthogy a községi adó alapja nálunk az állami, itt közlöm mindkét község egyenes állami adóit:

Lippa	Korona	Sansepolcro	Lira
Földadó	22.524,98	Földadó	28.021,38
házaadó	16.399,22	házaadó	13.572,40
I. oszt. kereseti adó	6.083,40	ingóságok utáni és	
II. „ „ „	8.320,—	kereseti adó	<u>28.307,47</u>
III. „ „ „	10.530,48	összesen	69.901 25
IV. „ „ „	834 —		
nyilvános számadásra			
kötelezett vállala-			
tok adója	5.218,52		
tőkekamatadó	1.132,98		
általános jövedelmi			
pótadó	13.077,92		
összesen	84.121,50		

Az állami adók kivetési módjának tárgyalása túlhaladja e dolgozat keretét. Megjegyzem azonban, hogy az olasz viszonyokat a fönti számok azért tüntetik föl kedvezőbbeknek a valóságnál, mert ott az indirekt adóknak jóval fontosabb szerepük van; pl. Olaszország vámbevétele kétakkora, mint a közös vámterületé.

Lippán a községi pótadó nagyon ingadozó, 25 és 76% közt ingadozott az utóbbi években. A lakosság egyéb terheinél nem szabad az egyházi adóról sem megfeledkeznünk, mely a nem katolikusokat sújtja; csak a legszámosabb felekezetét, a görög keletiekét említem: ezeknél 27% az egyenes állami adó után. Sansepolcro községi adói:

Községi pótadó a földek és	Lira
házak után	61.045,92
fogyasztási adó	36.952,46
több kisebb adó	<u>1.778,85</u>
összesen	99.777,23

Itt figyelembeveendő az, hogy Sansepolcrónak jövedelmet hajtó vagyona alig van (ennek hozadéka csak évi 10.512,71 líra), addig Lippa tekintélyes ingatlanokkal rendelkezik (mintegy 476.000 korona értékben; ezen azonban 291.500 korona teher van), úgy tehát relatíve kevesebb adót kell kivetnie. Míg azonban Lippa összes ingó vagyona csak 8.224,56 koronát tesz, Sansepolcróé (képtár, könyvtár, fölszerelés stb.) 478.000 lírára van becsülve.

A kiadásoknál szembetűnik a különbség, ha a kulturális jellegű tételeket vesszük. Például iskolai célokra Lippa 7.706,06 koronát, Sansepolcro 38.250,24 lírát költ. Sansepolcro költségvetésében ilyen tételek szerepelnek: köztisztaság és közegészség 23.181,52, jótékony-

ság 8.043,35 líra. A *giunta* 1906. évi jelentéséből érdemes a következőket kiemelni, mint e testület működésére jellemzőket: a *scuola tecnica* (alreáliskola) fölszerelését kiegészítették, a tanárok fizetését tekintélyesen emelték, az elemi iskola 6. osztályát megnyitották, esti tanfolyamot létesítettek, valamint új ipariskolát. Új parkot csináltak, a városi zenekar segélydíját emelték, több vizet vezettek a közmosókonyhába (ilyesmi Lippán nincs). A földművelés előmozdítására földművelési vándortanszéket létesítettek; új hidakat építettek, melyeken vámot nem szednek, bár a törvény megengedi (Lippán a Maroson oda és vissza 60 fillért fizet egy kocsi). A szegény betegeknek és gyermekágyasoknak ingyen gyógy- és fertőtlenítőszeret nyújtottak, a szegényen elhunytakat tisztességesen temették el. A városi képtár számára Piero della Francesca összes képeinek fotografikus másolatát beszerezték, a könyvtárt új könyvekkel szaporították. Végül a közel jövő problémái: a Tevere szabályozása és a Terni—Umbertide közti vasút, mely majdan a tengerig, Peseróba menjen.

A gazdasági érdekek iránti érzék mellett a műveltség, emberiség és művészet iránti törekvés erős vágya szól hozzánk e jelentésből. Ha igaz, hogy gyümölcseről ismerni meg a fát, lehetetlenség elismerésünket megtagadni az ilyen konzervatív párttól. A jelentés tanúsága szerint a város vezetése jó kezekbe van letéve. Annyi bizonyos, hogy a lippai községtanácsban más szellem uralkodik. Az úgyszólván egyetlen humanitárius intézmény a kórház, melynek építéséhez a község csak telket és évi 1000 koronát adott, az építés többi költségét néhány lelkes emberbarát koldulta össze, a főtartáshoz pedig egy fillérrel sem járul a község, mégis a képviselőtestület többsége kézzel-lábbal tiltakozott ellene és mindenféle módon évekig késleltette annak megnyitását. A kórház külseje és berendezése ép oly kirívó ellentétben áll Lippa középületeivel, mint ahogy az a szellem, mely a kórházat létesítette, kirívó ellentétben áll a lippai képviselőtestületben uralkodó szellemmel.

Braun Róbert.

(A harmadik és befejező közlemény a következő számban.)





Szemlék és jegyzetek.

Színházi szemle.

Garami Ernő: A megváltás felé. — Bródy Sándor: A tanítónő. — A Vígszínház újdonságai.

A bécsi *Burgtheater* egykori érdeemes igazgatója, Laube Henrik, maga is ügyes drámaíró, 1845-ben, az időtájt, hogy a negyedik rend a francia melodramákban először mutatkozott a színpadon, félig polemizálva, félig jóslólag kerekén kimondotta, hogy a proletárok nem tehetők drámai témává: „Mi a bajuk? A munka és a munkabér. Ez foglalkoztatja politikai spekulációinkat, de nem foglalkoztathatja poétikus spekulációinkat. Ugyan mi a külső nyomor a drámai művészetben? A dráma személyiségekkel dolgozik, ellenben a proletár, mint ilyen, nem személyiség, hanem tömegfogalom.” Azóta az élet és a művészet érdekesen rációzott erre az okoskodásra, amely csak az akkori elvont és arisztokratikus *gőgű* eszthetika kifolyása volt. Egész sereg dráma támadt a következő hatvan év alatt, még pedig jó és életképes, amely a proletárral és a proletariátussal foglalkozik és ha Laube az igazgatói székben Mathuzsálem-kort ér, maga is előadathatott volna néhányat előkelő színházában. Miután a 70-es években Schaufert (*Vater Brahm*), Bulthaupt (*Die Arbeiter*), Anzengruber (*Ein Faustschlag*) ebbe a milióbe vezettek, s Zola, Björnson, Ibsen is lándzsát törtek egyes drámaikkal, vagy egyes alakjaikkal a bér munkásság érdekében, a munkásdráma egészen divatba jött. Lienhard (*Weltrevolution*) a megjósolt nagy összeroskadást, a nagy *Kladderatsch*-ot hozza színre s a 90-es években még a régiebb iskola költői, mint Wildenbruch és Fulda is írnak ilyen tárgykörű darabokat.*) Majd 1893-ban színre kerül az effajta miliódrámák egyik legkiválóbb példája: Hauptmann *Takácsai*. *Hannele* is proletárdráma. Következnek: Langmann Fülöp *Bartel Turaser-je*, Adamus Ferenc *Familie Wawroch-ja*, delle Grazie Mária Eugénia *Schlagende Wetter-je*, Schönherr, Jacobowski több munkásdrámája. Az egyéb külföldiek közül Heyermans, Mirbeau, Fr. de Curel, Gorkij

*) L. Robert F. Arnold bécsi egyetemi tanár művét: *Das moderne Drama*. Strassburg, Trübner, 1907.

ilyen darabjai váltak széles körben ismertekké és keltettek világszerte nagy hatást. És mi? A legújabb időkig azt dokumentáltuk, hogy színpadunk számára nincs szociális kérdés, mint ahogy államférfiaink, főispánjaink, szolgabiráink és koszorús íróink (Jókai!) azt bizonygatták, hogy Magyarországon nincs szociális kérdés és nem is lehet. Régebbi uralkodó drámaíróink, Szigligeti és Csiky idejében természetesen hiába keresünk ilyen témákat s komikusan csalódnék, aki amannak *A strike* és emennek a *Proletárok* c. darabjai címe után indulva ilyesmit keresne. A legújabbak legfeljebb torzképeket adtak a munkásról. Kiveszem Bródynek *Dada*-ját, amelyet igen élethű és következetesen fölépített proletár-drámának ismertünk meg.

De egyáltalában nem üres jósolgatás, hanem a másutt annak idején is lefolyt processzus ismeretére alapított reményem az, hogy a szociális kérdés mentől erősebb kialakulása hazánkban is kell, hogy megteremtse a szociális drámát és ezt a válfaját is. Az idézett drámák négy irányban is rációfoltak az öreg Laube-re. Először nagyon kétségessé tették azt az esztétikai tételt, hogy a „külső nyomor” nem lehet színművészeti motívum. Minden a beállítástól függ, s alig lesz drámaíró olyan együgyű, hogy darabját pusztán és egyedül a gyomor korgására alapítsa. (Regényben még ez is megy, példa rá a Knut Hamsun fényes *Éhség*-e.) Másodszor igazán csak gyomorkérdés a szocializmus? Igazán nincs egyéb baja a proletárnak, mint a munka és a munkabér? Azután: „a proletár, mint ilyen, nem személyiség”? Csakugyan? Nos hát, a mindig semilyent jelentő „mint ilyen”-t félretéve, ugyan miért ne lehetne a proletár is személyiség? Azért, hogy a gyárba lépve numerát kap, azért, hogy gazdái a legtöbbször kutyába se veszik, azért, hogy az óriás tömegmozgalomban névtelen hősként harcol, semmi sem gátolja, hogy meglegyen emberi személyisége, akár valamely koronás főnek, s a drámaíró a munkászubony alatt épűgy fölfedezze benne az embert, mint ahogyan fölfedezi a bíborpalást alatt. És csakugyan, ismerünk is egész sereg jó drámát, hol a munkás, mint igenis érdekes személyiség (mint „hős”, ha a régi esztétika terminusa tetszik) foglalkoztat egyéni sorsával. Negyedszer pedig nincs igaza Laubénak, amidőn a proletárt tömegmozgalomnak véve számúzi a drámából. A drámának éppen legújabb evolúciója „hős”-sé tette a tömegeket és esztétikai látókörünk tágulását, ízlésünk újabb differenciálódását jelenti, hogy a tömegek sorsa, mint bizonyos közös élet-körülmények, gondolkodás-, érzés- és cselekvésmód, közös törekvések és ideálok által összekapcsolt társadalmi egységek sorsa iránt ugyanúgy, sőt a tömeghatás folytán hatványozottabban is tudunk érdeklődni, mint az egyéneké iránt. Csak egy a föltétel ebben az esetben is, abban is, hogy a téma drámai és drámailag jelentékeny legyen.

Mindezekre a szemlélődésekre pedig az gerjesztett, hogy a Víg-színház legutóbb színrehozta Garami Ernőnek, a magyar proletariátus lapja szerkesztőjének egy munkásdrámáját. *A megváltás felé*, amelyet a színingazgató — akár attól félvén, hogy kasszája üres marad, akár attól, hogy bársonyszölléi a békésen elhízott törzsközönségtől kissé elütő publikummal fognak megtelni — csak amúgy suba alatt másfél-szer adatott elő, nagy hatást tett az elvtársakra, de úgy a polgári

közönségben, mint a polgári lapok kritikusai is meglehetősen zavart okozott. Nem igen tudtak vele mit csinálni. Olyik kritikus, a jobb-indulatú, dicsérte, amúgy elkényszeredve, mert azt vélte, hogy elvégre is tartozik a dicsérettel céhe egyik kültagjának. A másik, az előfizetők és a kiadó-tulajdonos kegyét szem előtt tartó, lehúzta, de csak amúgy csinján, mert nem jó, ha a *Népszava* megharagszik a polgári író-kulira. Beérte tehát azzal, hogy Garami drámája nem dráma, hanem csak dramatizált vezércikk, agitáció, hogy teljesen Gorkij-kópia stb.

Hadd mondjuk el hát mi is őszinte véleményünket, pártoskodást, tartózkodást félretéve.

Garami darabja egy susztercsalád egyszerű és naiv drámája. Az öreg, nagyon vallásos Kelemen, félig-meddig megvakult a robotban, kezéből kihull a dikics; feleségének mellére ment a sok mosás, ágyának dől, s az asszony a darab folyamán meg is hal; leányuk, Lujza, mindössze erényét adja le a család falat kenyéréért, míg jegyese, Péter, árulója lesz a sztrájk ügyének, ugyanezért. Mindnyájukat letiporja a nagy fekete szörnyeteg, az éhség és a rabszolgaság, amely ellen az egyes hiába tusakodik. Garami nem volna szocialista, ha ezt a szomorú ténnyt nem így adná elő, de nem volna szocialista és mindenekelőtt nem volna író, ha ezzel a szomorú ténnyel bocsátana minket haza. Hisz a megváltás felé vezet az út. Az egyes hiába tusakodik a nagy fekete szörnyeteg ellen, de nem tusakodnak hiába az egyé vált milliók. És miként a Gorkij legújabb regényéről (*Az anya*) hangsúlyoztam, azt kell Garami darabjánál is ismételnem: a szolidaritás köteletségének hangoztatása, a szolidáris küzdelem megváltó sikerének lendületes perspektívája adja meg a kibékítő, felemelő, megtisztító elemet a sivár egyszerűségében lesújtó drámának.

A hit élteti ezeket a fiatal küzdőket, a koronkint elbukókat, letiprottakat. Mennyivel más ez a hit, mint amelybe az öreg Kelemen, a régi, baromi megadással robotoló, kidülő munkásvilág képviselője oly görcsösen kapaszkodik. A két világ szembeállítás — amelyekben más és más a munka, a munkás, az életcél, a köteletség, az erény és bűn fogalma — másik érdekessége Garami darabjának. A régi világ természetesen, romba dől, maga alá temetvén képviselőjét, akinél a német közmondás, hogy a világ előtte deszkával van beszögezve, szőszerinti igazsággá válik. Ahogy ez a két világ, képviselői által, az igazáért harcol, ahogy mind a két fél éles stychomythiakban vitatkozik, ez érdekesebb, sőt még drámaibb is, mint a Péter és Lujza egyéni drámája. Az egyéni dráma váza ez: az öreg csak akkor akarja a leányát Péternek adni, ha az sztrájktörő lesz; a fiatalok persze nem sokat kérnek az apa beleegyezését, de akkor közbejő a fekete szörnyeteg, a család ínsége csakugyan sztrájktörővé teszi Pétert, de egyszerűs mind elbuktatja, a munka- és kenyéradó kezére játssza Lujzát, úgy, hogy most már ő nem akar a Péteré lenni. Hadd menjen az vissza társai közé, küzdjön tovább a mindnyájuk megváltásáért. Az egyéni dráma meséje fölötté ősztövé, végső kifejlésében talán nem is egészen meggyőző. Nem kívánunk közmegelegedést keltő megoldást, hogy a fiatalok mégis „megkapják egymást”, de a logikus ez: ha Péter és Lujza csakugyan a fekete szörnyeteg, a szolgaság és éhség

vaskarmaitól kényszerítve cselekszenek, ha el kell bukniok — a leánynál ennek a szükségét sem látom be — a leány se hozakodhatik a végén elő a bűne súlyával, azzal, hogy ő neki vége, neki lejjebb, egyre lejjebb kell buknia („a testemnek kenyér kell, . . . eladom magam a kenyérnek . . . nem mehetek veled, csak várhatok reád a megváltásra!”). És Péter megdöbbenve elereszti. Nos, így — azt hiszem — csak polgári drámákban szoktak cselekedni. A logikus az volna, hogy Péter vigye Lujzát, keressenek együtt, ha lehet, éhezzenek együtt, ha kell, küzdjenek együtt a mindnyájuk megváltásáért. Az a szomorú intermezzo, melyért nem felelősek, nem szakíthatja őket szét; ez túlságos engedmény a burzsoa erkölcs-kódexnek. A Raszkolnikov és Szonja, Nehlyudov és Katyusa együttmenése, mindenek ellenére, mennyire szívrehatóbb és mennyivel igazabb is új etikánk szerint. (Lehet, hogy ezt a benyomásunkat Lujza személyesítője, G. Kertész Ella asszony még fokozta túlzó játékával. Ami hisztérikus érzékenység helyén való a Henri Bernstein párisi hölgyeiben, annyira nem való egy egészséges munkásleányban.) De Garami, a kemény racionalista, annyira óvakodott az ellágyulástól, hogy bizonyára azt hitte: érzelgőssé válik, ha érzelmes lesz, darabja meg melodrámvá.

Pedig, ha szabad kicsiségekre rátérni, máskor csakugyan elkövet olyasmit, ami melodrámai fogás. Értem a vihart a II. felvonásban (amely csak azért dühöng, hogy Péter párhuzamait alkalmazhassa az ő viharaiak söprő, tisztító hatásairól), a Marseillaise a III. felvonásban a „fekete szörnyeteg” sűrű szerepeltetése. Az éhség jelenetei, az öregasszony kidőlése is olyan aláhúzások, amelyeket szubtilisabb és raffináltabb drámaírói toll nem tartana szükségesegeknek.

Elmondottuk kifogásainkat, dicsérjük meg, amit még arra méltónak tartunk. Először a szerkezet egyszerűségét. Garami néhány embert, az élet egy kis szeletét állítja elénk teljesen igénytelenül, de erős igazsággal és jellemző erővel. Emelkedettebb szándékaira vall, hogy nem a tőkés- és munkásvilágot állítja szembe, ahogyan polgári drámaírók szokták, hanem a munkásság két világát. Ha igazán szociáldemokrata vezércikket akart volna dramatizálni, bizonyára amazt cselekedte volna. Ott lett volna alkalom nagy jelenetekre, hatásos tirádákra, frázispuffogásra. Itt nincsenek hatástvadászó tablók, itt, igen csekély kivétellel, kevés a nagy szólam, a helyzetek igen egyszerűek, hanem igenis, az egészen tömör, erős és igaz szóharc vonul végig, amely mutatja, milyen éles és gyakorlott dialektikusuk az elvtársak. Ezeknek a dialógusoknak nagy erényük továbbá magyarosságuk, népiességük, a képeknek a köznapi foglalkozás köréből vétele és szemléletessége. Határozottan drámai dialógus. Mindent összevéve: Garami nem adott világraszóló nagy drámát, de becsületesen törekedett arra, hogy az első magyar dráma, amely proletár kézből kerül ki a proletár világról: az osztály küzdelmeihez méltó legyen: egyszerű igazságaival hasson. S a magyar dráma történetírójának nem szabad majd szemet hunynia ez elől az étappe elől sem, mégha, mint bizvást reméljük, a szociális dráma fejlődése még különb alkotásokat is érlel meg.

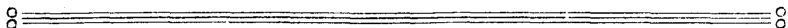
Íme, mily biztató jele ennek az a darab, amellyel Bródy Sándor nagy tehetsége és a Vígszínház igazán kitűnő játéka az imént meg-

örvendeztetett. *A tanítónő*, amelyet szerzője egyszerűen falusi életképnek nevez, valóságos szociológiai fölvetel egy világvégi magyar faluról, őslakóiról s két odaviharzott szegény kultüremberről: egy tanítónő s egy tanító sorsáról. Bródy jellemző ereje úgy az állapotokat, mint az embereket illetőleg felső fokon mutatkozik. A gőgös parasztmilliomos, Nagyék, fiuk, ez a szűzvérrel élő betyárgavallér, az elaggott főtisztelendő, adminisztrátora, a „vallás-erkölcsi alap”-on operáló Tartuffe-fajzat, a *B. H.* ideáljainak mindenben megfelelő szolgabíró, a járásorvos, a zsidó bérlő, a jukkerkisasszony, a finnista éhenkórász tanító és mindenekfelett: a tanítónő megannyi életből kimarkolt eleven alak. Ahogy a protekcionélküli kenyérkereset a bájos, tiszta, okos, erős és mérsékelt progresszív tanítónőt e konzervatív és ázsiai bűneiben is konzervatív faluba hozza, ahogy megindul ellene a testét éhező vadászat, eleinte egyesben, utóbb mint körvadászat az állam, egyház és társadalom ördögi egybefogásával, ahogy a bekerített vad védekezik, ahogy már-már elejtik, ahogy szabadítója, pártfogója, kérője akad az ő tisztaságával, jellemerejével, szerelmével megtérített fiatal Nagyban, ahogy ez az igénytelen leány még a fiú szüleinek ellenállását is leküzdi, mindent Bródy oly cselekménybe sűrítette, amely érdeklődésünket végésvégig ébren, feszültségben tartja, magával ragad, úgyhogy csak utóbb érünk rá szégyenkezni, hogy íme túlzásain nem ütköztünk meg, hogy íme realizmuson nevelkedett, de mindig kissé gyermekinek megmaradt lelkünket ez a hamelni patkányfogó fuvolája szavával elcsábította romantikus birodalmába is. Mert a fiatal Nagy és a tanítónő viszonya az élet, a szomorú élet fölé emelt merő romantika, de nem bántó, nem émelyítő, hanem egészséges és poétikus. *A dada* végig következetes naturalizmus, katasztrófájával igazabb életet képvisel; *A tanítónő* szerencsés kifejlésével nem olyan igaz, de költőibb, érzelmesebb. Bródy egyáltalában az ellentétes elemek észrevétlen összekapcsolásában remekel: szélső valóhűség, cinizmusig menő őszinteség és szentimentalizmussal szomszédos költőiség, vaskos, alanti humor és magas pathosz, mindezeket harmonikusan összeszövi ereje. Idézzük egypár fényes jelenetét, ahol ezek a tulajdonságok legjobban kitűnnek: az iskolaszéki fegyelmi vizsgálatot, a tanítónő és az ifjú Nagy első kettősét, jobbanmondva párviadalát, azt, amikor végül a gőgös szülők a leányt megkérni, valójában — keríteni jönnek stb.

Sokan megint túlzottnak találják, hogy egy faluban ennyi alávalóság, gazság egyesüljön és a Deák Ferenc kórbonctani lovát citálják Bródyra. Lehet, hogy igazuk van abban: együtt talán nem található mindenütt annyi hitvány ember, de ki tagadná, hogy külön-külön mindegyikükkel sűrűn találkoztunk az életben. És utóvégre koncentráció, halmozás, merem mondani: túlzás nélkül alig terem erősebb színpadí hatás. Különösen az az erkölcsi hatás, az a jótékony fölháborodás, amelyet ez a darab oly magyar szociológia kivált. Közállapotaink oda érnek, hogy társadalmi drámáink, regényeink a közel jövőben, ha erkölcsi hatásra is törekszenek és az igazságot nem kendőzik, bizonyára olyanfajta vádló irodalmat fognak alkotni, ami Oroszországban felfedező, „leleplező” irodalom neve alatt Gogol idejében meg-

született, s amely, bár tagadhatatlanul nagy érdemei vannak a közállapotok javítása körül, ott máig sem fogyott ki témáiból. Hát csak hadd suhogjon nálunk is az ostor; sajnos, ezer helyütt helyén való.

W.



Tárlatok.

1. Berlieni szecesszionisták.

Amióta a német császár kiadta a *Rinnsteinkunst* martírcsináló paroláját, bizonyosság volt isten előtt, hogy Berlinnek most megvan a nagy művészete. Mi is hittünk az új igében. És most fájó szívvel kell konstatálnunk, hogy ugyanazt mondjuk, amit a farizeus. Egészen máskép, de ugyanazt. Mert nem a tárgyvilága sáros ennek a művészetnek és nem az érzésvilága, hanem ami a kettőből ered. Nem amit néznek és nem ahogyan látják, hanem ahogyan festik. Tudjuk, hogy Rembrandt csúfnál csúfabb dolgokat festett meg könnyfacsaró szépségekké és tudjuk, hogy Toulouse-Lautrec félvilági személyeket még sokkal külön helyzetekben rajzolt meg, mint Corinth az ő harisnyakötését, de úgy, hogy ottan cirádává lett a szenny és rímmé a rücskösség. Tudjuk (és beléjük szeretnők verni a berliniekbe), hogy az élet minden szemétsarka valóban teli van hallatlan aranyokkal, de csak azok számára, akik ki tudják onnan és össze tudják válogatni. A berliniek azt hiszik, hogy minden lehet a festés tárgya. Pedig csak motívuma lehet minden. És mert tárgynak néznek mindent, nem bajlódnak, hogy a motívumból a tárgyat kikaparják. Minden, ami érdektelen, relative érdekes, ők elvágják a relációktól és abszolút érdektelenné lesz. Nézzük csak azt a harisnyakötőt. Hány ezer dekoratív lehetőség halt meg itt észrevétlen, hány Tizian-kép maradt itt megfestetlen és mi született helyettük? Az unalmas, rendetlen, legszomorúbb értelemben „komoly” disznóságok iskolapéldánya. Azt kérdezzük: mit várt tőle? Távolrahatást? Mért emeli ez a nő szoknyáját. Van ennek a mozgásnak valami győzedelmes díszítő bája? Nincs. Tehát reálhatást várt. De a gyenge, anyagtalan, piszkos szín kizárja az ilyenfélét. Nem ad tehát még igazságot sem ez a piktúra, nem hogy örömet adna; *tertium* pedig *non datur* a művészetben. Mit várnak tőle? Mit vár Liebermann a Sámson és Delilától, ettől a polgárijesztő, művészijesztő kínosságtól? Úgy mentem el a Könyves Kálmánba, hogy egy nagy, nem nagyon lelkes, de kemény-igaz piktórának a felsőbbbségét fogcsikorgatva elismerjem. És másképen lett. A monumentalitás helyett (mely Liebermann egy pár kis rajzában, karcában majdnem jelen van) a festett dolgokban zavart és súlyhiányt és egyensúlyhiányt találtam. A nagy realizmus helyett, melyet olyannak vártam, hogy az ellen már igazán csak elvi kifogások lesznek tehetők, mélyvérű tárgyilagosságot láttam, mely nem a témáit, de a színeit a *Rinnstein*ből szedi; festőmesterséget találtam, amelynek nincsen stílusa, mert a hiányaival nem alkuszik meg, hanem keményfejű, önemésztő harcban él velük. Félresikerült naturalizmust, mely stílus hírébe csak abban az országban eshetett, amelyben minden stílus, amit ketten ugyanúgy csinálnak.

Nekünk hatalmas diadal ez a kiállítás. Mert itt látható, hogy a Mieink, amikor ugyanezt akarták, szebben elérték, ma pedig rég jobbat akarnak. Itt láthatjuk mi (akik Párisban gyógyulunk), hogy van egy baj, ami ellen már Paris se használ. Hogy van egy foka a múzsától meg nem csókoltságnak, amely — akár tehetséggel is — művészi értékelésbe nem esik. És ezért van megengedve, ezért szükséges itt egy árnyalatot nem néző brutalitás. Hol itt a szecesszió? Fogták a festéket és a műteremből kivitték a *mons sacerre*, de a festék csak megmaradt festéknek. Hol a csere? Anekdota helyett tárgyimadás (anyagosság nélkül). Pózkod helyett durvaságok. Piszkos barnák helyett piszkos zöldek.

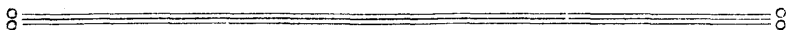
A kiállításon egy magyar szobor is van. Vedres Márknak egy férfi-aktja: büszkén jelzi a mi ifjú erőnket, szembe állítván a kietlen vendégekkel a maga életből érett egyszerű szépségét.

II. Tavaszi tárlat.

Az maradt csak, ami volt: a művészet hálósobája. És az is fog maradni. Mert az élők és az éberek menekülnek onnan és újabb alvók újabb hangnemeit hozzák a hortyogásnak. Néha egyik-másik alvós közben meg is hal: senki se veszi észre, a szag nem romlik, ha egygyel több a rothadó, a szag nem javul, ha betéved valami virág, ugyanaz marad a szag, ismerjük.

A szobrok még mennek valahogy. Mindenki felett Simay, a mi nagy szobrászunk, akiről tudjuk, hogy egy kicsi majmocskáról száz gyönyörű ornamentet és ötven megrázó silhouettet tud átlopni egy darab bronzba. Most egy oroszlán pár van itt, amelyik gyászos kőben szövi a szerelmet. Nagy a szerelem, de még nagyobb a kő. Lányi egy öreg asszony fejét küldte. Csillag István ügyes plaketteket. — A festők szomorúak. És már a legnagyobbknak is, úgy sejdítem, mellére hanyatlik a feje. Mednyánszky úgyszólván „életnagyságra nagyítva” küldte el a régi szép, szomorú tájait. (De a sóhaj megnyúlt és lön belőle ásitás.) Herrer Caesar-t kell még megemlíteni, Magyar-Mannheimert és Márkot, Siligait (akinek még valami zölddel kell hitelt szereznie a barnájának) és Keményffy-t. Ezután hamar le kell zárni ezt az írást: ne essék túlsok szó a hálósobáról, ne zavartassék az igazak álma!

Popper Leó.



Kortörténeti jegyzetek.

A Kossuth-szobor ügye. — Szocialisták és szindikalisták. — A jótékonyosság.

Közmegelegedést, sőt örömet keltett tavaly a közönségben a főváros Szabadságharc-szobor pályázatának eredménye; felháborodást, ádáz gyűlölködést, felekezeti harcot és egyéb piszkos szenzációk árját az imént a Kossuth-szobor pályázatának eldőlte. Tavaly nagyérdemű külföldi mesterek, hazai szakértők és laikusok megállapították, hogy az első díjjal kitüntetett s kivitelre kerülő pályamunka: a Szamovolszky Ödöné és Gách Istváné, erős tehetségű emberek műve,

amely, ha részleteiben, építészeti alakításában stb. módosításokra szorul is, kivivé becsületére fog válni monumentális szobrászatunknak. A tisztán esztétikai örömet persze fokozta — s a nem-nyertes művészek keserű piruláját pedig legalább egy kicsit megédesíti — az a tapasztalás, hogy íme, fiatal Dávidok mégis legyűrhetők a felfűtt és hatósági monopóliumokon heverő Góliátokat, a Stróblokat és Zalákat; hogy akad zsűri, amelyik ki meri állítani ezeknek a szegénységi bizonyítványt. És még az is, akinek nem Szamovolszkyék kellették első-sorban, megelégedéssel járhatott a pályaművek között, mert a versenyt színvonalon tartották olyan művészek, mint Maróti, Teles, Róna, Füredi, Margó stb.

Az idén az elfogulatlan műbíráló úgy érezhette magát az iparcsarnokban, mintha a magyar szobrászat csődtömege venné körül. Általános gondolatínség, járványos erőtlenség, formaszegénység, hamis pózzal takart laposság, kacagtató ízléstelenségek halmazata, a monumentalitásra törekvésnek legfeljebb elvetélései. Csupa, csakugyan az iparcsarnokba való mesterember. (Bocsássanak meg ezért a jobbkaliberű művészek, egy Kallós, egy Róna, de ezúttal még önmaguk eddigi rekordját sem érték el.)

Ezekután egészen természetszerű lett volna, ha a pályabíróság megállapítja, hogy a kivitelre egyik terv sem alkalmas. Az első díj kivételével, amelyhez a szabályok a kiviteli megbízást is kötik, kiadhatta volna a többi vigaszdíjat; ezt senki sem sajnálta volna szegény művészeinktől, akik utóvégre mégis csak dolgoztak, áldoztak. És kiírtak volna egy újabb pályázatot, amely alkalmasabb időben, alkalmasabb körülmények között járt volna le és talán nem vezet ilyen siralmas csődre s mindarra, ami szenny nyomában kavarog . . .

Alkalmasabb időben? Gondolkodjunk egy kicsit. Alkalmasabb lehetett volna néhány későbbi év. A tavalyi Szabadságharc-szoborpályázat, az azelőtti Erzsébet-pályázatok, a Kossuth-mauzóleum stb., hogy csak a nagy pályázatokat említsük, kissé kiszivattyúzták művészeink nem túlságosan gazdag invencióját, vénáját. Egy sereg elsőrendű művész küzdött, fáradt el akkor. Az idén távol maradt. Jött a második klasszis és a klasszison kívüliek mezei hada. Azután: Kossuth-szobrot kellett alkotni, miután előbb Szabadságharc-szobor volt a feladat. A két szobor között eleinte nemcsak eszmei kapcsolatot terveztek, hanem térbelit is: mindakettőt a Szabadság-térre akarták fölállítani. A két gondolatkör művészeink koponyájában zavarta egymást. A Szabadságharc-szoborba a legtöbben belekeverték Kossuthot s a Kossuth-szoborba a szabadságharcot, ami könnyen érthető. A Szabadságharc-szobor pályázatnál láttunk ugyan törekvést, hogy a szabadságharc, illetve a szabadság gondolata lehetőleg függetleníttessék konkrét, történelmi egyének alakjától, pl. a Kossuthétól. (Így tett pl. Maróti, Teles, Ligeti — Jámbor — Bálint stb.) De sokaknak ez nem tetszett. A magyar szabadságharcot, a héroszkultuszt üzők szerint, nem lehet elképzelni Kossuth, Petőfi, Batthyány stb. jellegzetes alakjainak előtérben állása nélkül. Így hát a legtöbb szobrász előtérbe állította őket, a nép és katonaság élére. Jött most a Kossuth szobra. Megörökítendő Kossuth Lajos, méltóan a szerephez, amelyet nemzetünk életében betöltött.

De nagy és meglehetősen komplikált személyiségének mely vonásai domboríttassanak ki? A legtöbben rátértek a közhelyek országútjára, ahol nem nő többet se fű, se virág. Kaptunk megint láncot törő népet, katonaságot — mentől többet, mentől lármásabbat — s élén, vagy fölébe emelve — abroszos asztalon szónokolva, sőt Lantos-Tencer összetört mintáján: lovon — Kossuth Lajost, a népvézért, a népszónokot, olykor díszmagyarkák környezetében. És csupa ismert, agyonkoptatott pózban, amelynek még az is átkozottul közös jellemvonása, hogy nem egy nagy államférfi, nem a nemzet apja, hanem egy hadonászó hősszínész, vagy egy magas áriát kivágó operaénekes benyomását kelti.

A művészek vakon követték a hagyomány, az egykorú képek stb. külsőségeit és nem vetettek számot azzal, hogy mai gondolkodásunk, érzésvilágunk nem színészi pózokat keres szobrokban sem, hanem mesterkéletlen, egyszerű emberi nagyságot. Hogy Kossuth, Petőfi stb. külsőségekkel is beleillettek a nagypátosú időkbe, de ma már — ismételjük, hogy csak külsőségeikkel — teatrálisoknak tűnnek föl nekünk. Hogy a történelmi igazságszolgáltatás — amely még csak ezután fog részletes adatokra alapított ítéletet látni — leszedheti ugyan Kossuthról a félisten kápráztató mezét, de nem vet köztetheti ki emberi nagyságából, emberi tragikumából, amely független minden időtől és annak minden divatjából, külső attribútumából. Hogy ennél fogva Kossuth és élete műve márványba véshető, ércebe önthető színészkosztüm, színészpózok nélkül is. Nem vagyok szobrász, nem akarok, nem is tudok tanácsokat adni, hogyan kellett volna tehát Kossuth szobrát megtervezni, de érzem, hogy egy Meunier, Klinger, Rodin, sőt az itt járt szakértők: van der Stappen, Hildebrand és Calandra — az emberi és művészi realitások barátai — hasonlóképp gondolkoztak volna.

Horvai János, aki oly tömegesen szállítja a Kossuth-szobrokat, mint a Fellner és Hellmer cég a színházakat, ezúttal eltért az általános sablontól és különlegességül félretett Budapest, az ország szíve számára egy külön eszmét. A dörgő hangú, milliókat felébresztő, magával ragadó népszónok helyett élénk állít egy alakot — félig ember, félig fantóm; köpönyegben, ha tetszik, halotti lepelben, ha úgy jobban tetszik — elmosódott körvonalakban, de mégis mély szomorúságot kifejezve, mint legyőzött, mint áldozat, mint kétségbeesett. *Alatta* pedig — egy Széchenyi, Eötvös, Deák mint *dii minorum gentium* — az első független felelős minisztérium tagjai, megint csupa szomorú és szomorkodó alak, mintha valaminek a sírját állanak körül. Hátról pedig az öreg 48-as honvéd merengő és megnyugvó alakja. Valóban ez nem küzdő és győzelmei reménylő nemzet öntudatának, önbizalmának és erejének monumentuma, hanem egy végkép elbukott, hitevesztett, a nemzetek közül kitorúlt nép síremléke, amely amellet művészileg épenhogy csak középszerű, nemzeti emlékeknek pedig teljesen kisszerű és túllontúl igénytelen. Horvai pátrónusai azonban szóban és nyomdafestékben igen szép gondolatnak minősítették ezt az általános lamentálást. Horvai szerintük összefüggésbe hozta Kossuthot legnagyobb alkotásával, a parlamentarizmussal s a parlamentáris minisztériummal és kifejezte azt

a mély szomorúságot, amely őket eltölti, hogy ez az alkotás oly hamar hajótörést szenvedett. Hajótörést szenvedett? Csakugyan. De nem akkor és annak következtében, amely időre és okra a belemagyarázó urak gondoltak. Nem a forradalomban s a következő abszolutisztikus intermezzóban s nem az „átkos” Bécs miatt. Csakugyan csődjét érezzük nemcsak a parlamentarizmusnak, hanem egyéb 48-as alkotásnak is, de ma, a maiak és honfitársaink hibájából. 48 az igazi demokrácia jegyében indult, de csakhamar más rétegek kezdtek ráborulni, ma pedig már mélyre temette a belső reakció számumszele és futóhomokja. De a terv szerzője bizonyára megrémül, ha azt imputáljuk neki, hogy ilyesmit akart megörökíteni.

A zsűri döntésének létrejöttével nem foglalkozunk. Alakilag a döntés rendben van, bár kétségtelen, hogy a mérleg serpenyőjében többet nyomott a Brennus-kardja, mint a művészi szakértelem. Megmondtuk már, hogy mi egy tervért sem rajongunk és alig csalódunk, ha azt gyanítjuk, hogy a bíráló-bizottság, amikor sietett a díjat mindenáron kiadni, a közvélemény nyomása alatt állott, hogy meg kell már egyszer mutatnunk, hogy merünk Kossuth-szobrot állítani. Pedig — a közvélemény hamis eszmemenetének medrében maradván — talán csak azt bizonyítjuk be, hogy már „szabad” Kossuth-szobrot állítanunk, mert különben a *Beschwichtigungshofrat*-ok bizonyára nem rajongtak volna még a Horvai ártatlan *carmen miserabile*-ja iránt sem.

S a *facit*? Budapestnek lesz Kossuth-szobra, még pedig rossz. Baj ez? Eggyel több vagy kevesebb a sok rossz között, igazán meg sem kottyán. Kossuth Lajos nagyságának ez nem árt; a Széchenyiének, Deákénak sem ártott, hogy olyan monsztrumokban örökítették meg. S a művészi szempont? Ki beszél itt művészetről? Amikor itt mindig csak politikáról, még pedig csipri-csupri, aktuális politikáról és személyi szempontokról van szó. Budapest százazrei közül nincs tíz ember, akinek, ha este rágondol, elüzné az egészséges álmát az, hogy Széchenyinek, Deáknak — s ezentúl Kossuthnak is — micsoda szobrai vannak Budapesten. (*T—e.*)

A szocializmus fejlődésének legújabb fázisát, melyet az az előrehaladottabb ipari fejlettségű országokban, főleg a latin népeknél ölt, a szindikalisták és a szocialisták közötti ellentét határozza meg. Ha az ember külföldre megy, különösen Franciaországba és Olaszországba, heves harci lárma üti meg fülét a szocialista táboron belül. Így Olaszországban az utóbbi hetekben a kedélyek izgalma tetőpontra hágott s kétségtelenül nem csekély része volt ez izgalomnak a római véres nap létrehozásában. A vasúti munkások érdekében tartott amnesztia-kongresszus szenvedelmes vitákra vezetett a szocialisták és a szindikalisták között. Különösen a parlamenti csoport volt gyűlölködő támadások céltáblája és az egykori nagy ellentétesek, Ferri és Turati és híveik a szindikalista csoport meg nem különböztetett haragjának voltak tárgyai. Ez az elkeseredett hangulat odáig fokozódott, hogy a szindikalisták a kongresszust elhagyták s külön határozatot hoztak eképen:

„Az egybegyűltek újra hangsúlyozván, hogy a munkásosztály harci fegyverei az általános sztrájk, a bojkott, a *sabotage* és a forradalmi energia többi más megnyilvánulásai; megállapítván, hogy az Általános Munkászövetség által összehívott kongresszus elvetélt és csődöt mondott (*avortito e fallito*) maguknak a szövetség képviselőinek önkéntes vallomásai szerint is, kik a kongresszust egybehívták;

látván, hogy a munkásosztály jelenlegi vezérei tisztán kimutatták, hogy minő rejtett és a munkásosztály érdekeitől távoleső indokokból hívták össze a kongresszust a politikai áldozatok érdekében egy emberbarát érzelem cégére alatt;

az ellenállás nemzeti bizottságára bizzák a politikai áldozatok érdekében való agitáció fejlesztését és a szervezet védelmét.”

Nem szabad a manapság igen gyakori ilyen és hasonló manifesztációk jelentőségét túlbecsülni, mert ép Rómában is kitűnt, hogy a szindikalisták a munkáságnak aránylag még igen kis töredéke felett rendelkeznek. Viszont nem kisebb hiba volna a mozgalom lebecsülése, mely már elég általánosan elterjedt és elméletben is megalapozott arra, hogy a még igen zavaros körvonalak mögött abban valami fejlődéstörténeti növmot ismerjünk fel, mely nemcsak a pártteoretikusok, de az elméleti kutatók tanulmányára is méltó. És tényleg a szindikalista mozgalom ma már a német közgazdaságirodalomnak egy meglehetősen sűrűn tanulmányozott fejezete.

Ilyen körülmények között nem lesz érdektelen itt megemlékezni Hubert Lagardelle dolgozatáról, melyet a *Documents du Progrés* áprilisi számában írt a szindikalizmusról a világ intellectualjeinek tájékoztatására. Lagardelle fejtegetéseinek különös súlyt ad az a körülmény, hogy az új iránynak egyik legrégebb és legkonzekvensebb harcosa s az általa szerkesztett *Mouvement Socialiste* körül csoportosulnak a „forradalmi szocializmus” francia vezéralakjai.

„A szindikalizmus az az elmélet, mely a forradalmi szellemtől áthatott munkás szakszervezeteknek társadalmat átalakító értéket tulajdonít. Ez egy munkás szocializmus. Osztályharc elméletével szembe kerül a korporatizmussal, melynek az angol trade-unionizmus képezi tipikus alakját; azzal a túlsúllyal, melyet a proletár intézményeknek ad, elválik a parlamentari szocializmustól; a pozitív alkotások gondozásával és az ideológia magvetésével különbözik a hagyományos anarchizmustól.”

E meghatározás pontosabb értelmezésére Lagardelle bővebben foglalkozik ezekkel a szindikalizmussal ellentétes irányzatokkal. A korporatizmus lényegének tekinti, hogy „nem akarja megújítani a világot. Csak javítani akarja ama munkások soraikat, kiket szervez s számukra a mai társadalomban kényelmesebb helyet akar biztosítani”. Olyan érdekképviselő tehát, mint annyi más a modern gazdasági életben. A proletár közérdekkel szemben partikuláris érdekeket melengtet. „Ekként a proletariátus önmagával szemben részekre oszlik a nem-szolidáris csoportok végtelen törmelékére, melyek külön-külön keresik speciális követelményeiket.” A korporatizmus nemcsak az egyes szakszervezetek között emel kínai falat, hanem ellentétbe jut a nem-szervezett munkásokkal is. „Egy igen kemény munkás-arisztokráciát alkot,

a parvenük kegyetlen kotteriáját . . .” A korporatizmus így a kapitalistákkal a polgári élet közös ideálján alapul. „A hatalmas korporatista szervezetek miben sem különböznek a munkaadók szervezeteitől: ugyanaz a centralizáció, a kompromisszumoknak ugyanaz a gyakorlata, ugyanaz a kizárólagos törődés a pénzügyi hatalommal.” Ezek a szervezetek szükségkép bankokká és biztosítótársulatokká lesznek a proletariátus számára. Pénzügyi eredményei tényleg olykor bámolatra méltók, de épenséggel nem érdeklik a kulturfejlődést.

„A parlamenti szocializmus és a szindikalizmus elméletileg ugyanazt a célt követik, amely a termelés és a szétosztás eszközeinek közös tulajdona. De a szindikalizmus azzal vádolja a parlamenti szocializmust, hogy a gazdasági fanatizmusból indul ki és az államiságban (*étatisme*) és a demokrata korrupcióban vész el.” A parlamenti szocializmus képviselői — Marx megfigyeléseit karikírozva — mindent a gazdasági erők spontán fejlődésétől vártak. „A munkás akarat eltűnt a gazdasági fatalizmus előtt.” Ezt a gazdasági fatalizmust egy politikai követte. A parlamenti szocialisták elegendőnek tartották az államhatalom elfoglalását és a szocializmus dekretálását. Úgy a reformisták, mint a forradalmárok egyek voltak ebben az optimizmusban. Különbőség közöttük csak abban van, hogy a reformisták fokozatosan, a forradalmárok egyszerre, diktátori módon, akarják az államhatalmat meghódítani. De „az emberek érzelmei és hajlandóságai nem változnak meg a hatalom rendeletére és a törvényhozó gépezet nem pótolja a hiányzó realitást”. A parlamenti szocializmusnak ez a tévedése a szindikalizmus szerint onnan ered, hogy a pártokat az osztályok politikai kifejezőinek tartja. Pedig az osztály természetes képződmény, míg a párt mesterséges. „Nincs semmi összefüggés szocialista politikusoknak uralomra jutása és a munkásosztály előrehaladása között.” Millerand, Briand, Viviani részvétele a kormányzatban miben sem változtatta meg az osztályok erőviszonyait. Ép oly kevésbé változtatna a dolgokon, ha az összes miniszterek szocialisták volnának. „Egy ilyen gyakorlat súlyos veszedelmet rejt magában: a proletariátus összes reményességét a hatalom csodás beavatkozásába koncentrálna, azt mondván neki, hogy felszabadulását egy külső erőtől várja, s parlamenti szocializmus megbénított benne minden személyes erő kifejtést és eltérítette a pozitív alkotásoktól. És ami még több: az állam működéseinek korlátlan kiterjesztését követelve, egybeolvadt a vulgáris etatizmussal, vagyis a szocialista koncepciók legdeprimálóbb formájával.” A szindikalizmus nem bíz a demokráciának új értékeket termő erejében. A demokrácia a polgár elvont eszméjén alapszik s nem törődik osztályhelyzetével. „Azonos értékekkel számol, melyeket csak össze kell adni és amelyeknek száma alkotja a törvényt . . . Az állam működése épen abban áll, hogy rendet teremtsen az egyéneknek ebben a chaoszban: csak azért van tekintélye ott fenn, mivel anarchizmus honol itt lenn.” Az állam és az egyének közötti nagy szakadékot a pártok töltik ki. A polgárok csak megbízottaik által vehetnek részt az állam igazgatásában. A demokráciának ezen közvetett cselekvési elve (*action indirecte*) az, melyet a szindikalizmus az emberi egyéniség megrontójának tart. Általa a polgárok nem döntenek a

tényleges, vitális problémák felett, hanem a bizonytalan kérdések ama tömkelege felett, melyet közérdeknek neveznek. Ha egyszer megbízottjukat kiválasztották, tétlenek maradnak. „Ez a restség kötelező. Ez a gyöngé király egyszersmind egy tétlen király.” Emellett a pártélet demoralizálja az embereket. „Állhatatlanságból vagy szeszélyből az egyiktől a másikhoz csatlakozva, felingerelve némelyek árulása által és elcsábítva mások dicsekvése által, a választó többé nem más, mint egy siralmas gazdátlan jószág, az örökös becsapott.” A szocialista párt is olyan politikai párt, mint a többi. „Ez nem azt jelenti, hogy a szindikalizmus kétségbe vonná részleges szerepét. Csak azt tagadja, hogy képes volna átalakítani a világot.”

Újabb időben még a kommunista anarchisták is nagyon támadták a szindikalizmust. „Főleg pragmatizmusát és anti-intellektualizmusát ostromolták. A szindikalizmus a munkástapasztalatból és nem elméletekből született. És csak megveti a dogmákat és a formulákat. Módszere módfelett realista. A legszerűebb gazdasági igényekből indul ki, hogy fokozatosan a legmagasabb általánosságokhoz jusson el. Mindenekelőtt a munkásokat közvetlen érdekeik védelmére hívja fel, hogy azután rávezesse őket oly világnézetre, melyet ők maguk saját tevékenységeikből alkotnak.” Az anarchizmusban ellenben az eszme szüli a tettet. A gazdaság háttérbe szorul az ideológia előtt. A szindikalizmusban csak alkalmas teret lát eszméi propagálására. Emellett „elveti az osztály és az osztályharc fogalmát, melyek az alapvető szindikalista fogalmak. Nem fordul különlegesen a munkásokhoz, hanem minden emberhez. Nem munkásmozgalom ez, hanem emberi mozgalom ... A tudományos babonáság, az írott dolgok imádata, az intellektualizmus minden formájában nem talál náluk fanatikusabb hívőkre.” Allamellenességük is eltérő. Az állammal szemben, miként Spencer, az egyént állítják. A szindikalizmus ellenben saját, pozitív intézményeit.

A parlamentarizmus terén hasonló különbség. „Az anarchizmus anti-parlamentáris; a polgárhoz fordul, követeli, hogy ne szavazzon, hogy ne törődjék az állami gépezettel. A szindikalizmus extraparlamentáris: nem ismeri a polgárt és csak termelőket ismer. De ha sajátos feladata megvalósítására a parlament útjai nem is az övéi, a szakszervezeteken kívül szabadjára hagyja a szervezett munkásoknak, hogy a politikai pártokat más célokra használják fel. Nem köti őket semmi-féle dogmához.”

„Nincs tehát hasonlóság az anarchizmus és a szindikalizmus között. Létezik ugyan egy áramlat, mely munkás-anarchizmus neve alatt összevegyülni készül a szindikalizmussal. De tényleg ez hátat fordít az anarchista elméleteknek és a hivatalos anarchizmus úgy tekint, mint „eltévelyedést” és támadja.”

Mindebből következik, hogy a szindikalizmus munkás-szocializmus és az intézmények szocializmusa. „Minden osztály gazdasági szerkezetének megfelelően kifejleszti sajátos küzdelmi szerveit, melyekben megnyilvánul a saját maga fogalma a jogról . . . Az osztályharc végső elemzésében nem más, mint egy jogért, egy elvért való küzdelem.”

„A szindikalizmusnak egész feladata éppen abban áll, hogy szervezve a munkásokat amaz új ideál diadalra juttatására, melyet magukban hordanak. Mi ez az új eszmény? Ez a munka joga a saját maga szervezésére. A termelők fel akarják szabadítani a műhely minden külső gyámkodás alól és a munkaadó által gyakorolt fegyelem helyébe a szövetség munkások önkéntes fegyelmét léptetni.” A szabad munka a szabad társadalomban elve csak a szakszervezetek által valósítható meg, hisz a szakszervezet nem más, mint a műhely függvénye. Mint Marx mondotta, a szakszervezetek azt a szerepet játszószák a munkásság felszabadításában, mint a városok a polgárságében.

A szakszervezetek az első sztrájkokból eredtek, melyek „az osztályosztón első fellobbanásai” voltak. „A pillanatnyi lázadás (*révolte momentanée*) a koalíció formájában helyet ad az állandó lázadásnak, a szakszervezet formájában.” A sztrájk többé nem a szervezet elszigetelt aktusa, hanem az osztály aktusa. „A szakszervezetnek célja ép úgy a munkaadó beavatkozási jogának tönkretétele, miként anyagi előnyök kivívása. Ekként növekszik lassanként a szabad munka fogalma s úrrá lesz minden a küzdelemben sodort munkáson.”

Ugyanez a jelenség az állami hatalom elleni küzdelemben. „Az állam-ellenesség a kormányzati hatalmak jelenlétével veszi kezdetét a tőkés és a munkások közötti küzdelemben. Kezdetben a hatalom képviselőire szorítkozik, kikkel a munkások közvetlenül összeütközésbe jutnak. De észrevétlenül az egész kormányzati gépezetre kiterjed s az állam ezentúl nem mint gondviselés, hanem mint zsarnok jelentkezik a munkásoknak. És miként a szakszervezetnek az az eredménye van, hogy a munkaadótól elveszi tevékenységeit a műhelyen belül, akként egyszersmind az is a célja, hogy az államtól elragadja funkcióit a társadalmon belül. Arra törekszik, hogy elvegye tőle mindazokat a jogosítványokat, melyeket visszaéléssel monopolizált és amelyek a munka világára vonatkoznak, hogy azokat egyedül ő vegye kezébe, mint ahogy jog szerint őt illetik meg.”

„Ezen küzdelem utolsó felvonása, mint egy rettenetes általános sztrájk jelentkezik, melyet a termelők kiáltanak ki, akik a szervezetség és képesség olyan fokára jutottak, hogy képesek a műhelyek működését biztosítani. Nincs itt szó többé az állam illuzórius közbelépéséről, hanem a teremtő fejlődés utolsó szakáról. Még kevésbé képzeljük a sötétségbe való ugrással a társadalmi átalakulás lehetőségét, hanem egy hosszasan megszilárdított hídon át.”

„A szüntelen megújult személyes erőfeszítések ez a gyakorlata alkotja a közvetlen cselekvést (*action directe*). Nincs többé szó képviselétről, helyettesítésről, hanem a felelősség, a méltóság, az energia eszméihez való állandó appellálásról. Sem kompromisszum, sem alkuvás, hanem a harc minden kockázatával és lázával.”

A szindikalizmus nemcsak a demokrácia indirekt cselekvését veti meg, hanem tekintélyi szervezetét is. A politikai társadalom hierarchikus berendezése helyébe a federalizmust, a decentralizációt és az önkormányzatot lépteti. „A szabad szakszervezet a szabad szövetségben és a szabad szövetség az egyetemes szövetség-

ben: mi sem emlékeztet itt a kormányzati eljárás központosító módszereire.”

Végül a forradalmi szakszervezeteknek nincs más ereje, mint a szervezettek erkölcsi ereje. Semmiféle kényszerítő hatalmuk nincs, mint az államnak. Semmiféle jutalom, állás, színekura felett nem rendelkeznek. A legbátrabbak, a legerősebbek, a legönfeláldozóbbak vezetnek itt, akiket a tömeg ösztönszerűen követ. Nincs intézménybeli ellentét köztük és a szervezetlen munkások között, mert alapeszméjük, alapérdekük közös. Tényleg „a tapasztalat bizonyítja, hogy a sztrájkokban mint egy ember emelkedik fel a munkásság vallásbeli és politikai hitre való különbség nélkül”.

„Minden új a szindikalizmusban: eszmék és szervezés. Ez egy fiatal és hódító osztály merész mozgalma, mely mindent önmagából merít, mely eredeti alkotásokban mutatja ki erejét s mely a világnak, Nietzsche szavai szerint, az értékek egy új értékelését adja.”

Ez a Lagardelle gondolatmenete, mely kétségtelenül lépten-nyomon kihívja a bírálókat, de alkalmas arra, hogy élénk világitásba helyezze a szocializmusnak ha nem is legújabb fejleményeit, de legalább is vezető embereinek — óh! a gyűlölt szó — ideológiáját, amely, mint tudjuk, szintén reális erő a társadalmi átalakulásokban.

A legelőkelőbb körök és a papság a szabadkőmívességgel versenyre kelve, hangoztatják a jótékonykodás szükségességét. Az Országos Gyermekvédő Liga az utcára viszi a jótékonykodás propagandáját. Néhány mágnás a jótékonykodás vándorapostolává szegődött és beutazva az országot a vidéki városok lakosságának alkalmat nyújt arra, hogy a jótékonykodás nemes és magasztos erényéről előadásokat halljon. Nem egy gazdag úr mondja el azt, hogy mindenki tartsa szem előtt, hogy a szegénységgel szemben a legszebb, legnemesebb s. egyedül helyes elv: ami az enyém, az a tied is. Az előadások és ünnepi szónoklatokban minduntalan felhangzik, a hanglétra minden magasságában, az adagio és fortissimo közti minden fokozatban a felebaráti szeretet. Ez az az alap, melyre a vándorapostolok szerint a társadalom építendő, ez az egyetlen érzés, melynek segítségével a társadalom rozoga alkotmánya megmenthető. Es dicséretükre legyen mondva, ebben igazuk van. Ha megvalósulna a társadalomban ez az elv: ami az enyém, az a tied, akkor a társadalom helyes alapon állana. Félő azonban, hogy a felebaráti szeretet e jelszavának nincs tartalma, hogy ez csak üres szó, úgy mint a keresztény-szocialisták egy vezére mondta, hogy az ő jelszavuk ez: ami az enyém, az a tied, de nem az, hogy ami a tied, az az enyém. Vagyis a keresztény felebarátság nem tűri azt, hogy a szegény, akinek a gazdag a fenti jelszót mondotta, azt mondhassa rá a nyelvtan és logika elemi szabályai szerint: tehát ami a tied, az az enyém.

A felebaráti szeretet e jelszava tehát nem igaz s így nem csoda, ha azokat az eredményeket, melyeket tőle várnak, nem fogja megvalósítani. A felebaráti szeretet jelszó csupán s a ma már gondolkozó

tömegek ennek következtében eleve meglátják az ily irányok csődjét. A szeretet az egyenlők közli érzés. A szeretet ma nagyobb, mint a történelem bármely korszakában volt, de az alsó osztályok előtt kétségtelen, hogy ők egymást szerethetik csupán, valamint a felső osztályok őket soha sem szerethetik, csupán szánhatják. A jótékonykodás forrása soha sem a szeretet, hanem a szánalom. A szeretet legfőbb tulajdonsága, hogy vízszintes irányban, az egyenlő magasságban állók közt terjed. A jótékonykodás apostolai maguk sem tudják talán, de ők is csak szánalmat éreznek. A nép ezt már régen megérezte s ezért nem fogadja a jótékonykodást hálával. Tudja már régen, hogy a felebaráti szeretet érény, de tudja azt is, hogy arra a kérdésre: ki a felebarát? mindenki másképen felel, de senki sem tekinti felebarátjának a társadalom legalsó osztályában levőket, azok közül, akik legfelül vannak.

Az újkor meghozta a tömegeknek a szeretet alapján egymással való egyesülését és a többiekkel szemben a küzdelmét, akiket szintén összefűz a szeretet. E küzdelem növelte meg az összevalók egymáshoz való szeretetét annyira, hogy a felsőbbekkel szemben a közöny átalakulhatott ellenszenvvé, sőt sokszor gyűlöletté. Aki jól lát, az meglátja a mai tömegmozgalmakban azt az irányzatot, mely a hasonlók, rokonokat szeretetre bírta, az meglátja azt is, hogy a szeretet nem kevesebb ma, mint régen, sőt azt is, hogy a felebarátok köre mindinkább terjed, de meglátja azt is, hogy a szeretet növekvése nem öncéi, hanem a felebarátok sorsának javítását célozza. Ennek a módja tekintetében lényeges a különbség a szeretet hirdetői és a szeretetet érzők közt. A tömegek megtanultak szeretni s így egymásért küzdeni. Ezt a küzdelmet a felebaráti szeretetnek nevezett szánalom legszebb kifejezései, legjobb megnyilvánulásai sem állíthatják meg.

Nincs szükség szánalomra, hanem a tömegek mozgalmaival párhuzamosan oly intézmények létesítésére, melyek a tömegek kitörései ellen a társadalmat azért biztosítják, mivel újabb s újabb lépést jelentenek a társadalom oly alakulása felé, melyben a szeretet szó nem fog szánalmat takarni. Amíg ezt meg nem értik, amíg a felebaráti szeretet első föltételeként az egyenlőséget is nem hirdetik a jótékonykodók, addig jótékonyosságukért mindig háladánsággal fognak fizetni a megajándékozottak s így hamar elveszik kedvüket a jótékonyagtól. Legfeljebb a mai társadalom fenmaradásának biztosító díjaként lehet a jótékony intézményeket, de nem a szeretet nyilvánulásának tekinteni.

(Á. P.)





Könyvismertetések és bírálatok*)

A világgép. (*Die Weltmaschine. Erster Teil: Der Mechanismus des Weltalls von Carl Snyder Leipzig. Verlag von Johann Ambrosius Barth 1908 IX 469.*)

Egy világnézet ereje — *ceteris paribus* — az azt vallók számától függ. A természettudományi világnézet, mint társadalmi erő, mint az akaratokat és a kedélyeket formáló

meggyőződés szinte napjainkig igen gyöngye volt. Míg a laboratóriumokban ez a világnézet napról-napra aratta diadalait, míg a külvilágban a technikai berendezések csodás világát hozta létre, melyen a javak termelésének és kicserélésének egy egészen új rendje nyugszik s ezzel így megváltoztatta az egész politikai élet jellegét is: addig ezekkel a hihetetlen átalakulásokkal nem állt arányban az a másik, mely az emberek lelki életében lefolyt. Az emberek túlnyomó többségének élete a régi vallásos és metafizikai eszmék taposómalmában folyik le és azok a kevesek, kik a „hitetlenségig” felvergődnek, az új világnézetet csak néhány elkoptatott frázissal intézik el, lelkesednek is érte olykor, de igazi tartalmát nem ismerik. És akik őszinték, meg is mondják, hogy a természettudomány a legtermékenyebb tudomány ugyan, de csak szakembereknek való, a laikus nem érti meg s eredményei az ő számára unalmasak. A rettenetesen sivár középiskolai képletbemagoltatásoknak azt köszönjük, hogy kikerülve az életbe nagy respektussal, de kevés valódi érdeklődéssel szemléljük a természettudományi kutatásokat s még kevésbé vagyunk képesek azoknak jelenlegi státusát követni. Így van azután, hogy vannak millió és millió bibliás emberek, van néhány százezer hitetlen, vagy ú. n. szabadgondolkodó, kik a materialista vagy monista filozófia néhány általánosítását hirdetik végső igazságként (alig kevesebb fanatizmussal, mint a bibliai teremtés szószólói) s csak igen, igen kevesen vannak, kik behatolni igyekeznek a természettudományok valódi tartalmába s azoknak inkább konkrét eredményeit, mint bizonytalan, filozófiai általánosításait nézik s a tudomány valódi érckészlete alapján igyekeznek világnézetüket megalapozni, cselekvéseik anyagi, erkölcsi és esztétikai rendjét megszabni.

Pedig ép ez az embertípus az, melyre az új világnak szüksége van, mert a bibliai teremtés pusztá negációja nagyon sivár gondolat-

*) E rovat egy része, valamint a könyvszemle helyszüke miatt e számból kimaradt.

világ és kedélyállapot, ha a ledöntött istenek helyét nem foglalja el ama csodálatos rend átértése, melyet a természettudományok derítettek fel; ha a bibliai apostolok és vértanúk alakjait nem váltják fel a tudomány apostolainak és vértanúinak alakjai; ha az isteni gondviselésben és a szentek közvetítésében való vak bizalmat nem váltja fel a törvényszerűség átértése, melyet emberi munkánkkal egyre inkább megismerhetünk s céljaink számára hasznosíthatunk.

Semmi kétség, hogy ez a szükségérgzet ma már nem izolált emberek vágyódása, hanem valódi társadalmi szükséglet. Minden törekvésnek új erkölcs, új vallás, új társadalmi összefűző erők után a gyökere itt van. És az sem lehet kétséges, hogy a természettudományok népszerűsítése — ha ezt csakugyan avatott ember teszi — tényleg nemcsak pozitív tudásunk gazdagítására alkalmas, hanem minden egyébnél inkább képes felkelteni a szolidaritás, a rend, a törvényszerűség azt az érzését, mely minden valódi morál alapja.

Azoknak, akik bár hívei a természettudományi világnézetnek, de akik azt tartják, hogy pozitív, konkrét eredményei, részletvizsgálatai és tapogatózásai csak a szaktudósokat érdekelhetik, nem tudom elég melegen figyelmükbe ajánlani az amerikai Snyder könyveit. Azt hiszem, hogy azt a nagyarányú népszerűsítő munkát, melyet Böische, Francé és társaik oly szép eredménnyel kezdettek meg, Snyder hatalmasabb eszközökkel és termékenyebb kilátásokkal folytatja. A *Weltbild der modernen Naturwissenschaft* és a német fordításban most megjelent *Weltmaschine*, véleményem szerint, a tudományos népszerűsítés utolsó szava. A Böische dagályos stílusa és a német népszerűsítő íróknál oly gyakori belletrisztikus romantika nélkül, ez az író összehasonlíthatatlanul nagyobb hatást tud elérni. Rendkívüli és többnyire első kézből merített összefoglaló tudása, a természettudományok minden ágából; pompás történelmi érzéke, mellyel minden nehézkesség nélkül kihámozza azt a fonalat, mely jelen tudásunkat régmúlt idők kutató erőfíjtéseivel egybefűzi; kristálytisza okfejtése és stílusa, mellyel a legnehezebb kérdéseket a laikus előtt is könnyen felfoghatókká teszi; minden képleteken és formulákon nyargaló pedánság hiánya; az angol faj szerencsés gyakorlatiassága, mellyel a tudomány fejlődését bekapcsolja általános gazdasági és kultúréletünkbe; tiszta és derült erkölcsi magaslata és lelkes hite a tudomány mindenhatóságában, mint a világmindenség titkainak egyedüli feltárójában és rajongó szeretete ama férfiak iránt, akiknek munkája megszerezte nekünk mindezt a fényt és világosságot; esztétikai érzéke, mellyel végig tudja élvezni a megnyitott új perspektívák fenségét avagy rejtelmességét; bátor, harcos kedve, mellyel a pozitív tudomány ellenségeit — a teológusokat és a metafizikusokat — irgalmatlan gúnynyal ostorozza: mindez együtt könyveit a világirodalom legtermékenyebb darabjai közé sorozza. Valóban a természettudományok evangéliumának megírásán dolgozik ez az érdekes ember. Szerényen pusztán népszerűsítőnek tartja magát, holott a legtöbb filozófus irigyelhetné nagy és biztos tudását, finom érzékét a legrejtettebb összefüggések iránt is. S miként az evangélium nagyon egyszerű eszközökkel s megkapó közvetlenséggel beszél el az Ige megszületésének

és fejlődésének történetét azon emberek élete történetének kapcsán, akikben és akik által az isteni akarat megvalósult: azonképen Snyder nem száraz tantételeket ismertet, nem borzalmas kézikönyveink hús- és vértelen levezetéseit, hanem az emberi nemnek egész nagy küzdelmét az igazság meghódításáért, a tudományért, amely nem egyes kiváltságoltak luxuscikke, sem finomkodó elmék szöböncolgatása, hanem az emberi nem szabadságharca, mely a történelem által fel nem jegyzett idők óta folyik az élet és a halál szankciója alatt, mint az alkalmazkodás egyetemes élettörvényének egyik esete.

A *Weltmaschine* asztronómiai tudásunkat mutatja be történelmi fejlődésében. Meglepő az az egyszerűség és tisztaság, mellyel szerző a laikus olvasónak olykor igen nehéz problémákat minden értelmes ember számára könnyen felfoghatókká teszi. De Snyder ennél sokkal többet ad. Mint fordítója, Prof. Kleinpeter, helyesen mondja: „a szerző nyilvánvalóan sokkal kevesebb súlyt helyezett a választott tárgy történelmi előadására, mint öncélra, hanem inkább arra törekedett, hogy magához az emberi szellem fejlődéséhez szolgáltatson adalékot... Mint-hogy pedig az asztronómia a legrégebb és a legexaktabb természettudomány, főlöszlegesen bővebben fejtegetni, hogy épen históriai feltárására mennyire alkalmas a történelmi-természettudományi gondolkozásba való bevezetésre. E célra ez a könyv, mely az asztronómiai kutatás nagy eredményeit plasztikusan domborítja ki, rendkívül alkalmas”.

Valóban nem képzelhető tartalmasabb és alaposabb lecke a természettudományi módszerbe, mint ez a könyv. A szociológus számára emellett még egy nagy érdekesség-e van: szerző gyakran felhasználja az alkalmat arra, hogy az asztronómiai kutatásokkal karöltve az illető kor általános kulturfejlődésére rámutasson s a tudományos fölfedezések lélektanáról és hatásainak társadalmi érvényesüléséről olykor rendkívül érdekes adatokat mondjon el.

Lássunk egy pár ilyen megállapítást. A törvényszerűség gondolatáról ezeket írja: „Még mai napig is csak kevésbé hatolt be ez a fogalom életfelfogásunkba. Minden értelmes munka alaphangját képezi, melyet írnak, ő ékíti azokat a szeretetreméltó erőlködéseket, melyek a tudományt a vallással akarják kibékíteni és bizonyos irodalmi közkedveltségnek is örvend. Mindazonáltal a törvényszerű meghatározottság ezen fogalmának minden kiterjesztésénél a mindennapi életre és gondolkodásra felsikolt a közvélemény ép úgy, miként Kopernikus tanánál a föld mozgásáról, mint Newton nehézkedési törvényénél, a fejlődési tannál és sok más alkalomkor.”

„Az emberi szellem érzelmi hajlandósága nem változott. Ma már, annyi fáradságos erőkifejtés után, elismeri a törvényt és a meghatározottságot az ég mozgásaiban, az évszakok változásában, a geológiai korszakok egymásra következésében, a nemekben és fajokban; de ugyanezt a törvényszerűséget találja fel a népek növekedésében és pusztulásában, az emberi berendezésekben, vallási tételekben és politikai tanokban, Amerika jelenlegi hegemoniájában és Spanyolország lehanyatlásában, de a történelmet pragmatikusan magyarázni s mindennapi életünket le egészen a legkisebb „jó” és „rossz” cselekedetig, a „fenséges” és „aljas” gondolatokig mint környezetünk, jelle-

münk és testi alkatunk szükségszerű s kikerülhetetlen következményeit felfogni — egy ilyen világnézet még nagyon távol áll tőlünk; minden gyakorlati kérdésben még közelebb állunk a barbárokhoz, kik a mennydörgéstől megremegtek s emberáldozatokat hoztak, hogy a haragos felsőbb lényt kiengeszteljék.”

Az ember szinte elcsodálkozik, ha arról a bámulatos lépésről olvas, melyet a görög világ tett ebben az irányban, legalább is az „élettelen” világra vonatkozólag. Snyder kimutatja, hogy egész modern asztronómiai világnézetünk csaknem minden alapvető tételében — kellő technikai eszközök hiányában természetesen durvábban és pontatlanabban — már jól megalapozottan és kidolgozottan állott a görög világban. Es ez a tudományos világnézet nem egynéhány nagy szellem rejtett tudománya volt, hanem távolabbi körökre is kihatott. így pl. „a keresztény időszámítás kezdete előtt a föld gömbalakját az egész görög világban gyermekeknek tanították”. S mindezzel karöltve járt a tudományos eszközök bámulatos gazdagsága. „A ptolomaeusi dinasztia végén az alexandriai könyvtárt 700.000 papyrusra becsülték. Mikor a 14. század végén V. Károly, a bölcsnek is nevezett, Franciaország királyi könyvtárát megalapította, 900 kötetre tudta hozni.” „De Alexandria nagy könyvtára tipikus volt korára . . . Időszámításunk 4. századában 28 közkönyvtár volt Rómában . . . Még kisebb városokban is jelentékeny értékű és terjedelmű gyűjteményekről olvasunk.”

Mindez a nagy tudás és dús anyagi kultúra tönkrement a középkor idején; az ókor nagy szellemi hőszalai háttérbe szorulnak s megjelenik helyettük a Plato és Aristoteles alakja. Sohasem voltam képes megérteni, hogy miként képes a Darwin, a Pasteur s a Spencer százada Plato-féle imbolgó fantazmagóriákkal foglalkozni. Snyder feltárja a leplet. Mindez középkori hagyomány. A középkori tudományosság az ókori világból azokat a gondolkodókat halászta ki, akik hozzá legközelebb állottak. Nem a nagy úttörőket, hanem a szöfilozófusokat. Az ókornak nem természettudósait, hanem középkori jellegű bölcselőit. Hallgassuk csak Snydert: „Tényleg ama rettenetes fecsegés olvasásakor, melyet azon időben és azután még ezer évig logikai bizonyításnak tartottak, könnyen arra a gondolatra jöhetne az ember, hogy a gondolkodás és következtetés eljárási módjai tökéletesen megváltoztak s hogy egy millenium vagy más nagyobb időszakon belül újra meg fognak változni. Különös és megzavaró gondolkodás ez, de nem kell magunkat miatta felizgatni, mert szerencsére ismerünk a görögök között elsőrangú gondolkodókat, logikus, iskolázott elméjű férfiakat, mint Demokritos, Anaxagoras, Euklid és Aristarch, akiknek nézetei, amennyire ránkmaradtak, csak kevésbé különböznek a mieinktől; és arra az eredményre juthatunk, hogy Platóival és Aristoteleseiivel Görögország akkor, miként ma is a mi korunk, tele volt üres fecsegőkkel.” (100.)

Az asztronómiai kutatások középkori állapotát vizsgálva — az egész kultúrával együtt — Snyder oly borzalmas dekadenciát konstatál, melyet megmagyarázni nem képes: „Az utolsó 20 évszázad történelem — úgymond — vannak összehasonlíthatatlan érdekességű események. Az egyik a görög kultúra lehanyatlása, a másik a renaissance.

Talán később, ha a történelem nem lesz többé fecsegők krónikája, ki fogják deríteni azokat az okokat, melyek ezekben a következményekben súlyos eseményekhez vittek és az emberi szellem apály és dagály periódusait ép oly pontosan meg fogjuk érteni, miként ma a tenger vizeinek mozgásait. Ma még teljes sötétségben vannak előttünk . . . Nem tudjuk megérteni, hogy egy olyan fényes szüret után miért száradtak ki a szőlőhegyek és épen semmit sem teremtek. Ép oly kevésbé tudjuk, hogy annyi szomorú, reménytelen év után miért hajtott ki újra a vetés és virult fel az új erőteljes élet . . . Kétség-telenül a gyöngeség s a kimerültség időszakai következett itt és a kereszténységet talán mint valami lázat foghatjuk fel, mely az emberi nemben a gyöngeség s a kimerültség időszakában erőt vett. Ennek a láznak szükségkép le kellett folynia. Tudjuk, hogy végül a meddő-ségnek és az aléltágnak ugyanazt az érzését és ugyanazt a meddő, haszontalan atheizmust hozta létre, mint mikor előbb föllépett. A vallás összezsugorodott, nem tudjuk miért, talán inkább fiziológiai, mint szellemi okokból.” (155., 156.)

Majd a felújult tudományos élet újabb kutatásait ismerteti. A vallási üldözés ellenállása egyre gyöngül, miután az elfogulatlan Ranke számítása szerint tíz millió áldozatába került az emberiségnek. Költőileg is gyönyörű, ahogyan a Kepler grandiózus alakját rajzolja meg. Persze kora nem érti meg. „Mindig a régi történet; egy nemzedékkel megelőzte korát. Esméinek várnioiok kell. Közleményei, úgy látszik, semmi figyelemreméltó benyomást nem gyakoroltak. Tényleg úgy voltak azok írva, hogy a józan lelkeket inkább vissza kellett rettenteniök. Vad kitöréseinek és misztikus fantáziáinak közepette csaknem elvesztek a bennük levő nagy igazságok.” (186.)

Azután a Galilei dicső alakja. Az esés törvényeinek induktív igazolása sem győzi meg kora „tudósait”. „A könyvfilozófusok nem tudták elhinni. Csak ellenszenvük élesbedett a fiatal emberrel szemben, aki tévedésüket bebizonyította.” Majd a távcső feltalálása egyszerre hihetetlen lendületet ad az egész tudománynak. A kopernikusi tan induktív igazolására talál.

Roppant érdekes az, amit Snyder az új tanok fogadtatásáról mond el a hivatalos világban. Pl. egy flórenci asztronóm Francesco Sizzi ekként „cáfolja meg” Galilei „tévtanait”: ”A fejen hét ablak van: két orrlyuk, két szem, két fül, egy száj; ugyanígy ez égen két barátságos csillag van, két kegytelen, két fénylő és csak Merkuro határozatlan és indifferens. Ebből, valamint a természet számos más jelenségéből, valamint a fémek hetes számából s más okokból, melyeket felsorolni unalmas volna, arra következtetünk, hogy a bolygók száma szükségkép hét.

Azonkívül a satelitiek a pusztaság számára láthatatlanok s így semmi hatást nem gyakorolhatnak a földre; s így haszontalanok volnának, tehát nem léteznek.

Ezenkívül a zsidók és a többi régi népek, ép úgy, miként a modern európaiak a hetet hét napra osztották és azokat a hét bolygó szerint nevezték el; ha most már a bolygók számát megnagyobbítjuk, az egész rendszer összedől.” (196., 197.)

Szegény Galilei le volt tárgyalva. Majd jöttek az inkuizíció üldözései és az öreg kor nyomorúsága. Snyder nemes színekkel festi meg eme martirium fenségét.

Lord Bacon értékét a közfelfogástól igen eltérően mérlegeli s vele kapcsolatban erre az ítéletre jut: „A szellemi fejlődés részletesebb történetében érdekes fejezetet lehetne írni a filozófia értékéről, a tiszta bölcselkedőjéről, szemben a kutatás és kísérletezés iskolájával. Ha az ember összeállítaná ballépéseik listáját, könnyen arra a gyászos következésre juthatna, hogy értékük nagyon csekély.” (205.)

A Newtonról szóló fejezet érdekességben talán valamennyit fölmúlja, oly tisztán állanak előttünk a nagy ember előzményei, kora, jelleme, környezete és módszere.

És az újkori gondolkozásnak ez a legnagyobb alakja minő hatást ért el? „Newton közvetlen kortársainak ítéleteiről alig kell valamit mondani, mivel egészen általános tény, hogy a *Principia* gondolatainak elvetése egyértelmű volt. Legfurcsább ez a Huygens részéről, akinek bizonyára a centrifugális erőről egyik legerősebb fegyvere volt a newtoni bizonyításnak. Egyszerűen újra a régi történet; a titokzatos helyébe Newton az egyszerűt és a törvényszerűt léptette és a vak tekintélyek az elsőtől addig ragaszkodnak, ameddig csak lehetséges.” (255.)

A könyv tele van példákkal, melyek azt igazolják, hogy nem tévedett Huxley, midőn azt mondta, hogy abban a percben, melyben valaki nagy tudományos hírnévre tesz szert, kártékonyvá válik a tudományra.

De nemcsak a tudomány kutatásait és pozitív eredményeit mutatja be Snyder történelmi fejlődésükben, hanem minduntalan utal arra a világgépre, melyet ezek az eredmények megrajzolnak. Érti és tudja, hogy nincs tudomány, mely minden antropomorf *gőg* utolsó foszlányának széttépésére, minden idétlen indeterminizmus végső kiirtására alkalmasabb és hatékonyabb leckét adna, mint az asztronómia világa, mely tele van csodálatos, bámulatos jóslatokkal, új ismeretlen égi testek, új elemek, új pályák előre való megállapításával a világmechanizmus törvényei alapján. S Snyder soha nem mulasztja el az alkalmat, hogy ily irányban idomítsa az olvasó lelkét: „Minden gondolat, minden eszme, minden érzés, minden haragkitörés, minden rejtett kívánság, minden búsongás, minden kis öröm, melyet érezünk — úgymond — ugyanígy folyik le hozzánk hasonló lények százaiban, ezreiben, lehet millióiban, ugyanazokkal az érzetekkel és érzelmekkel, kik közül néhányan egy utcányira, mások millió napmértföldre vannak tőlünk.

Ilyen szerte elterjedt jelenségek nehezen lehetnek egyéni és különböző okok eredményei. Csak arra a következtetésre juthatnak, hogy a mi életünk ép oly szigorúan meghatározott, ép oly pontosan szabályozott, mint a bolygók pályája vagy egy futócsillag felcsillámlása az égen. Aki személye jelentőségéről álmodik vagy azt hiszi, hogy a rengeteg természettel szemben emberi erőink hatalmasabbak, miként Josua a nap előtt, midőn Gibeon felett fölemelkedett, gondolja el kissé a kozmikus kerék lassúságát. Tanulja meg, hogy csalatkozásainak oka, miként Josuáé, vak tudatlanságában és kedélye gyermeki együgyűségében rejlik”. (349., 350.)

Ez az abszolút determinizmus azonban korántsem vezet, valami az életet megtagadó quietizmusra. Ellenkezőleg nincs olvasmány, mely ragyogóbb optimizmussal töltene el, mivel minden lapja a tudomány diadalmas előrehaladásáról szól és a jövő végtelen lehetőségeiről.

Nem kisebb érdeme Snydernek, hogy az asztronómia eredményeit nem izoláltan szemléli, hanem vonatkozásba hozza a kutatások más birodalmainak eredményeivel s látni engedi azokban a közös rendet, az egységes törvényszerűséget.

Ezzel a gazdag kötettel különben Snyder nem tekinti hivatását befejezettnek. „Egy következő kötetben — úgymond — közölni szándékozom a földi, emberi, társadalmi és gazdasági mechanizmusba való belátásunk fejlődését és megvizsgálni, ha vajon a földfelület átalakulásában, a szél fúvásában, az eső esésében, a birodalmak keletkezésében, nagy szellemek nagy eszmék és nagy fölfedezések megjelenésében, az inség és a bőség éveinek változásában, a ruhákban és a kosztümökben, mindennapi életünk kis eseményeiben van-e valami más rend, mint amaz, melyet Kosmosban megfigyelhetünk.” (451.)

Türelmetlenül várjuk ezt a kísérletet. Mert valaki, aki annyira átlátja a természettudományok eddig elért eredményeit s annyira távol áll a szociológusok meddő iskolai veszekedéseitől, különösen alkalmasnak látszik új utak vágására ... A tudományos fölfedezések lélektanát ismerve, mégis aligha várhatunk ilyes eredményt. De már maga a jelenségeknek pusztá szemlélete egy idegenszemű ember részéről felette termékeny lehet.

Bármint legyen is, Snyder első két kötete a legnagyobb mértékben méltó művelt emberek figyelmére. S melegen óhajtom, hogy mielőbb fordítóra és kiadóra találjanak nálunk is. J. O.

8 ===== 8

Kollektivista törvények.

(*Georges Dazet: Lois collectivistes pour l'an 19.. Paris, Edouard Cornely & Cie. 1907*)

Igen figyelemre méltó az a jelenség, mely a nemzetközi szocialista mozgalmat ma még ugyan kevésbé foglalkoztatja, de valószínű, hogy az érdeklődést nemsokára sokkal általánosabban fogja fölkelteni.

A fejlett kultúrájú államokban a szocialista program kezd szűknek bizonyulni, a differenciálás szüksége itt is mindinkább érezhetővé válik. És máris hallunk olyan hangokat, amelyek a mostanit *programm minimum* névvel illetik, a megalkotandó *programm maximum*-mal szemben.

Jaurès a francia kamarában Clémenceau miniszterelnökkel folytatott egyik nagyszabású vitájában azzal némitotta el ellenfelét, hogy a szocialisták igen komolyan foglalkoznak egy kollektivista törvényterv, tehát egy *pozitívum* megalkotásával, amely ha törvénné válik, a kollektív termelést, a szocialista társadalmat meg fogja valósítani. Ezt ő különben a *Humanité* hasábjain már előbb is megírta.

Nem sokkal e kijelentés után megtörtént az első lépés. Az 1907. évben megjelent Georges Dazet-nek *Lois collectivistes* című műve.

E mű írója azonos azzal a Dazet-val, aki a *Grand Orient de France* című szabadkőműves nagypáholyának 1905. évben megtartott

nagygyűlésén — mint ezt annak idején a szocialista sajtó is közölte — a következő kollektivistá irányzatú indítványt terjesztette elő:

„A nagygyűlés kijelenti, hogy az őszinte demokraták törekvésének ezután oda kell irányulnia, hogy társadalmi, illetve kollektív tulajdonná változtassák át, nem ugyan azokat a termelő, vagy forgalmi eszközöket, melyek még egyéni tulajdonban vannak, hanem azokat, amelyek már a kapitalista tulajdon alakját vették föl.”

Érdekes, hogy ezt az indítványt a jelen volt 285 szabadkőműves közül 107 el is fogadta, ami a francia szabadkőművességben előrenyomuló haladó iránynak már 1905. évben is elég erős voltáról tanúskodik.

Dazet ezen műve tizenkét törvénytervezetből álló csoport „a kollektivizmus tizenkét táblája”, mint ő maga némi öngúnnyal elnevezi. A munka java részét a törvények indokolása teszi, a szövegek csak függelékképpen található meg a kötet végén.

Aki még azt hiszi, hogy a kollektivizmus gyakorlatilag meg nem valósítható, az Dazet művéből meggyőződhetik, hogy a kollektivizmus megszűlése valami nagy technikai akadályokba nem ütközik. De megtanulhatja belőle azt is, hogy a szocialisták nem hiszik, hogy a termelő eszközök közössé tétele csodát teremt, hogy egy csapásra teljesen új világot fog alkotni, amelyből majd minden emberi nyomorúság hiányzik. Hanem világos lesz előtte, hogy a szocialisták, minden utópiától menten, elég nagy eredménynek fogják tarthatni, ha a kollektív termelés a társadalmat egy a mainál tökéletesebb fokra tudja emelni, a mainál egy fokkal boldogabbá tudja tenni.

Ezért ez a könyv első sorban kitűnő felvilágosító irat. Erre a célra különösen alkalmassá teszi könnyed, élvezetes, helyenként humoros írásmódja.

Dazet törvénytervezetének a lényege az, hogy el kell törölni a kapitalizmust, a kapitalista tulajdont. Ez jogi nyelvre lefordítva azt jelenti, hogy: ne legyen érvényes: a munka-, a bér-, a haszonbér-, a kölcsön-, a haszonkölcsön- és a zálogszerződés. Érvénytelen legyen tehát minden olyan szerződés, amely egyik ember erejét a másik részére egészen leköti (ezeknek típusa a munkaszerződés), valamint mindaz, amelynek segítségével valaki a maga fölösleges dolgát arra használhatja, hogy más embertársán hasznot húzzon (az ilyenek típusa a kölcsönszerződés). „A dolog ne dolgozzék az ember helyett.”

A tulajdonjog azonban, mint intézmény, nem szűnik meg. Ennek folyományaképpen az örökösödési jog sem. Vagyis — ismét jogi nyelven szólva — a kollektivizmust megalapító törvények hatása nem is annyira a dologi jog terén fog meglátszani, mint ezt talán elsőre hinnők, hanem az abolíció inkább a kötelmi jog birodalmában fog megtörténni.

Ez az álláspont első látszatra megütöközést kelthet. Hiszen szinte közhellyé vált az, hogy a szocializmus a „magántulajdont” eltörli.

Pedig a szocializmus bármennyire hangoztatja is a magántulajdon megszüntetését, voltaképpen nem ezt célozza, hanem csakis a kapitalizmust akarja kiirtani.

Könnyű belátni, hogy így van. Mert a kollektív tulajdonnak is vannak határai. Az egyéni fogyasztás tárgyai például nem állhatnak a közösség tulajdonában. Hasonlóképpen a ruházat, az egyesek apró használati eszközei sem. Ez az ismert gombostűkérdés, amelyet a szocialisták tudatlan ellenségei mindig felhoznak.

De, ha ennél kissé tovább megyünk is, akkor sem kell, hogy a kollektívizmus elvével ellenkezésbe jussunk. Mert ez az elv nem más, mint: a kollektív termelés. Csak a magános termelés az, ami a termelés mai fokán, az egyén munkájának más egyén által való kisajátítását szükségképpen magával hozza, csakis ez az, ami annyi nyomorúságot, bajt okoz. De nem fog szolgálatot okozni, ha valaki bírhat egy olyan kis házat, melyben ő maga és családja lakhatik, ha valaki bírhat oly kevés földet, olyan kis iparüzemet, amelyet maga és családja eí tud látni. Sőt ez utóbbiakra gondolva, még talán a *Sweating-system*-től sem kell tartani. Az ilyen kismértékű tulajdonról a tulajdonos természetesen úgy élők közt, mint halál esetére rendelkezhetik. Tehát az örökösödés és az adás-vétel ezen határok közt megmarad.

Ezek a kis magánüzemek pedig, amelyekben — szoros értelemben — bérmunkás vagy cseléd nincs, egy cseppet sem lehetnének veszélyesek a nagy kollektív üzemre, mert avval versenyezni nem tudnának, ha akarnának sem. De nem is fognak akarni. Mert ezekben tőkét gyűjteni úgy sem lehet, hanem csakis annyit lehet termelni, amennyit a család elfogyaszthat. És ha valaki netán mégis takarékoskodni szeretne, mit érne vele, mikor a takarékosággal összegyűjtött javakat nem lehet értékesíteni? Mert a bér- és kölcsönszerződés és így azok a módok, melyek segélyével a tőke gyümölcsözőtt, a munkaszerződéssel együtt a múlt emlékei közé tartoznak.

Tehát úgy látszik, a kötelmi jogi változtatások csakugyan életbe vágóbbak. A kis tulajdonjog, a kollektív üzemre még csak hatással sem lehet. És így a kollektívizmus megvalósítható már oly fokon is, amikor még sokan ragaszkodnak a vagyonkájukhoz. A kollektív termelés látható előnyei később — Dazet szerint is — bizonyára ezeket a röghöz, ragaszkodókat szintén rábírák arra, hogy a maguk csekély tulajdonát a kollektív termelés részére megváltassák.

Hogy a tulajdonjognak, bár csak ilyen minimális keretben való fentartása, helyes és kívánatos-e, arról végtére lehet vitatkozni. De bizonyos az, hogy a kollektív tulajdon határait meg kell szabni és hogy itt a vélemények okvetlenül el fognak ágazni.

Különbén Dazet művének megjelenése után, 1907 nyarán olvashattuk az orosz szocialistáknak a második дума elé terjesztett agrár törvényjavaslatát, amely a földtulajdonról a következő rendelkezéseket tartalmazza:

„Minden magános földtulajdon az orosz állam határain belül ezennel örökre megszűnik.”

„Azok, akik eddig valamely földet tulajdonul vagy használatban bírtak, ha úgy kívánják, a munka átlagos helyi értékét túl nem haladó arányban, továbbra is élvezhetik azon földet és azon ipari vagy földalatti keresetforrásokat, a) amelyeknek tulajdonosai voltak, b) amelyeket a kisorsolás juttatott nekik, c) amelyeket mint bérlők bírtak.”

Erről a javaslatról, írja Rubanovics, az orosz forradalmi szocialista párt egyik jelentős tagja, hogy ez nem valami idealista gondolkodás terméke, hanem ebben a kérdésben a szocialista elmélet taláU kozik az orosz parasztosztály felfogásával.

Dazet javaslata egyéb részeiben teljesen hű kibővítése a mai szocialista programoknak.

A termelés a kapitalista üzemek kisajátításából keletkező *établissements nationaux*-ban történik. A termelés az előre megállapított szükséglet szerint van szervezve. Hogy ez a szükséglet előre meghatározható, abban nem kételkedhetünk, mihelyt arra gondolunk, hogy egyes árucikkek kontingensét már ma is meghatározzák. Mindenki megkapja munkájának teljes értékét *bons nationaux* alakjában, amelyekkel az állami áruházból vásárolhat. Minden kész termék az állami áruházba kerül, amelynek mindenütt vannak fiókjai. A munka mértékegysége a normális munkaóra, amint azt már Marx is megállapította.

Mind a termelés, mind a fogyasztás szabályozása és az érték megállapítása választott bizottságok útján történik, amelyek az állam területének egy-egy kis részén működnek; választó és választható bizonyos koron túl mindenki, természetesen a nők is. A műhelyek vezetőit a munkások maguk választják.

Hogy a termelés és a fogyasztás az egész államban összhangba hozható és a szükséges javak mennyisége, valamint a javak értéke egységesen megállapítható legyen, egy statisztikai minisztériumot szerveznek, amelynek a kormányban a legfőbb szerepe lesz. A termelés és fogyasztás megállapításával járó munka olyanféle lesz, mint az állam költségvetésének kidolgozása.

A kollektív üzemeknek azonban kiadásai is vannak, mint például az irodai alkalmazottak, a hivatalnokok fizetései stb. Hogy ezek megtérüljenek, amikor valaki a munkája fejében kapott utalványt a pénztárhoz hozza, hogy azt *bons nationaux*-ra váltsa be, ezeknek mennyiségéből az előre kiszámított, úgynevezett *prélèvement*-t a pénztár levonja. Ez a *prélèvement* mindenkit egyenlően terhel, de semmiféle adó nincs.;

A kapitalisták a kisajátításkor teljes kártalanításban részesülnek, amely azonban, hogy a kapitalizmus végleg ki legyen irtva, nem egy összeg, hanem *bons nationaux*-ban kiadott megfelelő évi járadék.

Természetesen mindazok az intézmények, amelyek az egyének szabadságát és egyenlőségét biztosítják, helyet fognak nyerni a kollektivistá tervezetben is.

Dazet eltér attól a felfogástól, mely szerint a kollektivisták csak nemzetközileg, vagyis minden államban egyszerre valósítható meg. Tervezetében egyedül Franciaországra gondol, sőt a kapitalista szervezetben megmaradt más államokkal való érintkezésre is állít fel irányelveket.

A franciáknak az az eszméje azonban, hogy kollektivisták törvénytervezeteket kell kidolgozniuk, nem maradt hatás nélkül a többi államokban sem. Nemzetközi szempontból pedig a legfontosabb lépés az, hogy az 1907 szeptemberében Stuttgartban megtartott nemzetközi szocialista kongresszus is foglalkozott vele. Itt Troelstra, hollandi parlamenti képviselő szólalt fel a programmbővítés érdekében. És beszé-

dének az lett a hatása, hogy a nemzetközi kongresszus, amely, mint tudjuk, három évenként ül össze, a következő gyűlés tárgyai közé kitzúte egy kollektivista törvényműnek a kidolgozását. Megállapodtak abban is, hogy már időközben az egyes országok pártjai a szocialista sajtóban közzéteszik az erre vonatkozó munkáikat. Mert — mondta Troelstra — ezt a munkát az összes országok pártjainak egyöntetűen kell végezniök.

A stuttgarti kongresszus eme határozatának megvalósításához szintén a franciák fogtak először.

Néhány hónappal ezelőtt többen a legkitűnőbb francia szocialisták közül megalkották az *Ecole socialiste*-et, amelynek bevallott célja az, hogy a párt programját kibővítsé. Ezt pedig úgy akarják elérni, hogy „mind merészebb törvényreformokat” dolgoznak ki, amelyekkel idővel az összes szocialista célok elérhetőek lesznek.

Hogy a francia szocialisták az elsők, akik erre gondolhatnak, annak nagyon természetes oka van. Jaurès-nek egyik leggyönyörűbb műve az a fejtegetés, amelyben kimondotta, hogy a náluk uralmon levő radikális párt programja kimerülő félben van, mert annak minden követelése vagy már törvénybe van iktatva vagy már tárgyalás alatt van. A radikális program évei tehát meg vannak számlálva. Ezért, ha azt akarják, hogy Franciaországnak azon túl is legyen célja, rá keil lépni a szocialista pari követeléseinek életbe léptetésére. Mert más tennivaló egyszerűen nincs. Az első lépés pedig az óriási üzemeknek állami kisajátítása volna.

Boldog ország, amelyben már a radikális párt is fölöslegessé kezd válni!

És mivel a francia szocialisták látják, hogy az ő idejük nem-sokára elérkezik, komolyan kell készülniök a legközelebbi jövőre.

Az *Ecole socialiste* azért jelent nagy lépést a kollektivizmus mozgalmának történetében.

És mi is, akik oly messze vagyunk attól a világtól, mint az álom a valóságtól, mi is feszült figyelemmel nézhetünk Franciaország legközelebbi eseményei elé, mert azok hamarabb részesíthetnek bennünket meglepetésben, mint azt ma gondolhatnék.

Krausz Imre.

§ ===== §

A világtörténelem lépcső-fokai. (Kurt Breysig: *Der Stufenbau und die Gesetze der Weltgeschichte*. Berlin 1905.)

Németországban a szociológia külső látszatra kevésbé hódít tért, mint Francia-, Olasz-, Angolországban vagy Amerikában. Valósággal azonban csak azoknak a munkáknak a száma kisebb Németországban, amelyek a szociológiai cégrét viselik. Az a forradalom, amelyet a szociológiai módszer a társadalomtudományokban jelent, Németországban sem volt kisebb, mint a Nyugat más nagy irodalmaiban. Németországban, a tudományos decentralizáció országában, a szociológia az egyes társadalomtudományi diszciplínákba differenciálódott. S nem vesztett vele. Egy Grosse, egy Hildebrand, egy Bücher, egy Ratzel, Aschaffenburg, Oppenheimer stb. — hogy a történelmi materializmus megalkotóiról és kiépítőiről ne is szóljak — a szó legjobb értelmében szociológusok, ha a tör-

ténelem, a néprajz, a közgazdaságtan, a jogtudomány mondják is őket a magukéinak. S ezek közé a vignetta nélküli szociológusok közé tartozik Kurt Breysig, az ékesszavú berlini történettanár is.

A 123 lapos könyvecske annak a jelentékeny gondolatnak van szentelve, hogy a világ összes népei bizonyos törvényszerű fázisokon futottak végig, csakhogy a különböző népek a hasonló útnak igen különböző részeiig jutottak el. Míg egyesek még mindig a legelső fokon vesztegelnek, addig mások már igen magasra hág-tak. Ez a gondolat magában véve nem új, idáig közös tulajdona minden evolucionista fölfogásnak. Újnak mondható azonban a Breysig nyújtotta kiépítés és bizonyítás. Breysig úgy találja, hogy a görög-római, valamint a germán-román népek történelme, amely két egészen párhuzamosan haladó folyamatot mutat, típusa minden nép történelmének, csakhogy a többiek nem haladtak olyan messzire a közös úton. Azok a tipikus fejlődésszakok, amelyekre a római birodalom felbomlását megelőző 14 évszázad és az azt követő tizen-nég évszázad egyformán felbontható, Breysig szerint legjobban a germán-román Európa történelméből vett felosztással jelölhető, amely szerint őskort, ókort, középkor, új- és legújabb kort különböztetünk meg. A világ népeinek túlnyomó többsége még ma is az őskorban vesztegel, egyes kiváltságosak eljutottak az ókorig. (Pl. China Breysig szerint még mindig az ókort éli). Középkora már csak igen kevésnek volt. Az európaiakon kívül csak 4 középkori alakulatot ismer Breysig. Új és legújabb kora csak Görögországnak, Rómának és a germán-román Európának volt, illetőleg van. Érdekes az a táblázatos áttekin-tés, amely e népek fejlődésének párhuzamát mutatja:

Fejlődésszakok	Görögország	Róma	Germán-román népek
Ős-kor	—	—	400 előttig
Ó-kor	(1500?)—1000		400 előtt-től—
Korai középkor	1000 — 750	(753)—500	900—1150
Késői középkor	750 — 500	500—330	1150 —1494
Új-kor	500 — 400	330—133	1494 —1789
Leg-újabb kor	400— 30	133 Kr. e. —476 Kr. u.	1789-től

A jelzett periódusok Breysig szerint csodálatos párhuzamokat mutatnak. A korszak-határokat mértékét Breysig a politikai szervezkedésben találja, de úgy látja, hogy ezt egyéb társadalmi alakulatoknak, főleg a hitélet, valamint a művészet-formák párhuzamai kísérik. Az őskor röviden nemzetiiségi szervezet, az ókor hatalmas királyságot, a középkor a nemesség uralmát, az újkor az állami gondolat teljét és a polgárság kialakulását, a legújabbkor az imperialisztikus és demokratikus forradalmi törekvések változását jelenti, egészen röviden szólva. A könyv fénypontját a tág világtörténelmi átpillantás, a meglepő párhuzamok, főleg a politikai szervezet vallási és művészeti egyenértékeinek kimutatása teszi ki.

E zseniálisan összeállított párhuzamok azonban csak pillanatokra tudják elnyomni azt a fel-felbukkanó gondolatot: nem lehetne-e köny-

nyű szerrel sokkal mélyebbreható különbségeket feltüntetni, mint amik a Breysig hasonlóságai? Ezen a kérdésen nem lett volna szabad átsiklani, hanem becsületes ellenpróbát kellett volna megkísérelni. A könyv így bizonyára sokat vesztett volna szellemességéből, nagy vonású eredményeiből, szimmetrikusságából, de ami még így is megmaradt volna belőle, az meggyőzőbb és szilárdabb lett volna.

A könyv végén Breysig 24 fejlődéstani törvényt kísérel meg felállítani rövid formulákba fogva.

S—ó.

8

Az osztrák gazdasági

iskola. (Adolphe Landry: *L'école économique autrichienne. Rivista di Scienza, 1907. N. III. és IV.*)

Van a gazdaságtudománynak egy osztrák iskolája, melynek a munkásságát — ha sokan vitatják is — sokan jelentékenynek tartják.

Az osztrák iskola reakcióképes keletkezett a történelmi iskolával szemben. Sax Emil és Menger Károly tanításaiból született az első munka, melyben irányítás fogalmait határozottabban megnyilvánulnak, volt a Menger könyve *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre* 1871-ben. E munkában van kifejtve a határháson alapuló értékelmélet, mely éppen az osztrák iskola alapítója. Sax és Mengeren kívül tanítványaik, Wieser, Böhm-Bawerk, Zuckerkandl, Komorzynski és még többen. Nevezetesebb munkáik: Menger *Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften*, Sax *Das Wesen und die Aufgabe der Nationalökonomie* és *Grundlegung der theoretischen Staatswirtschaft*, Böhm-Bawerk *Kapital und Kapitalismus*. 1902-ben indult meg lapjuk a *Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung*.

Ma, az osztrák iskola tevékenysége úgyszólván megszűnt: így itt a pillanat arra, hogy áttekintő kritikát vessünk munkájára, azt megértjük.

Az osztrák közgazdasági írók mindenképp előtt a közgazdaságtudományának jogosultságát akarták biztosítani, melyet a történelmi iskola leíró, statisztikai munkáival és kvantitatív méréseivel már-már veszélyeztetni kezdett. Nem tagadták a tények megfigyelésének hasznát; de tagadták, hogy ez már tudomány. Tudomány csak az általánosról szólhat, ha tehát a közgazdaságnak tudománya lehetséges, ez nem tények elhalmozásában, hanem törvények megállapításában fog állani. A közgazdaságtudomány törvényeket, a tünemények között állandó relációkat fog keresni. Még pedig nem is empirikus, hanem olyan törvényeket, melyeket Menger exakt törvényeknek nevez. Az empirikus törvény egyszerűen egymásrakövetkezéseket jelent ki, melyeknek szabályosságát rövidebb-hosszabb megfigyelés állapította meg. Az exakt törvény nem mondja, hogy ez a tünemény elő fogja idézni ama tüneményt; hanem: adva lévén ilyen meg ilyen feltételek, *A* tünemény elő fogja idézni *B* tüneményt. A közgazdaságtudomány ily exakt törvények megállapítására az induktív és deduktív módszert fogja használni. Indukcióval meg fog határozni egynéhány elemi igazságot, melyekből kiindulva, azután dedukcióval levonja a lehető következtetéseket. Az osztrák iskola

indukciói elemi tényeken nyugosznak, melyeket a megfigyelés közvetlenül ad s nem tartja szükségesnek nagyon sok s összetett tény egybe-hordását.

Az osztrák iskola módszertani felfogása ennyiben megegyezik a klasszikus közgazdasági írók felfogásával. Az osztrák írókra jellemző, hogy a közgazdaságtanban a pszichológiai elemeknek nagy fontosságot tulajdonítottak. A közgazdaság nem kizárólag a pszichológián alapul; az ember gazdasági tevékenységét más tényezők is befolyásolják, pl. technikai ismeretei. De az alapvető, a mozgató elem teljesen pszichológiai, bennünk van, szükségleteinkben, amelyeket ki akarunk elégíteni, a vágyban, mely arra irányul, hogy a lehető legjobban éljünk. Ezért a cselekvő alanyok pszichológiai tanulmányozása sokat fog segíteni a gazdasági tények megértésében. Szemére vetik az osztrák iskolának, hogy szubjektív okokkal magyarázza a gazdasági tényeket. A szubjektív magyarázatokkal szemben ugyanis egy nagyon elterjedt előítélet uralkodik. Pedig a jelen esetben a szubjektív magyarázat felette áll az objektívnek. Az objektív magyarázat két objektív tényt köt össze s a közbülsőt, a pszichológiaiit kihagyja, mely pedig mindig ott van s ezért nem lesz e magyarázat biztos, a tényeknek megfelelő.

Minden közgazdasági iskolára jellemző, hogy mi az elmélete az értékről s a tökenyereségről, de leginkább jellemző ez az osztrák iskolára, mely ezekre fordított legtöbb figyelmet s ezek megoldásában tett legtöbbet.

Az érték összefügg a hasznossággal. A javak nem értékesek reánk nézve, ha nem hasznosak. De az érték nem azonos a hasznossággal. A javak hasznossága reánk nézve aszerint fogy, amint nő a birtokunkban levő mennyiségük; ez szükségleteink természetéből következik, melyek intenzitása fordított arányban van kielégítésükkel. Ha határhasznosságnak nevezzük a javak utolsó, azaz legkevésbé hasznos részének hasznosságát, mondhatjuk, hogy a javak értékét tulajdonosaira nézve e javak határhasznossága szabályozza; feltéve természetesen, hogy e javak a legjobban használatnak fel. Pl. legyen adva egy gyarmat, — más gyarmatoktól s így a kicserélés lehetőségétől elzárva, — mely bizonyos mennyiségű búzát termel. Ennek egy része szükséges az egyének fentartására a következő aratásig és az új vetésre; másik része megengedi, hogy bővebben éljenek; a harmadik szárnyasok táplálására fog szolgálni, a negyedik részt, ha még maradt valami, pálinka készítésre, az ötödik részt, ha még mindig maradt, mulattató papagályok etetésére fogják használni; nos, az aratás ez utolsó részének hasznossága fogja meghatározni az egész aratás értékét; mely annyi mint az utolsó rész hasznosságának ötszöröse.

Az érték megállapítása céljából az osztrák iskola egymást kiegészítő javakat és produktív javakat különböztet meg. Egymást kiegészítő javaknak mondja azokat, melyek csak együtt hasznosak, vagy legalább is csak együtt van meg a teljes hasznuk. Ha, most már, egy ilyen csak együtt hasznos csoport elemei ki nem pótolhatók — s külön-külön a részeknek semmi értékök sincs — akkor minden egyes elem értéke egyenlő lesz az egész csoport értékével; vagy, ha egyedül van, értéke nulla. A produktív javaknak, mint ilyeneknek, értéke azon javaknak

hasznosságától függ, melyeknek előállítására szolgál. A produktív javak értékét a legkevesbbé hasznos terméküknek hasznossága méri.

Ez a használati érték osztrák elmélete. A csereérték, az ár meghatározása a következő. Az árat meghatározza az a becslés, melyet a javak értékéhez fűz a vásárlók és eladók két határpárja, t. i. egyrészt az utolsó aki még vesz és az első aki már nem ad el, másrészt az első aki már nem vesz és az utolsó aki még elad.

A tőkenyeresség kérdésében az osztrák közgazdák lényegesen eltérnek egymástól. Böhm-Bawerk szerint, kinek felfogása a figyelemre legméltóbb, a tőkenyeresség magyarázata az, hogy az emberek a jelen javakat előnyben részesítik a jövő javak fölött. Az emberek szükségleteinek és segélyforrásainak viszonya időről-időre változik; aki reméli, hogy egy év múlva jóval több jövedelme lesz, mint ma, az szívesen ad 1050 koronát egy év múlva mai 1000 koronáért. Az emberek nem bíznak a jövőben, jobb szeretnek ma kevesebbet, mint holnap többet. S ha termelni akarunk, a jelen javak hasznosabbak, mint a jövedőbeliek. Ez okok adnak bizonyos *agiot* a jelen javak előnyére. A kamat nem egyéb, mint ez az *agio*. A kamat az az ár, melyért jelen javakat jövő javakért átengedünk. Kicsérélek jelen 1000 koronát jövő 1050 koronáért; 50 koronát kérek, amiért pénzemet csak egy év múlva használhatom.

Íme az osztrák iskola elméletei az értékről s a tőkenyerességről. A szerző véleménye szerint nem állanak meg föntartás nélkül. Ami az értékelméletet illeti, kérdezhetjük, vajjon a használati vagy szubjektív érték fogalma, mely oly nagy szerepet játszik az elméletben, nem csak illúzió játéka-e, melyre többé-kevésbé hajlandók vagyunk? Böhm-Bawerk tőkenyerességelmélete még inkább kritizálható. Megvan benne a megoldás sok eleme, de nem mind s ami megvan, az sincs kielégítően egybekapcsolva.

Az eddig felhozottakat érdekes lesz egybevetni azzal, amit Pikler Gyula*) mond e két osztrák elméletéről. „Ami jó van bennök, az régen ismeretes és ami új, az rossz.” A határhaszon elméletét mindenki tudja s nem volt közgazda, aki föl nem tette volna, ha nem is mondta ki. „Kérdezd meg bármely paraszttól: Miért adja kend olyan olcsón oda azt a sok venyigét szomszédjának? Gondolkodás nélkül azt fogja felelni: Hát, uram, van nekem bőven, több, mint amennyit a szőlőmben elhasználhatok, ha a legsűrűbben ültetem is. Nem tudom mit csináljak vele.” Pikler szerint értékelméletüknek az a hibája, hogy figyelmen kívül hagyja az előállítás vagy megszerzés költségeinek befolyását az értékre. Pedig az állandó árat a termelési költségek határozzák meg, a többi tényezők csak a pillanatnyi árra gyakorolnak befolyást. A tőkenyerességről szóló elméletükre nézve pedig ezeket mondja: „Böhm-Bawerk a maga elméletében a tőke produktivitását erőszakosan azon (különben csak csekély mértékben felforgó) tény egy esete gyanánt adja elő, hogy jövő szükségleteinket kisebbeknek tekintjük, mint a jelenlegieket; elméletének kifejtésében pedig anélkül, hogy maga észrevenné, folyton a régi értékelméletet alkalmazza és valóban ugyanazon eredményre jut, mint Ricardo.”

*) Pikler: *Angol és német közgazdaságtan. Budapesti Szemle* 1890. 167. és 168. szám.

Az iskola fogalmait még jobban meg fogja világosítani rövid rámutatás arra, mit tart az osztrák iskola a vele ellenkező történelmi, induktív és a klasszikus iskolákról.

Az osztrák gazdasági írók jól látták, hogy a gazdaságtörténetnek tudományos szempontból csak annyi a fontossága, hogy segít a közgazdaság tudományának megalkotásában és alkalmazásában. Van azonban más fontossága: érdekesség, törvények igazolása, a praktikus problémák megmutatása. Majdnem épen így nyilatkozik Pikler*) is a gazdaságtörténetről: a gazdasági statisztika, mint általában a gazdaságtörténet „a mai közgazdaság törvényeinek leltárát egyetlen darabbal sem szaporította”; haszna, azonkívül, hogy a deduktív úton talált igazságokat megerősíti, abban áll, hogy leír bizonyos állapotokat, mely leírásra „szükségök van az államférfiaknak gazdaságpolitikai intézkedéseik megététele végett”.

Az induktív módszer természetlen s alig keresztülvihető a gazdaságtanban. Mert a közgazdásznak nincs alkalmá kísérletezni s a tények összetettsége miatt nem pontos a megfigyelés, mely az indukción alapja. De különben is, hogy az indukciót alkalmazhassuk, hipotézisekhez kell folyamodnunk; a hipotézis pedig föltételezi a fogalmak előzetes kidolgozását, mely ismét csak az elemi tényekből levont dedukciók révén lehetséges. A klasszikus közgazdák mind jól tudták, hogy a gazdasági jelenségeket az ember öntudatos tevékenysége okozza s mind pszichológiai tényekből indultak ki. Azonban erős hajlamuk volt nagyon hamar elfeledni, hogy a gazdasági jelenségek magyarázatának, utolsó analízisben, mindig pszichológiai kell lenni s a gazdasági jelenségeket mint tisztán fizikaiakat tárgyalták. Emiatt azután elméleteik nem magyarázzák kielégítően a tényeket s gyakran tévedésbe esnek. A szerző konklúziói kedveznek az osztrák iskolának. Helyesli az iskola felfogását a közgazdaságtan tárgyára s módszerére vonatkozólag. Kutatásainkban nehéz az osztrák iskola felfogása szerint eljárni s e módszer nem kecsegtet közeli eredményekkel, de — a szerző szerint — biztosabbakkal s alaposabbakkal. Az iskola munkásságának nagy a hatása ma Angliában (Smart, Marshal), nagyobb Amerikában (Carver) s nem csekély Franciaországban s Itáliában.

D. L.

8=====8

Lelki epidémiák. (*Willy Hellpack: Die geistigen Epidemien. Die Gesellschaft. Sammlung sozial-psychologischer Monographien, herausgegeben von Martin Buber. 77. Band. Frankfurt a. M. Rütten & Loening, 1907.*)

Azt a kérdést veti föl a szerző e százoldalas kis könyvben, vajon lehet-e, szabad-e szociál-pathológikus jelenségekről beszélni? Van-e annak valami értelme s nemcsak üres biológiai hasonlat-e, ha azt mondjuk egy társadalmi jelenségről, hogy

pathologikus, kóros jelenség?

Egy példát hoz fel s annak kapcsán próbálja megmondani, hogy

*) Ugyanott.

mit lehet érteni szociál-pathologikus jelenség alatt. Egy prostituált, aki frigida. A frigiditás gyakori jelenség; egy német orvos szerint a német nők egy harmada frigida, nemileg érzéketlen. Maga a frigiditás veleszületett abnormitás; de hogy mi lesz egy frigidából, azt a szociális milieu határozza meg, melybe a frigida beleszületik vagy fiatalkorban kerül. Az egyik korrekt és erkölcsös marad, míg az, akinek mások a körülményei, nemcsak erkölcstelen lesz, hanem amellet *wüst*, ami még nyomorult keresetétől is megfosztja. Ez esetben egy eredeti betegség, kóros hajlam, a szociális körülményektől befolyásolva különbözőképen fejlődik. Ezt már szociál-pathologikusnak nevezhetjük; t. i. azt a jelenséget, hogy egy eredeti betegség mily kialakulását a társadalmi körülmények döntik el, hogy ugyanazon kóros hajlamból a különböző szociális milieu különböző betegséget fejleszt. A szerző a legszerencsésebbnek ezt a meghatározási tartja: szociál-pathologikus jelenség minden oly lelki betegség, melyet szociális okok határoznak meg, vagy amelyek kialakulásában azok nagy szerepet játszanak.

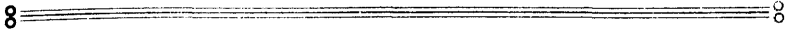
A szociál-pathologikus jelenségek tág körébe tartoznak a lelki epidémiák, tömeges lelki megbetegedések. Tömegbetegség az, mely ugyanazon helyen és időben, ugyanazon okból sokakat ellep; epidémiává lesz a tömegbetegség, ha a betegség előidézője, oka egyik emberről átvitetik a másikra, vagyis ha ragályos. Egyszerű példája a részegség: többek lelki megbetegedése ugyanazon helyen és időben ugyanazon okból, például egy lakoma alkalmával. A megbetegedés alanyai a társaság tagjai, a betegség oka alkoholmérgezés. A ragály szó ez esetben tulajdonképen csak képletesen alkalmazható, mivel csak segítő szerepe van, nem maga továbbítja a betegséget, hanem csak alkalmat ad a terjedésre. A ragályozás miként jobban látható a következő esetben. 1550. körül egy belga kolostorban kitört egy epidémia, mely egyik bentlakó megbetegedésével kezdődött. Ugyanis egy éjjel az egyik apáca sóhajtozást és nyögéseket hallott, majd nevetőgörcsöt kapott és kataléptikus testtartások voltak észlelhetők rajta. Csakhamar köréje gyűlt az egész zárda s az apácákat egyiket a másik után fogta el ugyanazon őrzöngés, ugráltak, megsebeztek egymást, majd térdeikkel felaggatták magukat a fák ágaira s úgy himbálóztak; aki útjukba került megragadták és kínozták. Ebben a példában már világosan látható, hogy mily nagy szerepet játszhatik a tömeges lelki megbetegedésekben a ragályozás.

Kérdés, hogyan történhetik e ragályozás? Hogyan lehetséges, hogy valami, ami *A* pszichéjébe belép, ennek következtében *B* pszichéjébe is belépjen? A szerző e három módot jelöli meg: rábeszélés, együttérzés (*Einführung*) és szuggesztió. Egy hisztérikus epidémia lefolyását a következőkben írja le. A ragály forrását képező elváltozás különböző okokból származhatik: lehet bármely testi vagy lelki betegség vagy ezek tettetése, meggondolatlan vagy öntudatos betegség-híresztelés. Legelőször esnek áldozatul a közelben lévő ideggyöngék. Az újságvágvágy, a kíváncsiság leghamarabb veleviszi a gyermekeket és a nőket. Az első felindulást nem szuggesztió, hanem az együttérzés okozza. De hamar belép a szuggesztió is és a növekvő együttérzés segítségével szervezi az epidémiát, mely azután annál jobban

terjed, minél nagyobb benne a hisztérikus jelleg. Épen nem ritka, hogy egy lelki beteg, egy hisztérikus vagy egy mániákus, akik megkapják az epidémiát, új, másodlagos ragályozó csomót képeznek, mely az első helyébe kerül s megváltoztatja az epidémia jellegét. Nagy segítő eszköze lehet a ragály terjedésének a rábeszélés is, amit könnyen beláthatunk, ha arra gondolunk, hogy mily hiszékenyek s könnyen rábeszélhetők az emberek.

Tudománya állapotára nézve azt mondja a szerző, hogy a lelki epidémiák tanulmányozására nézve most már nem annyira a ténygyűjtés a fontos, mint inkább az okozati összefüggések földerítése pszichológiai és pszichopathológiai analizisek által. Erre nézve két módot ajánl. Tanulmányozni kell először azokat a jelenségeket, melyek a történelmi tömeg-megbetegedésekhez hasonlóak vagy azokkal analógok: azután jegyzékbe venni s tanulmányozni a szemeink előtt lejátszódó egyes tömeg-megbetegedéseket.

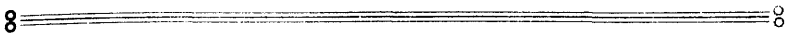
D. L.



Győri Társadalomtudományi Kör.

Az idei évi rendes közgyűlés, amelyet az egyesület március 1-én tartott meg, a leköszönt dr. Németh Károly elnök helyébe Ghyczy Elemért, a Társadalomtudományi Társaság választmányi tagját, választotta meg.

Az évi jelentés megemlékezett arról, hogy az egyesület, amelynek 112 tagja van, a nagy, főképen anyagi nehézségek ellenére is tudott eredményt elérni. A Győri Társadalomtudományi Kör négy hónapon át tartott munkáselőadásokat. A közönség körében nagy érdeklődést keltettek az egyesület egyéb előadásai is, amelyek azt eredményezik, hogy mind többen sorakoznak az előretörekvők csapatába.



MEGHÍVÓ

a Társadalomtudományi Társaságnak folyó évi május hó 15-én, pénteken, este pont $\frac{1}{2}$ 7 órakor, saját helyiségében tartandó

rendes évi közgyűlésére.

Tárgysorozat:

1. A választmány évi jelentése.
 2. A számvizsgáló-bizottság jelentése alapján határozat a múlt évi számadások és a felmentések tárgyában.
 3. A folyó évi költségvetés megállapítása.
 4. A választmány kiegészítése.
 5. A számvizsgáló-bizottság választása.
 6. Az alapszabályok módosítása.
 7. Esetleges indítványok.
- Budapest, 1908. május 1.

A közgyűlés előtt $\frac{1}{4}$ órával folyó ügyek tárgyalására választmányi ülést tartunk.

Az elnökség.

Nyilatkozatok.

Vettük a következő nyilatkozatokat:

I.

9. Place du Pantheon. Paris, április 15.

Igen tisztelt Szerkesztő úr,

A *Huszedik Század* áprilisi számában egy „őe” jelzésű cikk nekem támad abból az alkalomból, hogy a *Magyar Társadalomtudományi Szemle* leközlölte magyar átdolgozásban egy Durkheimről szóló német tanulmányomat. Erre az engem (nevem elhallgatása dacára) súlyosan érintő támadásra a *Magyar Társadalomtudományi Szemle*-ben közölt tanulmánynak néhány olyan passzusa szolgáltatott okot, amikért én személyesen nem lehetek felelős, minthogy azok előzetes tudtom nélkül, a *Magyar Társadalomtudományi Szemle* szerkesztőségében készültek. Durkheim-tanulmányom eredetileg a berlini *Kritische Blätter*-ben a francia szociológiáról megindult essaysorozatban jelent meg (1907. november és decemberben) és csak utólag a *Magyar Társadalomtudományi Szemle* kérésére dolgoztam át magyarrá. Ezt azért hangsúlyozom, mert a támadó cikk úgy tüntet föl, mint aki „külföldi tudósok műveiről magasztaló ismertetéseket ír magyar folyóiratokba”, stb. Nos, én egyáltalán nem írok magyar folyóiratokba, sőt egyáltalán nem írok magyarul, s a Durkheim-cikk magyar átdolgozásáért sem vállalok felelősséget. Igaz ugyan, hogy magam próbálkoztam meg a magyarra fordításával, de az a forma, melyben megjelent, a *Magyar Társadalomtudományi Szemle* műve, mely elsősorban engem lepett meg és érintett kellemetlenül. Az inkriminált passzus a szerkesztőségben készült, s én utólag levélben tiltakoztam ellene.

Ettől a helyreigazítástól függetlenül a névtelen cikkírónak azt a tanácsot adom, hogy máskor olvassa el végig a támadása alapjául szolgáló közleményeket. Az a szerep, melyet nekem tulajdonít, s amelyből típust farag, semmiképp se állapítható meg a Durkheim-cikkből. Nem „magasztaló” cikk az, hanem komoly kritika, amint az e sorokkal egyidejűleg küldött német eredetiből Szerkesztő úr megállapíthatja. Csak mosolyogni tudok azon a képtelen vádaskodáson, hogy én a francia szociológiáról szóló tanulmányokkal a magyar kormány vagy a magyar hivatalos tudósok felé kacsintok személyes érdekből. Magyarországon nekem, végleg Franciaországba telepedett, nemsokára franciává naturalizált embernek, semmiféle érdekem nincs, ösztöndíjakat s egyéb magyarhoni javakat soha nem kértem, s ha a *Magyar Társadalomtudományi Szemle* munkatársai közé léptem (egy-

A Huszadik Századnak a következő új könyveket küldték be. *)

- Grósz Menyhért: *A nagyvárad-városi tüdőbeteg-rendelőintézet (dispensaire) szervezete és első évi jelentése.*
Nagyvárad, Sonnenfeld A. ny. 1908. (38.)
- Székely Cyörgy: *Br. Eötvös József és a szocializmus.*
Beszéd. Budapest 1908. (24.)
- D'Eichthal Eugen: *La liberté individuelle du travail et les menaces du législateur.*
Paris, F. Alcan, 1908. (204.) 2 fr. 50.
- Baloghy Ernő: *A magyar nyelv és a választási reform.*
Budapest, Kunosy, Szilágyi és Társa 1908. (4.7.)
- Márki Sándor: *Az aradi intelem.*
Arad, a Kölcsey Egyesület kiadása 1908. (14.)
- Cottin, Cte Paul: *Agnostiques français — Positivisme et anarchie*
Auguste Comte, Littré, Taine.
Paris, F. Alcan 1908. (78.) 2 fr.
- Szántó J. Béla és Tábori Kornél: *Nyomor és bűn a gyermekvilágban.*
Budapest, Thália ny. 1908. (90.) 1 K.
- Perls Ármin: *Beszédek. III.*
Pécsi irod. és könyvny. r.-t. 1908.
- Szítnyai Elek: *Levelek egy tanuló ifjúhoz.*
2. kiadás. Budapest, Franklin-Társulat 1908. 3 K 40 f.
- Wilde Oszkár: *Mesék, történetek és költemények prózában.*
Ford. Mikes Lajos, Budapest, Lampel r.-t. 1908. 4 K.
- Farkas Emőd: *Gróf Batthyány Lajos élete.*
Budapest, Lampel 1908. 60 f. (Magyar Könyvtár.)
- Gellért Oszkár: *A szentkorona tan hazugságai.*
Alkotmányjogi tanulmány. Budapest, Légrády Testv.
1908. 1 K.
- Gábor Gyula: *A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt.*
Budapest, Grill 1908. 8 K.
- Avebury Lord: *A község és az állam mint vállalkozó.*
Ford. Mikes Lajos. (Városi Könyvtár. Szerk. Pásztor Mihály, I.) Budapest, Athenaeum 1908. (164.) 3 K.
Jelentés a temesvári néphivatal tevékenységéről 1904—1907.
Temesvár 1908. (52.)

*) Eme munkák közül azokra, melyek szemlénket közelebbről érdeklik, még visszatérünk.

- Gozsdu Elek: *A félisten.*
Színmű 3 felvonásban. Budapest, Deutsch Zs. és Társa.
1908. (135.)
- Petőfi Sándor: *L'eroe Giovanni.*
Vers. Italiana de Gius. Cassone. Budapest, Franklin
1908. (103.)
- Kemény János: *Népoktatásunk állapota.*
Az állami ingyenes felekezetenélküli népoktatás kérdé-
séhez. Budapest, Károlyi Gy. ny. 1908. (32.)
- Gábor Ignác: *A magyar ősi ritmus.*
Budapest, Lampel R. 1908. (268.) 5 K.
- France, Anatole: *Elbeszélések.*
Ford. Molnár Ferenc. Budapest, Lampel r.-t. 1908.
(56.) 30 f.
- Bracco, Roberto: *Fantomok.*
Dráma 4 felvonásban. Ford. Radó Antal. Budapest,
Lampel r.-t. 1908. (105.) 60 f.
- Sven, Hedin: *Három év Tibetben.*
Ford. Halász Gyula. Budapest, Lampel r.-t. 1908. (60.)
30 f.